

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra Psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

PETR PAŠEK

**VÝZNAM MUŽSKÝCH VZORŮ V DOSPÍVÁNÍ:
Příspěvek k mužské psychologii**

The significance of male role models in adolescence:
Contribution to male psychology

Praha, 2011

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Šulová Lenka, CSc.

Poděkování

Rád bych poděkoval Doc. PhDr. Lence Šulové, CSc. za to, že se ujala vedení mé diplomové práce, za čas, který jí věnovala a za laskavý přístup a důvěru, kterou ve mě vložila. Dále chci poděkovat svým rodičům za to, jak mě vychovali a za podporu během dlouhých let studia. Velký dík patří rovněž všem mužům, kteří se mnou spolupracovali na mapující studii. Ze všech blízkých, kteří při mně stáli, chci vyjádřit svůj vděk kolegům z pracovního týmu, Ondrovi a Helče, bez kterých by to celé bylo mnohem těžší.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. dubna 2011

.....
podpis

„Existuje mužské zasvěcení, ženské zasvěcení a lidské zasvěcení. V této knize hovořím pouze o zasvěcením mužském. Chci při tom zdůraznit, že se ... nesnažím poštvat muže proti ženám ani je popouzet k návratu k despotickým způsobům, které po staletí vedly k utlačování žen a jejich hodnot.“

Robert BLY

Obsah

ÚVOD	8
Teoretická část.....	10
1 Vybrané pojmy	10
1.1 Gender	10
1.2 Patriarchát.....	13
1.3 Krize mužství	16
2 Maskulinita.....	23
2.1 Biologické aspekty mužství	24
2.1.1 Agresivita	26
2.1.2 Prostorové schopnosti	28
2.1.3 Sexuální chování	29
2.2 Sociální aspekty mužství.....	31
2.2.1 Filosofické perspektivy mužství a ženství	32
2.2.2 Muž - bytost kulturní.....	34
2.2.3 Maskulinní ideál a maskulinní stereotypy.....	36
2.2.4 Empirie a maskulinita.....	42
2.3 Psychologické aspekty mužství.....	43
2.3.1 Identita.....	44
2.3.2 Mužská identita	48
3 Socializace v období dospívání	61
3.1 Socializace.....	61
3.1.1 Genderová socializace	62
3.2 Vývojové období dospívání	65
3.2.1 Charakteristika a některé vývojové úkoly dospívání	66
4 Mužské vzory	71
4.1 Rituály přechodu – kulturní vzory dospívajících mužů	72
4.1.1 Charakteristika rituálů	72
4.1.2 Přejchodové rituály – charakteristika a vývoj	72
4.1.3 Přejchodové rituály a současnost	74
4.2 Otcovské postavy – osobní vzory dospívajících mužů	78
4.2.1 Role models – osobní vzory	78
4.2.2 Otcovské postavy jako osobní vzory.....	82
4.2.3 Vybrané otcovské postavy aneb průvodci světem mužství.....	88
Empirická část	98
5 Metodologie	98
5.1 Kvalitativní přístup.....	98
5.2 Východiska pro výzkumnou část	99
5.2.1 Popis procesu práce s tématem.....	99
5.2.2 Cíl výzkumu, úkoly pro výzkumnou část.....	99
5.2.3 Sebereflexe	100
5.3 Metoda – polostrukturovaný rozhovor	102
5.3.1. Struktura rozhovoru.....	104
5.4 Výzkumný vzorek	106
5.4.1. Základní deskriptivní údaje	107
5.5 Vyhodnocování a interpretace dat.....	108
5.6 Hodnocení kvality výzkumu	109
5.7 Etické aspekty výzkumu.....	110
6 ANALÝZA KATEGORIÍ.....	113

6.1 Úvod k analýze.....	113
6.2 Představa o pojmu vzor	113
6.3 Důležité osobnostní charakteristiky mužských vzorů.....	116
6.4 Význam genderu u identifikačních vzorů	119
6.5 Podoba a úloha mužských vzorů v adolescenci a vynořující se dospělosti	121
6.6 Konflikt genderové role	124
6.7 Přechodové milníky přibližující dospělé maskulinitě	128
6.8 Význam mužských společenství	130
7 Výsledky a diskuze.....	133
8 Závěr.....	136
Literatura a další zdroje.....	138
PŘÍLOHY	147
Příloha č. 1 – Genderové stereotypy z pohledu psychoanalýzy.....	147
Příloha č. 2 - Informovaný souhlas	147
Příloha č. 3 - Přepis ukázkového rozhovoru.....	148
Příloha č. 4 - Seznam internetových adres s mužskou tematikou	153

Abstrakt

Diplomová práce „Význam mužských vzorů v dospívání: Příspěvek k mužské psychologii“ se zabývá poznatky společenských věd o konceptu mužství. Zvláštní důraz přikládá mužským vzorům a jejich úloze v procesu formování identity mladých mužů v období dospívání.

Teoretická část se skládá ze čtyř hlavních kapitol. První kapitola popisuje termíny gender, patriarchy a krize mužství a tvoří úvodní zarámování textu. Druhá kapitola představuje biologické, sociální a psychologické aspekty maskulinity. Třetí kapitola se věnuje socializaci s důrazem na její genderové stránky ve dvou vývojových obdobích – adolescenci a vynořující se dospělosti. Čtvrtá, stěžejní, kapitola pojednává o rituálech přechodu a mužských vzorech a jejich psychologickém významu.

Empirická část přibližuje průběh kvalitativního výzkumu – jedná se o mapující studii, které se zúčastnilo šest dospělých mužů ve věku kolem 30 let. Formou polostrukturovaných rozhovorů a následné analýzy byly popsány vybrané fenomény související s maskulinitou, mužskou rolí a mužskými vzory bez nároku na jakákoliv zobecnění.

Abstract

The master thesis, „The significance of male role models in adolescence: Contribution to male psychology“ focuses on knowledges of social sciences of the concept of masculinity. The thesis emphasizes male role models and their significance for the process of male identity development in adolescence and emerging adulthood.

The theoretical part is divided into four main chapters. The first chapter describes terms of gender, patriarchy and mens crisis and makes preliminary frame of the whole text. The second chapter presents biological, social and psychological aspects of masculinity. The third chapter pursues socialization process and its gender aspects in two following periods – adolescence and emerging adulthood. The forth, fundamental, chapter is dedicated to male rites of passage and male role models and their psychological significance.

The empirical part describes the qualitative research procedure – the mapping study including six adult males at the age of around thirty. Semi-structured interviews and subsequent analysis illustrate selected phenomenons related to masculinity, male role and male role models without a claim for any generalization.

ÚVOD

Žijeme v době bohaté na důležité události, které mnohdy velmi podstatně ovlivňují v minulosti značně stabilní fenomény. Jeden z rychle se vyvíjejících a proměňujících sociálních konceptů poslední doby představuje *mužství*. Tradiční pojetí *maskulinity* podporované patriarchálním systémem a dlouho tradovanými normami bylo v rámci emancipačního procesu žen zpochybněno. Navíc proces socializace dospívajících chlapců je v důsledku časté absence mužů v rodinách i v mnohdy feminním prostředí školství omezen pouze na vliv ze strany žen. V důsledku těchto i dalších společenských změn se někteří dospívající muži v rámci vlastní individuace začali potýkat s absencí orientačních bodů vymezujících jejich sociální roli. Začal se dokonce objevovat termín *krize mužství*. V posledních pár dekadách tak nemálo mužů stojí před výzvou, jak se nově definovat a profilovat svou pozici v soudobé společnosti v souladu se změnami, které zaznamenaly ženy.

Při původním přemýšlení nad tématem diplomové práce jsem se snažil spojit mě oslovující a blízká témata. V rámci vlastní výcvikové sebezkušenosti jsem si začal stále více uvědomovat své mužství a vlastní kvality, které mě jako muže definují a posilují, či případně omezují. Rovněž jsem začal více hloubat o vývoji svého mužství i o důležitých postavách z mé minulosti a současnosti, které na něj měly, resp. mají vliv. Téma se mi začalo ještě více zhmotňovat v rámci střetávání se s mladými muži, kteří se potýkají s výraznými problémy při zvládnání životních nároků a v kolonkách jejich rodinné anamnézy až nápadně často chybí otec nebo alespoň řekněme přítomný a zralý otec.

Dalším podnětným momentem bylo absolvování víkendu určeného pro muže, který byl pořádán o. s. LOM (Liga otevřených mužů). Tam jsem sám na sobě zažil, jak silné, inspirující a obohacující může být mužské sdílení a blízkost.

Rozhodl jsem se tedy psát o současné podobě a funkci mužských vzorů pro mladé dospívající muže. Obdobím dospívání mám na mysli relativně dlouhou periodu, kterou ontogenetičtí psychologové vymezují jako období *adolescence* a *vynořující se dospělosti*.

Cílem této, v první řadě přehledové, práce je shromáždit, strukturovat a analyzovat současné poznatky o kategorii mužství s důrazem na úlohu, kterou při jeho osvojování sehrávají mužské vzory v rámci procesu genderové socializace. Jelikož nepatří tato problematika v rámci předmětu psychologie k příliš rozvinutým, v práci čerpám

z interdisciplinární rešerše provedené ve vícero humanitních oborech, které se tématu mužství věnovaly důkladněji, zejména využívám poznatků antropologie, sociologie a gender studies.

Úvodní zarámování tématu diplomové práce obstarávají kapitoly pojednávající o sociální kategorii *gender*, načrtnutém zpochybnění maskulinních norem tradovaných patriarchátem a návaznosti na to se objevujícím již zmíněným fenoménem *krize mužství*.

V dalších třech obsáhlých kapitolách se postupně věnuji biologickým, sociálním a psychologickým aspektům promlouvajícím do vývoje maskulinity. Podrobněji pojednávám o sociálních faktorech, zejména o tlaku stereotypních maskulinních norem a ideálů, které mohou tento proces výrazně poznamenat. Významný oddíl této části tvoří kapitoly mapující vývojové etapy při konstituci mužské identity.

Třetí celek se skládá ze dvou částí, jejichž úkolem je popsat socializační proces a jeho genderové aspekty, respektive nastínit vývojové úkoly dospívajících v období adolescence a vynořující se dospělosti.

Těžištěm celého textu jsou závěrečné dvě kapitoly teorie, které přibližují význam *mužských vzorů* pro dospívající muže. Popisují zde, dnes často opomíjenou, funkci iniciačních *přechodových rituálů* (kulturní vzory maskulinity) a úlohu starších *mužských postav* (osobních vzorů) v procesu dospívání v muže.

Poslední část diplomové práce tvoří kvalitativní výzkum, jenž slouží jako doplněk teoretické části a může naznačit další cesty, kudy by se mohla výzkumná činnost na toto téma ubírat. Jde o mapující studii, které se zúčastnilo šest dospělých mužů ve věku kolem 30 let. Formou polostrukturovaných rozhovorů a následné analýzy byly popsány vybrané fenomény související s maskulinitou, mužskou rolí a mužskými vzory bez nároku na jakákoliv zobecnění. V příloze pro ilustraci uvádím vybraný přepis jednoho rozhovoru.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VYBRANÉ POJMY

1.1 Gender

Moderní společenské vědy nahlíží na ženy a muže z několika různých perspektiv. Psychologie hovoří v této souvislosti o bio-psycho-sociálním paradigmatu.

Gender pochází z latinského *genus, generis* a znamenalo i v angličtině původně rod, včetně gramatického rodu. Když se však hledal protějšek k biologickému rozlišení pohlaví, dostalo slovo *gender* specifický význam kulturního odlišení žen a mužů a v tomto významu přešlo i do češtiny.

Gender je pojem, který se používá k označení kulturně vytvořených rozdílů mezi muži a ženami. Je vnímán jako sociální konstrukt, který zachycuje společností vytvořené rozdíly v chování, očekáváních a postojích žen a mužů. Komplementárním pojmem k genderu je pohlaví, které se používá pro biologické odlišnosti. C. M. Renzetti a D. J. Curran vymezují rozdíl mezi biologickým pohlavím a sociálně chápaným genderem následovně: „...*lidské pohlaví jako biologická danost (bytí mužem či ženou) slouží jako základ, na němž lidé konstruuji společenskou kategorii zvanou gender (maskulinitu či feminitu).*“ (Renzetti, Curran, 2003, s. 20) I. Vodochodský mluví v souvislosti s genderem o striktním rozlišení mezi pohlavím a rodem. Navrhuje dohodu trvale spojovat v českém prostředí termíny ženský, mužský s biologickým pohlavím a termíny femininní a maskulinní s genderem (Vodochodský, 1999). V této práci nenásleduji jeho doporučení a používám pojmy „mužský“ a „maskulinní“ jako synonyma stejně tak jako „ženský“ a „feminní“.

Způsob jak různé kultury vymezují gender, je velmi proměnlivý. Rozdíly v pojmání genderu nejsou univerzální, ale naopak v různých kulturách, sociálních skupinách a v různých dobách se významně liší. Pohlaví je na rozdíl od genderu univerzální kategorií, která je nezávislá na čase a místě. „*Je potřeba připustit stálost pohlaví, avšak stejně tak je třeba připustit proměnlivost genderu.*“ (Oakley, 2000, s. 20).

V rámci výše zmíněného paradigmatu v sobě gender obsahuje sociální úhel pohledu, skrze který nahlíží na obě pohlaví a skrze který je i konstruuje. Někteří autoři však pojmají gender širěji a doplňují ho i o psychologický aspekt. Vnímají ho jako termín psycho-sociální

- „*Gender je pojem, který má spíše psychologické a kulturní konotace.*“ (Oakley, 2000, s. 122).

Jelikož se v této práci budu zabírat především muži a maskulinitou, dám jim přednost před ženami, aby nám posloužili jako ilustrativní příklad pro odlišení pojmů pohlaví a genderu.

K muži patří z hlediska biologie neodmyslitelně penis. Pokud se však na zmíněný mužský orgán podíváme hledím genderu, pak bude velmi záležet na kultuře, ve které se chlapec narodí a ve které bude následně vychováván, jaký osud jeho penis postihne. Ku příkladu penis židovských novorozenců je osmého dne obřezán. Stejnému aktu jsou podrobni i mladíci východoafrických kmenů Masajové a Samburové, avšak ti až v období končící pubescence a počínající adolescence (Gilmore, 1990). Mužská obřízka je široce rozšířená i v USA, naproti tomu v Evropě je s výjimkou již zmíněných Židů záležitostí výjimečnou. Muži žijící v západní společnosti 21. století svůj penis (podobně jako jiné části mužského těla) stále častěji zbavují ochlupení, což například ještě před několika málo desítkami let, bylo víc než ojedinělé. Zbavit penis ochlupení by mohlo připadat Papuáncům jako barbarství či jako vtip. Ovšem stejně tak by mohlo muže ze západní civilizace pobavit, že pro Papuánce je pouzdro z tykve kotek, které navlékají na penis, jediným kusem oblečení (kromě tetování).

Na uvedených příkladech je možno vidět, že ač je penis biologicky univerzálním atributem muže, způsoby, jak s ním muži v rámci jednotlivých kultur zacházejí, se mohou diametrálně lišit.

Jsou to právě obecné předpoklady o genderu, které lidé přijímají za platné a správné a zakládají na nich svůj rozdílný přístup k osobám mužského a ženského pohlaví (Renzetti, Curran, 2003). Genderová studia v této souvislosti hovoří o genderových stereotypech, resp. genderové roli, která je jejich výsledkem. **Genderová role je souhrnem prekonceptů, které nám diktují, jak by „správný“ muž či „správná“ žena měli vypadat, jak by se měli chovat, co by měli cítit a co by si měli myslet. Tyto představy jsou založeny na mylném předpokladu, že osoba nemá žádné charakteristiky opačného pohlaví, tzn. je ryze mužská či ryze ženská.** Dále si ukážeme, že genderová role a stereotypy, které se k ní váží, znesnadňují i dnes bytí mnoha chlapců a mužů (např. muži nepláčou). Tradiční pojetí maskulinní role v mnoha ohledech mužům škodí (Renzetti, Curran, 2003).

„Každá společnost svým členům předepisuje určité vlastnosti, způsoby chování a vzorce jejich vzájemné interakce v závislosti na jejich pohlaví. Institucionalizované vzorce genderové diferenciacce jsou souhrnně označovány jako pohlavně-genderový systém společnosti.“ (Renzetti, Curran, 2003, s. 21). Tyto systémy se liší v různých společnostech, kulturách a různých historických obdobích. P. Bourdieu upozornil na to, že lidé si tento

systém často neuvědomují, což způsobuje, že ho nevědomky přijímají a považují ho za přirozený, a tudíž oprávněný (Bourdieu, 2000). V následující kapitole si na příkladu patriarchálního systému ukážeme, že to s sebou nese jak pozitivní stránky – např. hodnotový rámec patriarchátu poskytoval zřetelnější orientační body pro obě pohlaví než je tomu v dnešní postmoderní „tříšti“ (viz kapitola 1.2), tak negativní aspekty – např. opomíjení žen a feminních stránek bytí.

A. Oakley upozorňuje na zajímavou charakteristiku genderu, a sice že je vidět. *„Když máme poznat, je-li člověk před námi muž nebo žena, nemusíme vidět, má-li penis nebo vaginu, ňadra nebo ochlupení na hrudníku. Gender je většinou definován sociální situací (manželka = žena, horník = muž), neboli je viditelný jako suma vlastností včetně chování, způsobu řeči, oblečení, výběru témat ke konverzaci apod. Gender je stále vidět, pohlaví ne.“* (Oakley, 2000, s. 123).

Gender je vyjádřením představy, že existují pouze dvě pohlaví (zpravidla se neberou v potaz hermafrodité a transsexuálové) – ženské a mužské – a jim biologicky dané charakteristiky. V rámci tradičního patriarchálního uspořádání společnosti bylo mužské pohlaví a tedy i gender obvykle nadřazené pohlaví a genderu ženskému na všech rovinách, dnes už to často neplatí.

Gender vzniká v průběhu socializace jedince. P. a H. Hartlovi definují socializaci jako *„postoupné začleňování jedince do společnosti prostřednictvím nápodoby a identifikace, zprvu v nukleární rodině, dále v malých společenských skupinách, až po zapojení se do celospolečenských vztahů. Součástí socializace je přijetí základních etických a právních norem dané společnosti“* (Hartl, Hartlová, 2000, s. 548). V genderové rovině to znamená, že se chlapci i dívky učí své genderové roli. Někteří autoři uvádějí, že již v 18 měsících si je dítě vědomo svého genderu, který mu je připsán při narození nebo i dříve. Učení se genderu probíhá zejména v dětství na základě genderově podmíněných očekávání rodičů a blízkého okolí. V tomto procesu není dítě pouze pasivním subjektem, ale přímo se účastní a učící se osobou. **Svému genderu se však neučíme pouze v dětství, ale v průběhu celého života.** I proto vnímám dostatečně silné a zkušené vzory, ať už v podobě konkrétní či symbolické, za potřebné v celém životním cyklu, z čehož v této práci vycházím.

1.2 Patriarchát

„Když trpí jedno pohlaví, trpí i druhé.“

Margaret MEAD

Téměř dvě století se vede debata o tom, zda muži vládli odedávna, nebo zda západnímu patriarchátu předcházela v prehistorické době matriarchát. Švýcarský historik J. J. Bachofen se pokoušel dokázat existenci pradávnejší matriarchální struktury ve své monumentální práci *Mateřské právo*, jelikož pokládal proměnu matriarchátu v patriarchát za nejvýznamnější událost v historii civilizace (Frankl, 2003). Jungiánský psychoanalytik L. Zoja však konstatuje, že „o patriarchátu a matriarchátu máme mnoho hypotéz, ale žádná fakta“ (Zoja, 2003, s. 61)

Pojem patriarchátu je spojován se dvěma významy, které se prolínají a liší zároveň. Patriarchát jako vláda otce a patriarchát jako nadvláda mužů¹. Vláda otce nad celou rodinou byla vládou otce nad ženami i ostatními muži a byla s ní spojená odpovědnost za celou rodinu. V této práci používám pojem **patriarchát jako synonymum pro společenskou nadvládu mužů nad ženami a zároveň jako tradiční model společenského uspořádání, který až donedávna sloužil jako soubor orientačních bodů při nabývání mužské identity.**

V předešlé kapitole jsem se zmínil o institucionalizovaných vzorcích genderu neboli o pohlavně-genderových systémech společnosti. Patriarchát je jedním z jeho reprezentantů. Podle C. M. Renzetti a D. J. Curran jde v případě patriarchátu o „*takový pohlavně-genderový systém, v němž muži zaujímají nadřazené postavení vůči ženám a v němž jsou vlastnosti a činnosti vnímané jako mužské hodnoceny výše než ty, které jsou vnímané jako ženské.*“ (Renzetti, Curran, 2003, s. 22)

Když feministické hnutí na počátku sedmdesátých let minulého století hovořilo o patriarchátu jako o vůdčím vzorci v lidské historii, dopustilo se bezpochyby zevšeobecnění.² V názorech feministek se však zřetelně odráží moc a síla velmi vlivné struktury sociálních vztahů, které patriarchát jednoznačně reprezentuje. „...*struktury, která do sebe zahrnuje stát, ekonomiku, kulturu, sdělovací prostředky, stejně jako příbuzenství, výchovu dětí a sexualitu.*“ (Connell, 2005, s. 65)

---

¹ *Nadvláda mužů* je i název knihy francouzského sociologa P. Bourdieu, která o patriarchátu pojednává.

² Feministické hnutí je sociální hnutí, které má v USA a v Evropě za sebou již více než stoletou historii a dnes má své zastoupení i ve většině zemí rozvojového světa; skládá se z mnoha různých proudů, jejichž společným cílem je zrušení genderového útisku i jiných nerovností.

Ačkoliv patriarchát plnil a v mnohých oblastech naší společnosti i nadále plní důležitou roli, nejde v žádném případě o univerzální jev. „*Patriarchát nezvýhodňuje všechny muže stejnou měrou a některé skupiny žen znevýhodňuje více než jiné.*“ (Renzetti, Curran, 2003, 22). V předchozí kapitole jsem uvedl, že patriarchální systém s sebou pro muže a ženy přináší jak pozitiva – např. v mnohém zřetelnější rámec pro uspořádání společenské struktury, stejně jako pro rozdělení a předávání moci, tak negativa - např. nadměrné prosazování maskulinních atributů jako je racionalita, soutěživost, agrese a naopak opomíjení feminních znaků jako jsou např. soucit, intuice, péče o lidské vztahy ad.

J. Hearn poukazuje zejména na negativa patriarchátu. Chápe ho jako neosobní a komplexní strukturu vztahů mezi muži a ženami, ve které muži řídí využívání žen. Podobně i V. Seidler si všímá více jeho stinných stránek, když zdůrazňuje kontrolu emocí a popírání sexuality při konstruování maskulinity a spojuje ji se zdůrazněním abstraktního rozumu v západní intelektuální tradici. (dle Connel, 2005)

Z výše řečeného mohu usuzovat, že **patriarchát podrobil ženy mužské nadvládě, ale jiným, nepřímým způsobem utiskoval i muže. Dal přednost sociálním maskulinním strukturám a institucím, před individuálním mužským bytím a jeho plnou aktualizací.** Řečeno Buberovskou terminologií patriarchát nadřadil vztah Já-Ono nad vztah Já-Ty (Buber, 2005). Z hlediska Maslowovy pyramidy potřeb mohu říci, že patriarchát tím, že poskytuje určitý hodnotový rámec, přispívá ke stabilitě a naplnění potřeby bezpečí. Je však třeba zdůraznit, že tu nejde o individuální bezpečí, ale jakési imaginární celospolečenské bezpečí, na jehož úkor jsou jednotlivci, kteří patriarchální hodnoty přijímají nekriticky, omezováni ve vlastní seberealizaci. Jinými slovy mužské a ženské role, které poskytuje patriarchální systém jsou sice poměrně čitelné pro osvojení, ale příliš kategorické a dualistické ve vztahu k přirozenosti našich pohlaví. Spíše nás tedy tvarují do předem připravených forem, než aby nám poskytly dostatečný prostor k našemu vlastnímu seberozvoji.

L. Zoja poukazuje na vztahovou a emocionální plochost patriarchátu: „*Přesunul těžiště od psyché a afektů k institucionalizovaným vztahům, vyprázdnil symboly a zúžil je na materiální obsah, oblékl muže do uniforem a odstupňoval hodnosti.*“ (Zoja, 2005, s. 66)

Ten samý autor, jenž se ve své monografii *Soumrak otců* zabýval archetypem otce a fenoménem otcovství, navíc přisuzuje patriarchátu zodpovědnost za to, že „*skutečného otce učinil neviditelným. Otec nyní musel tajně budovat onu osobní přítomnost, kterou mu kolektivní řád odpíral.*“ O matce soudí, že může svou roli naplňovat harmoničtěji, tím že není tolik vystavená „*houšti institucí*“. Zatímco otec to má podle něj složitější, „*neboť se silně*

identifikuje se společenskými institucemi. Jeho budování vztahu k dětem pak popisuje jako „záměrnější a choulostivější“. (Zoja, 2005, s. 66 – 67)

D. Gillette a R. Moore chápou patriarchát jako útok na obě pohlaví. „*Lidé uvěznění ve strukturách a dynamice patriarchátu se nesnaží dominovat jenom ženám, ale také mužům. Patriarchát je založen na strachu – na strachu žen samozřejmě, ale také na strachu mužů. Chlapci se bojí žen. Bojí se však také skutečných mužů.*“ (Moore, Gillette, 2001, s. 10) Rovněž pohlíží na **patriarchát jako na projev nezralé mužnosti** a v souvislosti s ním zavádí pojem „*psychologie chlapce*“. Podle nich totiž patriarchát „*odrážít zakrnělou mužnost fixovanou na ranějších vývojových stádiích.*“ (tamtéž) Patriarchii pak nazývají „*puerarchii*“ nebo-li vládou chlapců – nezralých mužů.³ Patriarchát z této perspektivy neumožňuje rozvíjení a projevení zralých mužských i ženských potencialit v plnosti jejich bytí.

Jak už jsem naznačil na Maslowově příkladu, humanisticky orientovaní psychologové budou v patriarchátu nejspíše spatřovat překážku na cestě k vlastnímu rozvoji. Patriarchát totiž v lepším případě nabízí, v horším vnucuje, jistoty již zformovaného systému. Nekritické přijetí hotového systému za vlastní neučí muže tvořit si vlastní názor a ani tak příliš nepodněcuje k hledání a vybírání vlastní cesty ve smyslu vlastního sebepoznání a seberozvoje. Takové vztahování se k realitě nenabádá muže k novým výpravám, které by je posouvaly v jejich další aktualizaci či seberealizaci. Patriarchální struktury, respektive muži (i ženy), kteří je přijímají jako status quo, jen těžko mohou přijmout plnou odpovědnost za své životy, protože k hodnotám, které přijali, se nedopracovali sami, nýbrž valnou část pouze bezmyšlenkovitě převzali v rámci patriarchátem podmíněné socializace.

E. Badinter je ve své rétorice radikální a tvrdí, že „*patriarchální systém zplodil zmrzačeného muže, neschopného smířit X a Y zděděné po rodičích.*“ (Badinter, 2005, s. 119)

V současnosti se již mužská nadvláda neklade jako něco samozřejmého. „*Zásluhou především obrovské kritické práce feministického hnutí, jemuž se alespoň v některých oblastech sociálního prostoru podařilo prorazit kruhové opevnění, se dnes jeví v mnoha případech jako něco, co se musí obhajovat nebo ospravedlňovat.*“ (Bourdieu, 2000, s. 81) Patriarchát pozbyl své neochvějně dominance a výlučnosti a podobně jako jiné společenské struktury se započal „ředit v ledové postmoderní tříšti“. E. Badinter (2004) označuje tento proces jako „*ústup z pozic*“. „Ústup z pozic“ umožnila i moc, jež v dějinách lidstva nemá obdoby. Moc, kterou ženy západního světa dostaly do rukou díky antikoncepci a umělému

---

³ Puer aeternus – latinský výraz pro věčné dítě. V mytologii šlo o boha-dítě, který zůstával věčně mladý. Psychologicky tento výraz odkazuje ke staršímu muži, jehož emocionální život zůstal na adolescentní úrovni. Většinou jde o muže, který je až příliš závislý na matce.

přerušení těhotenství. „Byl to revoluční zvrát, který ať se to líbí, nebo ne, ohlašoval začátek konce patriarchátu.“ (Badinter, 2004, s. 7)

Patriarchátem nastolené a udržované genderové stereotypy svíraly obě pohlaví jako v kleštích, ale zároveň je často i uklidňovaly. Jejich rozbití dnes znepokojuje spoustu z nich. S neochvějností patriarchátu se začaly totiž vytrácet i tradiční orientační body, na jejichž základě se konstituovala mužská (i ženská) identita. Nelze se proto divit, proč řada dnešních mužů neví, jak se definovat.

1.3 Krize mužství

„Dítě si sebe samo přirozeně uvědomuje a očekává, že bude šťastné a že jeho život bude jedno krásné dobrodružství. Chlapec však vědomí sebe sama záhy začíná ztrácet, dokud s ním úplně neztratí kontakt. Než vyroste v muže, podobá se tygroví chovanému v zoologické zahradě. Je zmatený a otupělý a jeho obrovská energie zůstává nevyužita.“

Steve BIDDULPH

„Velký počet mužů vede život tichého zoufalství.“

Henry THOREAU

Krize představuje v životě člověka takový stav, kdy se ukazuje, že navyklé způsoby prožívání, myšlení a jednání již nejsou funkční, a proto je potřeba si osvojit nové. Stojí před tímto úkolem i dnešní muži?

Již jsem uvedl, že v dlouho panujícím období patriarchátu byl muž vnímán jako kritérium pro poměrování lidské bytosti.⁴ Když si uvědomím mohutnost a zakořeněnost tohoto názoru, nepřipadá mi nijak zvlášť překvapující, že se při jeho zpochybnění v posledních několika desetiletích skloňuje v souvislosti s mužským genderem pojem krize. Muži si jednoduše zvykli na svou nadřazenou pozici vůči ženám a brali ji jako samozřejmou. Pozvolna však začali být konfrontováni s tím, že není vůbec tak samozřejmá, jak se sami domnívali. Jsou to pochopitelně především ženy, které je postupem času staví před nepříjemnou skutečností, že svou roli musí obhajovat. V mnohých oblastech už je navíc zřejmé, že i přes sebevětší úsilí svou roli v tradiční nadřazené podobě neobhájí. „Ústup z pozic“ a s ním spojená krize mužství byly explicitně definovány až představitelkami

---

⁴ Tento fakt je názorně zdokumentován ve všech světových jazycích, které pro „muže“ a „člověka“ ustanovily jeden a týž pojem.

Jiný z nepřeborných důkazů o nadřazenosti mužského světa reprezentuje např. *one sex model*. Jde o názor převládající v myšlení lidstva až do začátku 18. století, který hlásal, že ženy mají stejné genitálie jako muži, s jediným rozdílem, že jsou uloženy uvnitř a ne vně těla.

feministického hnutí v průběhu minulého století. Přesto řada autorů (Bly, 2009; Biddulph, 2008; Janošová, 2008; Rohr, 2008) nalézá **zárodky této krize již při nástupu průmyslové revoluce**. „V naší západní společnosti byla relativně stabilní situace narušena silnými společenskými změnami, které s sebou přinesla průmyslová revoluce v 18. století. Vlivem urbanizace došlo k proměnám v demografickém uspořádání, ale zároveň se poněkud vylidnily domovy, protože pracovní činnost mužů, vykonávaná dříve v rámci domácnosti, se přesunula do továren.“ (Janošová, 2008, s. 13). Na tomto místě poprvé upozorňuji na fenomén nepřítomného muže, jehož nejčastěji vzpomínanou podobou je nepřítomný otec. Následující slova R. Bly jsou sice v argumentaci pro příčinnou souvislost mezi průmyslovou revolucí a krizí mužů méně konkrétní, ale o to více naléhavá: „Od dob průmyslové revoluce v mužích neustále narůstá frustrace, která dnes dosáhla takové hloubky, že ji již nelze přehlížet.“ (Bly, 2009, s. 9)

Průmyslová a zejména pak po ní nastoupivší moderní a později postmoderní společnost se začaly stále více členit a individualizovat. Tento proces vedl k větší variabilitě genderových rolí, které se musely probíhajícími změnami přizpůsobovat. V důsledku těchto civilizačních změn jsou mužům odebrány mnohé v minulosti pro ně výsostné role, které posilovaly jejich identitu. Navíc některé role, které jim zůstaly, nemohou být v současnosti oceňovány ani ženami a ani muži samotnými. R. Bly, jeden ze zakladatelů mýtopoetického hnutí⁵ mužů, tyto skutečnosti shrnuje následovně: „Nikdo už po něm nechce, aby se ujímal takových řemesel jako myslivost nebo pirátství. Průmyslová revoluce ho oddělila od přírody i jeho rodiny. Jakékoliv zaměstnání, které se mu naskýtá, bude s největší pravděpodobností škodit zemi i ovzduší a on vlastně neví, jestli se má za to, že je mužem, stydět nebo nikoliv.“ (Bly, 2009, s. 243)

Právě následkem těchto historických změn charakteru práce a organizace rodiny, se pro muže stalo velice obtížným rozvíjet a udržovat vlastní genderovou identitu. Na rozdíl od mnoha žen, které přijaly a dále přijímají měnící se poměry v mužsko-ženském uspořádání společnosti s úlevou, radostí a nadějí, **nemalý počet mužů se v tomto nově utvářeném genderovém systému naopak ztrácí a neví jakou roli v něm má zaujmout.** (Pleck, 1981)

Tradiční koncept maskulinity se tak v dnešní společnosti stává stále častěji předmětem zpochybňování. E. Badinter jako jednu z příčin těchto pochyb o mužích označuje ženské

---

⁵ Mýtopoetické hnutí – hnutí mužů, které se zformovalo v 90. letech minulého století. Mužství je pro jeho příznivce až něčím mýtickým. Muži inspirovaní ideály tohoto hnutí hledají v sobě svého vnitřního muže a pracují přitom např. s Jungiánskými mužskými archetypy (animus, divý muž, král, kouzelník, milovník, válečník). Feministkami bývá kritizováno za návrat k tradičnímu mužství.

emancipační hnutí: „*Když ženy začaly hledat novou definici sebe sama, donutily muže udělat to samé. XY zůstává konstantou, ale mužská identita už není tím, co bývala.*“ (Badinter, 2005, s. 9).⁶ Jinými slovy říká, že zatímco biologická stránka muže (mužské pohlaví) je neměnná, kulturní a sociální, resp. psychologická stránka mužství (gender) je nucena podstupovat neodvratitelný proces změny. Na jiném místě své knihy o mužské identitě popisuje maskulinitu jako vlastnost člověka, která „*se už zdaleka nepojímá jako něco absolutního, je relativní a zároveň reaktivní. A to tak dalece, že dojde-li k proměně žensství – většinou chtějí-li ženy nově definovat svou identitu -, mužství se destabilizuje.*“ (Badinter, 2005, s. 20)

Úlohu muže, jako hlavy rodiny a chleboďárce, se tedy podařilo ženskému hnutí za vlastní práva zpochybnit, ne-li vyvrátit. Rovněž manuální práce závislá na fyzické síle je na ústupu. Ženám se tak postupně daří osidlovat mužský veřejný prostor, zatímco mnohým mužům jejich maskulinní konstrukt nedovoluje obrátit se k ženskému soukromému prostoru. Řada mužů pochopitelně pociťuje úzkost z narušování donedávna výhradně mužské sféry ženami. Zúzkostňuje je skutečnost, že ženy se chtějí věnovat činnostem tradičně náležejícím mužům a být tak trochu jako oni, ohrožují jejich identitu. (Connell, 2005)

E. Badinter ve své monografii nazvané *Tudy cesta nevede*⁷ pojmenovává ambivalentní pocity řady mužů, které pramení z jejich současné situace: „*Muži se cítí okradeni o svou specifickou a mají dojem, že se stali obětí protikladných očekávání. Žádá se po nich, aby si ponechali ctnosti svých dědů (ochranitelskou sílu, odvahu, smysl pro odpovědnost) a zároveň si osvojili ctnosti svých babiček (ochotu naslouchat, něhu, soucitnost). V hlavě se jim začíná usazovat nepříjemný zmatek, poněvadž nevědí, jaká by měla být jejich identita.*“ (Badinter, 2004, s. 120 – 121)

Spolu s proměnou požadavků genderové role muže a ženy se tak začala pozvolna proměňovat i představa o jejich ideální podobě. Již jsem uvedl, že mnohé funkce se staly nadbytečnými a bezúčelnými a naopak se v průběhu dějin k jejich obsahu přidávaly nové nároky. Strnulost mužské genderové role ovšem některým mužům brání, aby na společenské změny a požadavky žen adekvátním způsobem reagovali a byli schopní je přijmout. Někteří muži se díky těmto tlakům nutně ocitají ve stavu jakéhosi rozpolcení. Maskulinní genderová role jim totiž předepisuje, aby naplňovali stereotyp maskulinity a zachovávali tak tradiční

---

⁶ Označením XY E. Badinter odkazuje k biologické, respektive genetické stránce muže. XY je mužská varianta 23. páru chromozomů, zatímco u žen nesou tyto chromozomy označení XX.

⁷ Název knihy *Tudy cesta nevede* odkazuje k tomu, že smyslem emancipace žen není „zadupat“ muže, ale zrovnoprávnit jejich poměry a nacházet nové funkční cesty k jejich vzájemnému soužití, které bude čerpat z jejich odlišností. Jde o kritiku radikálního feminismu.

koncepti mužství. Avšak ženy od nich vyžadují, aby se svých privilegií vzdali a rezignovali na vlastní moc, která jim jako mužům tradičně přináležela.

Mužská genderová role muže často svazuje v tom, aby si osvojili bohatší repertoár projevu. Vysvětlení můžeme hledat například již v dětství. C. M. Renzetti a D. J. Curran uvádějí, že už v tomto období je dívkám častěji dovoleno projevovat do určité míry chlapecké zájmy a chování (Renzetti, Curran, 2003). Chlapci jsou naopak za femininní projevy častěji sankcionováni.⁸ V dospělosti mohou být tak některé ženy v kontextu vlastní genderové identity svobodnější než muži.⁹

Kořeny krize mužů ovšem nesouvisí pouze s pádem patriarchátu, průmyslovou revolucí a s nimi spojenými změnami v mužské roli či s její strnulostí. Podíl na ní mají také výše naznačená očekávání a ideály, které jsou s mužskou rolí tradičně spojovány. D. Gilmore se ve své komparační antropologické práci, která zkoumá různé podoby mužství v rámci celého světa, zabývá otázkou, co všechno se skrývá za požadavkem „*bud' mužem*“ či „*chovej se jako muž*“, který je přítomen v tolika rozličných místech. (Gilmore, 1990) Je to otázka o to zajímavější, když si uvědomíme, že ženský ekvivalent tohoto zvolání v souvislosti s ženami neslyšíme ani zdaleka tak často. Zvolání „*dokaž, že jsi muž*“ představuje trvalý apel, s nímž je mužská bytost konfrontována (Badinter, 2005, s. 14). P. Bourdieu nazývá nesmlouvavé ideály, které se pojí k mužství velmi těžkým břemenem. Domnívá se, že „*nedosažitelný ideál virility*¹⁰ *se tím snadno mění v princip nesmírné zranitelnosti.*“ (Bourdieu, 2000, s. 48) Pokud budu konkrétnější, pak vedle očekávání úspěšné profesní kariéry a role živitele (mnohdy už ne výlučného, avšak stále ještě toho, kdo přispívá do společného rozpočtu rodiny větším dílem), se ve spojitosti s dnešním mužem velmi často objevuje představa, že má být schopen ovládat své emoce a vyvarovat se projevů slabosti.¹¹ Většina chlapců v dětství zaslechla „moudra“ typu „*nebreč, kluci nepláčou*“ či „*nebud' baba*“. Mnoho dospělých mužů pak bohužel s těmito nezdravými introjekty bojuje po celý další život. Nutno dodat, že důsledky,

---

⁸ „*Chlapci, kteří při hře překračují genderové meze, jsou svými vrstevníky častěji kritizováni než dívky a ti chlapci, kteří si hrají s dívkami, bývají obvykle hodnoceni jako neoblíbení.*“ (Lobel et al., 1993 dle Renzetti, Curran, 2003, s. 121)

⁹ Větší svoboda feminní genderové role se projevuje zejména v nuancích každodenního osobního života, kdy např. ženy mohou nosit jak sukni, tak kalhoty, ale mužům je obecně sukně zapovězena.

¹⁰ Virilita – mužnost, mužskost, mužství.

¹¹ Očekávání tohoto typu mohou mít velmi škodlivé důsledky v podobě různých onemocnění, jako je ischemická srdeční porucha apod.

kteřé z nich plynou, netřpí jen oni sami a jejich blízci, ale obvykle všechny další vztahy, které v životě navážou.

P. Janošová podotýká, že „...ačkoliv jsou požadavky kladené na roli ženy čtnější a také z hlediska každodennosti časově náročnější, ženy v souvislosti s nimi možná nepodstupují taková rizika jako muži. Dostát společenským (a posléze i vlastním) nárokům na roli muže, která je patrně víc než v případě žen spojena s úspěchem v konkurenčním a společenském boji, může být někdy záležitostí zdraví i smrti.“ (Janošová, 2008, s. 21) ¹²

Ve spojitosti s výše popsányi společenskými změnami dochází podle E. Badinter ke vzniku dvou opačných mužských typů. Na jedné straně se vymezuje „**tvrdý muž**“, který navazuje svým bytím na tradiční mužský ideál a odmítá tak jakýkoliv femininní projev citu, nebo slabosti. Jako jeho protipól se utváří „**měkký muž**“, ten se však vzdal většiny projevů mužství, i těch pozitivních.¹³ „Ovládl v sobě sklon k agresivitě, rezignoval na ctižádost a kariéru, pokud by mu bránily věnovat se ženě a dětem. Je zastáncem rovnosti muže a ženy ve všech oblastech.“¹⁴ A tak zatímco je tvrdý muž ztělesněním určitého typu „supermužství“, projevuje agresivitu, soutěživost a citovou chladnost, muž-měkkota se stává závislým na ženě až do té míry, že „... žije jen skřze ni, jako kojeneček s matkou.“ (Badinter, 2005, s. 126) Měkký muž se řídí požadavky partnerky, zůstává v domácnosti, a ona si zatím buduje kariéru. Tím, že se vzdává své genderové role, je otřesena jeho identita, stává se méně zodpovědným a neúplným, a je pravděpodobné, že k němu žena dříve či později ztratí úctu.

Téma krize mužů je mnohými autory (Bly, 2009, Biddulph, 2008, Rohr, 2007, Zoja, 2003) **spojováno s krizí otců, tj. nepřítomností otců v rodině.** „Otec má pro své děti čím dál více peněz, ale čím dál méně času. Penězi platí život svých dětí, ale v jejich životech je sám platný málo. Američtí otcové věnují svým dětem průměrně sedm minut denně.“ (Zoja, 2003, s. 191 – 192)

Za původce krize mužů bývá označována i nadměrná protektivita matek. Šířeji je tento neuspokojivý stav řady mužů dáván do souvislosti s krizí tradiční rodiny. Krize mužů je rovněž spojována se vzestupem sociálně patologického chování mladistvých mužů, kteří

---

¹² V tomto ohledu není bez zajímavosti, že civilizační choroby trápí častěji muže, stejně jako je tomu s počtem dokonáných suicidií.

¹³ Pro Blye je synonymem pro „tvrdého muže“ tzv. „marlboro man“ a naopak o „měkkých mužích“ hovoří jako o „softies“. (Bly, 2009)

¹⁴ V souvislosti s kategorií „*měkkého muže*“ se mi vybavuje kulturně specifický *syndrom koro*, který se objevuje zejména v Asii a Africe. D. Gilmore ho specifikuje jako mužskou formu hysterie, která podle něj odráží tlak na mladé muže, který je vybízí k dosažení dospělé maskulinity. Pro syndrom koro jsou charakteristické zejména symptomy z okruhu úzkostných poruch. Jako specifický příznak se však uvádí, že muži, u kterých se koro objeví, věří, že jejich penis se buď smřtuje nebo se stahuje zpět do jejich břicha. (Gilmore, 1990)

nemají ve starších mužích potřebné odpovídající vzory. **Krizi mužů můžeme v tomto ohledu vnímat jako deficit v jejich socializaci, v socializaci mužských hodnot.** „Měkký muž“ je produktem nepřítomného otce, s nímž se nemohl v dětství identifikovat a jeho socializace tak není úplná, a zároveň podléhá silnému a zhojbnému vlivu matky, která ho k sobě příliš upoutala a ovládá ho, než aby on mohl dosáhnout plné nezávislosti. (Badinter, 2005)

Další skutečností spojovanou s krizí mužů je téměř úplné **vymizení tradičních přechodových rituálů, v rámci kterých byli chlapci uváděni do světa dospělých mužů.** R. Moore a D. Gillette se domnívají, že: „*Muž, „který se nemůže dát dohromady“, je mužem, jenž s velkou pravděpodobností neměl možnost podstoupit rituál, který by ho uvedl do niterných struktur dospělosti. Zůstává chlapcem – ne proto, že by to chtěl, ale proto, že mu nikdo neukázal, jak svou chlapeckou energii proměnit v energii mužskou. Nikdo ho neuvedl do bezprostředních a hojivých zážitků vnitřního světa mužských potenciálů.*“ (Moore, Gillette, 2001, s. 15) Americký kněz R. Rohr shrnuje, že „*vzhledem k tomu, že v dnešní době neexistuje žádná taková forma iniciace, je moderní muž nejen chycen do pasti svého pohodlí, ale také do pasti své omezené psychiky a do toho, co považuje za rozum. Toto je mýtus modernismu, který se posledních sto let ztotožňuje se západní kulturou.*“ (Martos, Rohr, 2007, s. 34)

Z výše uvedeného je zřejmé, že nemálo mužů poztrácelo orientační body vytyčující cestu k dosažení zdravého a zralého mužství. Současné postavení a situaci mužů zapříčinilo mnoho faktorů. Jelikož se v této práci budu přednostně věnovat významu mužských vzorů, respektive jejich důležitosti v procesu socializace, v rámci kterého muži učí mladé chlapce a muže stávat se mužem, považuji za nezbytné upozornit na to, že právě tento proces v mnoha rodinách i dalších institucích často pokulhává a někdy dokonce zcela chybí. Podobně je to i s mužskými iniciačními rituály. Řada autorů (Bly, 2009; Biddulph, 2008; Rohr, 2007; Moore, Gillette, 2001; Gilmore, 1990) je sice považuje za významný prvek mužské socializace, avšak do rámce západní společnosti se vcházejí čím dál tím méně, spíše z ní postupně mizí.

Vznik a rozvoj mužského hnutí¹⁵, stejně jako další aktivity, které muži začali podnikat, mi dodávají naději a odvalu tvrdit, že mnoho mužů v hloubi duše cítí a prožívá současný stav jako neuspokojivý, jako krizový. Být v krizi pro ně však nepředstavuje pouze svízeľ, ale také příležitost ke změně. Domnívám se, že mnoho mužů tím, že hledá a prozkoumává, co vše

---

¹⁵ Reakcí na situaci současného muže byl v průběhu 70. let 20. století v USA zrod mužského hnutí (AMM – American Man's Movements), které se postupně šíří do všech vyspělých zemí západního světa. V ČR jeho variantu reprezentuje např. občanské sdružení LOM – liga otevřených mužů. Mužské hnutí je jakýmsi komplementárním doplňkem ženského hnutí a zabývá se podobnou problematikou zacílenou ovšem na muže. LOM např. na svém webu uvádí, že podporuje sebereflexi a osobní růst mužů v současném světě. (www.ilom.cz)

může být součástí konceptu jejich mužství, si tuto příležitost uvědomuje, což je první krok k tomu, aby ji mohli využít a naplnit něčím novým.

G. Lipovetsky v kontrastu s výše řečeným soudí, že „*představa narůstající krize maskulinity, představa muže, který je zraněn a nařká, je klamná*“ (Lipovetsky, 2007, s. 64) Nejen proto chci dodat, že některé z výše nastíněných problémů jsou patrně záležitostí spíše některých společenských vrstev. Například lze předpokládat, že potřeba úspěšné profesní kariéry bude pravděpodobně na vyšším žebříčku hodnot u mužů ze středních a vyšších společenských vrstev. Populace, která se tomuto vzorci vzdaluje, vytváří partnerské, manželské a rodinné vztahy poněkud podobnější tradičnímu patriarchálnímu modelu.

2 MASKULINITA

Používám kategorii mužství, aniž bych ji jasněji vysvětlil a přiblížil, jak je možné na ni nazírat. Pokusím se o to nyní.

V patriarchálním systému převládajícím ve světě po tisíce let byla vyzdvihována radikální odlišnost rolí a pohlavních identit. Tradiční pohled na gender pak vytyčil pouze dvě kategorie - maskulinitu a feminitu, které byly zároveň vnímány jako polarity. V současném světě postmodernismu, který filosofický slovník charakterizuje jako „*řeč mnohosti a diferentnosti konfliktních světů*“, už se však zmíněná dichotomie jeví jako nepostačující. (Kolektiv autorů, 1998, s. 322) Stále více představitelů genderových studií i jiných teoretiků zaobírajících se rozdíly mezi muži a ženami již nehovoří pouze o jedné maskulinitě či feminitě, ale o maskulinitách a feminitách (Connell, 2005; Oakley, 2000). Odborníci na men`s studies¹⁶ jsou v současné době zajedno, podle nich „*neexistuje jen jeden univerzální, vždy a všude přítomný model mužství*“ (Badinter, 2005, s. 34). Jelikož feminita a maskulinita jsou, na rozdíl od kategorie pohlaví, „fuzzy“ kategoriemi, jejich význam se mění podle kulturních, sociálních a psychologických specifik konkrétního jedince.¹⁷ Jeví se to tak, že mužství se více individualizuje a může mít mnoho podob.

V následujících podkapitolách se budu v souladu s výše zmíněným bio-psycho-sociálním modelem postupně probírat všemi třemi zmíněnými oblastmi ve vztahu k mužství. Ve vědách o člověku se dlouho diskutuje spor mezi biologickou a kulturní determinací, neboli „*nature vs. nurture*“¹⁸. Především, že oba tyto názorové proudy vnímám jako krajní. Při psaní této práce je pro mě prvořadé přesvědčení, že biologické pohlaví a sociální gender se nacházejí ve vzájemné interakci a ani jedno z nich nechci při zkoumání maskulinity opomenout. „*Na určité úrovni je všechno biologicky determinováno, ale to, jak se to projeví, vždy záleží na interakci s prostředím*“ (Wallen dle Renzetti, Curran, 2003, s. 90).

---

¹⁶ Men`s studies – mužská studia. Odnož gender studies, která se zabývá především maskulinitou a otázkami ohledně mužské identity.

¹⁷ Fuzzy – neurčitý, neostrý, mlhavý.

¹⁸ Nature – příroda. Výraz reprezentující biologické determinanty. Nurture – výchova. Výraz zastřešující kulturní determinanty. Nature vs. nurture - symbolická zkratka zachycující odvěký spor o tom, který aspekt hraje významnější roli v určování lidské osobnosti.

Abych dosáhl celistvějšího a realitě bližšího tvaru maskulinity obě tyto klasické dimenze obohatím ještě o psychickou, kterou vnímám jako „most“ propojující *přírodní - přirozené a kulturní - naučené*.

2.1 Biologické aspekty mužství

Každá diskuse o pohlaví musí nutně zahrnovat oblast lidské genetiky. Příslušnost člověka k určitému pohlaví, stejně jako jeho fyzická podoba se do značné míry odvíjí od genů vložených při početí do zárodečné buňky.

Jaké poznatky nám prozatím genetika nabízí o vývoji mužů? Lidé se, nezávisle na pohlaví, obvykle rodí se šestačtyřiceti chromozomy, které se skládají ze třiačtyřiceti párů. Jednu část každého páru předává matka a druhou otec. Jeden pár chromozomů se označuje jako pohlavní chromozomy, neboť se primárně podílí na určení toho, zda se oplodněné vajíčko vyvine jako mužský či ženský plod. ***Pohlavní chromozomy geneticky normálního muže se skládají z jednoho chromozomu X a jednoho chromozomu Y, zatímco geneticky normální žena má dva chromozomy typu X.***“ (Renzetti, Curran, 2003, s. 62)

Od momentu početí až do šestého týdne vývoje jsou všechna embrya pohlavně bipotenciální, tzn. že jsou anatomicky shodná a vyvíjí se v nich ústrojí potřebné pro budoucí vývoj jak v muže, tak v ženu. Během prvních šesti týdnů dochází v těle plodu k vývoji „indiferentní gonády“ a dvou sad trubic, jedné ženské (Müllerovův vývod) a jedné mužské (Wolfův vývod). Vědcům se podařilo v chromozomu Y izolovat gen, který údajně v šestém týdnu odstartuje sérii událostí, které vedou k vývoji jednoznačně identifikovatelného mužského plodu. Zdá se, že tento gen, označovaný jako maskulinní gen SRY¹⁹ stimuluje transformaci indiferentní gonády v mužská varlata. **SRY je klíčovým komponentem pohlavní diferenciacce embrya v mužský plod.** Proces pohlavní diferenciacce začíná v šestém týdnu vývoje embrya. (Renzetti, Curran, 2003)

V diskuzi o biologické determinaci nelze kromě genetických faktorů opomenout ani endokrinologické faktory, resp. vliv hormonů. Již po pár týdnech začínají hormony do pohlavního vývoje výrazně promlouvat. Poté, co se u mužského embrya vyvinou varlata, začnou produkovat celou řadu hormonů, které se nazývají androgeny. ***„Dva nejdůležitější androgeny jsou testikulární induktor pro zánik Müllerova vývodu a testosteron. Testosteron podporuje další růst mužského (Wolfova) systému trubic. Během osmého týdne se začne***

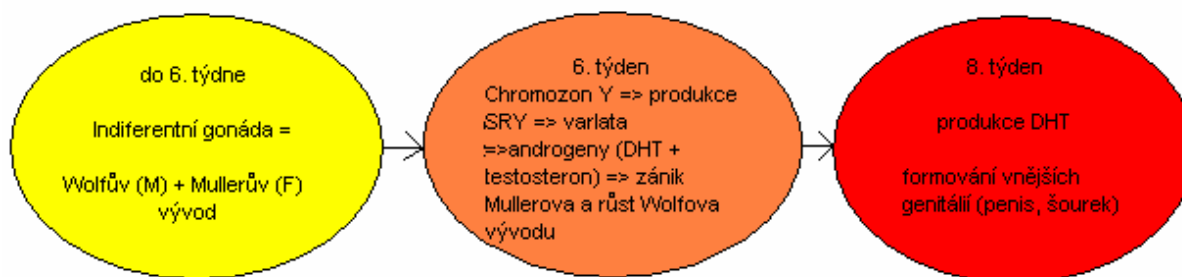
---

¹⁹ SRY sex determining region Y – oblast chromozomu Y určující pohlaví.

vylučovat další hormon, dihydrotestosteron (DHT), který je primárním činitelem při formování vnějších genitálií. Pohlavní hrbolk se vyvine v penis, zatímco okolní tkáň se vyvíjí v šourek. DHT také podporuje „maskulinizaci“ mužského mozku.“ (Renzetti, Curran, 2003, s. 63)

Posloupnost pohlavní diferenciaci z indiferentní gonády v mužské embryo zachycuje následující diagram:

Obrázek č. 1 Posloupnost pohlavní diferenciaci

E. Badinter zastává názor, že základní embryonální program je nastaven tak, aby produkoval „samičky“. „Samec“ se tak podle ní konstruuje proti primární feminitě embrya, z čehož vyvozuje závěr, že „... během vývoje představuje snaha stát se samcem boj v každém okamžiku.“ Zároveň si u pohlavní diferenciaci všimá, že zatímco u „samčího“ plodu začíná kolem čtyřicátého dne, u „samičího“ plodu počne až po druhém měsíci. Nabízí i opatrné vysvětlení: „...jako by bylo u samců potřeba zvrátit základní samičí naprogramování v časnějším stadiu.“ (Badinter, 2005, s. 45)

Pohlavní diferenciaci se týká také některých mozkových struktur. Někdy mezi 4. – 6. měsícem dochází vlivem hormonů k odlišné organizaci mozku. Jedná se o funkci hormonální regulace a o mozkovou lateralizaci, tedy o propojenost a vyhraněnost obou mozkových hemisfér. „Při práci s pacienty, kteří se zotavují z mozkových příhod, vědci zjistili, že u žen existuje tendence k rychlejšímu zotavení než u mužů. Ženy navíc vykazují menší poruchy v důsledku poškození mozku. V důsledku těchto zjištění byla vyvinuta hypotéza, že tento rozdíl je způsoben tím, že u mužů dochází k výraznější lateralizaci než u žen – tj. že muži jsou při provádění mozkové činnosti závislejší na jedné mozkové hemisféře, zatímco ženy mohou využít hemisfér obou“ (Renzetti, Curran, 2003, s. 75 – 76). S tím zřejmě souvisí fakt, že v dospělosti je corpus callosum u žen o jednu pětinu silnější v zadní části než u mužů.²⁰ Podle některých

²⁰ Corpus callosum – svazek nervových vláken, který spojuje obě mozkové hemisféry a slouží k předávání informací mezi nimi.

odborníků je za rozdíly v chování mužů a žen částečně odpovědná i jejich odlišná struktura hypotalamu.

V souvislosti s lateralizací hovoří P. Janošová o pravděpodobném vlivu testosteronu na větší specializaci funkce obou hemisfér u mužů, která by mohla mít později určitý vliv na odlišný rozvoj některých schopností, např. prostorového vidění či matematických a řečových schopností. Odlišná lateralizace by také mohla být příčinou toho, že ženy mívají v průměru větší schopnost soustředění na více činností najednou, zatímco muži dokáží zaměřit pozornost na méně činností, zato však s větší koncentrací. (Janošová, 2008)

Dostáváme se ke konkrétním projevům biologické determinace v rámci chování mužů a žen. Řada autorů (Lippa, 2009; Poněšický 2009) se shoduje na třech oblastech, které se týkají chlapců, resp. mužů a svědčí pro biologickou determinaci. Jedná se o jejich větší agresivitu, lepší prostorovou orientaci a také odlišnost v sexuálním chování.²¹

V následujících podkapitolách se vyjmenovaným třem projevům, kterými se muži odlišují od žen budu věnovat trochu podrobněji. Předem podotýkám, že uvedené rozdíly neplatí ani pro jedno pohlaví absolutně.

2.1.1 Agresivita

„Tasení meče nemusí nutně znamenat boj. Může být rovněž znamením radostné rozhodnosti.“
Robert BLY

Agrese bývá často považována za hlavní rozdíl mezi muži a ženami. Muži jsou vnímáni jako agresivnější. Pohlavní rozdíly v hravém zápasení i ve skutečné agresi se objevují podle R. A. Lippy během třetího roku života hned poté, co je možné pozorovat skupinu dětí v sociální prostředí. Chlapci a dívky se neliší jenom ve skutečné agresi, ale i v agresi odehrávající se ve fantazii. V jedné studii bylo posbíráno okolo 500 příběhů vytvořených dětmi v předškolním věku. Agresivní a násilná témata se objevovala v 87 % příběhů vytvořených chlapci, ale jen v 17 % vytvořených dívkami. V jiné studii se autoři ptali 300 vysokoškolských studentů na jejich současné fantazie o zabíjení lidí (Crabb dle Lippa 2009). Téměř dvojnásobek mužů (60 %) ve srovnání se ženami (32 %) uvádělo fantazie o tom, jak někoho zabili. Tato zjištění naznačují, že biologická predispozice zřejmě vede chlapce k vyšší agresivitě než dívky a tyto rozdíly se s věkem a vlivem sociálního prostředí zmenšují. (Lippa, 2009)

---

²¹ U dívek je typické prosociální a demokratické chování, s čímž souvisí i jejich lepší verbální schopnost, zvláště tzv. řečová plynulost. (Poněšický, 2009)

Výzkumy agresivity poskytují jedny z nejkonzistentnějších výsledků týkajících se pohlavních rozdílů v chování. Jedno z vysvětlení pohlavních rozdílů týkajících se agrese je spojeno s faktem, že muži vylučují větší hladiny testosteronu. Důkazy o vztahu mezi **testosteronem a agresí** pocházejí primárně ze studií se zvířaty. V těchto výzkumech, kdy je laboratorním zvířatům injekčně podáván testosteron, obvykle dochází k tomu, že bez ohledu na pohlaví začnou pokusná zvířata vykazovat větší známky netrpělivosti, zapojují se více do her s fyzickým nábojem a vykazují vyšší míru bojovného chování.

Výzkumy u lidí ukazují, že vysoké hladiny testosteronu obíhajícího v krvi koreluje s podrážděností, soutěživostí a hněvem. Tento výsledek platí jak pro muže, tak pro ženy.²² Testosteron koreluje se soutěživostí, což je založeno na tradiční hypotéze, že vysoká hladina testosteronu vede ke zvýšené soutěživosti. Nedávné výzkumy ale ukázaly, že úroveň testosteronu roste a klesá v závislosti na podnětech k soutěživosti. V jedné studii vědci zjistili, že u tenistů stoupá hladina testosteronu před zápasem, v průběhu hry klesá a potom dramaticky stoupá u hráčů, kteří zvítězili. (Booth et al, 1989). Tato zjištění vedla některé vědce k hypotéze, že nejde o vztah mezi testosteronem a agresí, ale spíše o **vztah mezi tzv. dominancí/proslulostí a testosteronem**. Dominance odkazuje na vyšší sociální pozici, které je dosaženo vítězstvím nad jinými lidmi v rámci soutěživé konfrontace. Proslulost se získává dosažením vyšší společenské pozice, a to díky společensky oceňovanému a schvalovanému výsledku (Kemper, 1990). V jiné studii A. Booth a kolektiv přišli na to, že u studentů medicíny dochází k ke zvýšení testosteronu den před promocí, tj. den předtím, než dosáhnou statutu proslulosti. (dle Renzetti, Curran, 2003).

Když se vrátím k samotné agresii, z následujících dat je zřejmá převaha agresivního chování u mužů. V USA je pravděpodobnost spáchání vraždy u mužů šestkrát vyšší než u žen. Poměr mužů k ženám při zabití jedince stejného pohlaví je značně konzistentní v různých kulturách: okolo 9-10 : 1. Muži tedy vraždí daleko častěji než ženy a obvykle zabijí jiného muže. Podobně je tomu i se spácháním násilných trestných činů. Evropské statistiky z posledních několika století jednotně vykazují, že u mužů je čtyřikrát vyšší pravděpodobnost, že se těchto deliktů dopustí. (Lippa, 2009).

Ukazuje se, že pohlavní rozdíly v agresivitě se (a) objevují v raných fázích lidského života, (b) konzistentně se objevují v různých kulturách, (c) jsou též konzistentní u různých druhů. Navíc lidská agresivita má spojitost s hladinami testosteronu, jež jsou daleko vyšší u

---

²² Testy deviantních žen prokázaly vysokou hladinu mužských hormonů.

mužů než u žen. Zmíněná fakta společně ukazují, že biologické faktory s vysokou pravděpodobností hrají roli v tvorbě pohlavních rozdílů v agresivitě.

2.1.2 Prostorové schopnosti

Součástí názvu populárně naučné knihy od manželů Peasových, která se zabývá pohlavními rozdíly mezi muži a ženami, je otázka „*Proč ženy neumí číst v mapách?*“. Přesvědčení, které je v něm obsaženo, podobně jako předpoklad, že muži mají lepší orientační smysl než ženy, lze zařadit mezi klasické genderové stereotypy. Samozřejmě je mnoho žen, které se orientují v mapě i v prostoru lépe než někteří muži. Avšak většina stereotypů vzniká na reálném podkladě. Je tomu tak i tomto případě? Z mnohých výzkumů lze usuzovat, že nejde jen o kulturní stereotyp, ale že rovněž narážíme na oblast, kterou formují i biologické faktory.

Člověk s dobrým prostorovým vnímáním si dokáže v duchu představit tvar předmětů, jejich rozměry, vzájemný poměr, pohyb a lokalizaci. Z výzkumů vyplývá, že v některých typech vizuálně-prostorových schopností jsou muži v průměru lepší než ženy, přičemž některé z těchto rozdílů jsou značné. **Výkonnost mužů je zpravidla vynikající především v prostorových úkolech, jež vyžadují přetváření trojdimenzionálních předmětů, navigaci v trojrozměrném prostoru nebo zasahování předmětů pohybujících se prostorem.** (Geary, 1995). Mozek muže totiž dokáže lépe změřit rychlost, vzdálenost a směr. Dosahuje také lepší koordinace oka a ruky; proto jsou muži lepší v míčových hrách, střelbě na cíl, řízení dopravních prostředků apod. (Watson, Kimura, 1991).

Díky prostorové představivosti dokáží muži v mysli otáčet mapu. Proto je pro mnoho z nich snazší se v mapě zorientovat než pro ženy. Ženy si naproti tomu mnohem lépe pamatují orientační body, které si mohou promítnout do slovního vyjádření. R. A. Lippa v této souvislosti uvádí: „*Když se muži učí cestu, daleko častěji využívají informace o vzdálenostech a směrech (jdi 3 km po dálnici, poté, co dojedeš na Height Street, dej se doleva), zatímco ženy využívají daleko spíše orientační body a relativní vzdálenosti (chvíli jdi po dálnici, po pravé ruce mineš bílý kostel, poté, co dorazíš k hasičskému domu z červených cihel, odboč vlevo).*“ (Lippa, 2009, s. 205). Na tomto příkladu můžeme vidět, že muži používají při prostorové orientaci především mentální představivost, zatímco ženy používají odlišné strategie (např. verbální).

Z hlediska evoluční psychologie lze pohlavní rozdíly ve vizuálně-prostorových schopnostech vysvětlit tak, že muži se v původních podmínkách našich předků zabývali

lovem a válčením.. Proto potřebovali rozvíjet oblasti mozku, díky nimž by byli schopni se orientovat na velké vzdálenosti, vyvinout taktiku potřebnou k ulovení zvěře a vytříbit schopnost zasáhnout cíl. Ženy se naproti tomu věnovaly, kromě výchovy dětí, sběru plodů, což vyžaduje dobrou paměť na určení místa v prostoru.

Stabilní a výrazné pohlavní rozdíly se objevují po rané adolescenci, kdy se v pubertě spouští dramatické hormonální změny. Některé studie zjistily, že pokud mají ženy možnost prostorové úkoly trénovat, je možné pohlavní rozdíly zmenšit či vynulovat. V jiných studiích došli autoři k závěru, že trénink sice zlepšuje výkonnost v prostorových úlohách u obou pohlaví, ovšem nemusí se snižovat pohlavní rozdíly.

Výzkumníci identifikovali mozkové struktury, které souvisí s pohlavními rozdíly v prostorových schopnostech. Podle N. Burgese a kolektivu podmiňují prostorové vnímání, kognici i výkon mnohé oblasti mozku, vyzdvihují však význam prefrontálního kortexu, temenního kortexu a především hipokampu. (Burges, 2003). Hipokampus bývá badateli z neurověd spojován s prostorovou pamětí. Zdá se, že rozhodující příčinou pohlavních rozdílů ve velikosti hipokampu je prenatální a perinatální působení pohlavních hormonů, především testosteronu.

Přes rozličné doklady, které dokazují, že se biologické faktory podílejí na pohlavních rozdílech v prostorových schopnostech, chci i zde upozornit na interindividuální rozdíly a význam sociálního učení.

2.1.3 Sexuální chování

„Muži mluví se ženou, aby měli sex – a ženy mají sexuální styk s mužem, aby s ním mohli mluvit.“

Jan PONĚŠICKÝ

Sexuální chování mužů a žen se v celé řadě ohledů liší. Muži mají v průměru větší zájem o příležitostný sex a v porovnání se ženami se častěji zabývají různými sexuálními aktivitami. U svých partnerek hodnotí muži mnohem více mládí a krásu, zatímco ženy hodnotí u partnera jako důležitější dominanci, materiální zdroje a status. *„Muži, kteří jsou sociálně úspěšní, jsou více atraktivní pro ženy jako sexuální partneři“* (Gilmore, 1990, s. 85).

Postoje mužů k sexu jsou liberálnější než u žen a zároveň pozitivnější pokud jde o přístup k příležitostnému sexu. 79 % mužů uvažuje o příležitostném sexu pozitivněji než průměrná žena. Muži uvádějí masturbaci častěji než ženy. 83 % mužů masturbuje častěji než

průměrná žena. (Oliver, Hyde, dle Lipa, 2009). Muži mají pozitivnější postoj k pohlavnímu styku v rámci závazného vztahu a při zasnoubení. Ženy uvádějí více strachu a viny kvůli sexu. Muži uvádějí, že mají častěji pohlavní styk než ženy, začínají se sexem v časnějším věku a mají pohlavní styk s větším množstvím partnerů než ženy. Muži také uvádějí vyšší výskyt homosexuálního chování než ženy. „*Muži zkrátka v průměru uvádějí, že provozují sex častěji než ženy a také to vypadá, že by si chtěli užívat sex častěji než ženy.*“ (Lippa, 2009, s. 54)

Navzdory ženské emancipaci byla opakovaně zjištěna vyšší sexuální aktivita u mužů. Napříč kulturami je polygamie mnohem častější než polyandrie.²³

„*Muži vyhledávají sexuální stimulaci pomocí pornografie častěji než ženy a také častěji než ženy vyhledávají sex za peníze (u prostitutek)*“ (Lippa, 2009, s. 209).

Experimenty na zvířatech ukazují, že rané působení androgenů maskulinizuje sexuální chování a jejich nedostatek sexuální chování feminizuje.²⁴ „*Androgeny jsou s velkou pravděpodobností rozhodujícím činitelem při utváření dispozic pro budoucí pohlavní identitu. Mnohé výzkumy z posledních let naznačují, že právě jejich množství určuje, k jaké variantě jádrové pohlavní identity bude jedinec předpřipraven.*“ (Janošová, 2008, s. 61)

Evoluční psychologie nachází hlavní příčinu rozdílů v sexuálním chování mužů a žen v jejich rozdílných reprodukčních strategiích. „*Úspěch je u mužů veden snahou o zvyšování pravděpodobnosti početí, u žen maximální výběrovostí při určování partnerů.*“ (Gjuričová, 2003). Obě strategie vychází z biologicky odlišné výbavy obou pohlaví, kde muži na rozdíl od žen disponují v podstatě neomezeným množstvím pohlavních buněk.

Výše uvedené pohlavní rozdíly jsou mezi kulturami značně stabilní (Lippa, 2009), což naznačuje, že zde působí biologické faktory.

Na závěr kapitoly chci ještě zdůraznit, že přestože výzkum v této oblasti (zejména v genetice a v neurovědách) postupuje dopředu mílovými kroky, nové poznatky z něj plynoucí bychom neměli přeceňovat bez jejich zasazení do sociálního kontextu.

---

²³ Polygamie – mnohoženství, tzn. muž má více sexuálních partnerek; polyandrie – mnohomužství, tzn. žena má více sexuálních partnerů.

²⁴ Závěry Holtzenovy studie (1994) nepřímo podporují hypotézu, že sexuální orientace může být spojena s upřednostňováním jedné ruky (gayové a lesbičky jsou častěji leváci než heterosexuálové), na což má zřejmě vliv rané působení testosteronu.

2.2 Sociální aspekty mužství

„Masculinity is not something given to you, something you are born with, but something you gain... And you gain it by winning small battles with honor.“²⁵

Norman MAILER

„Manliness is a symbolic script, a cultural construct, endlessly variable and not always necessary.“²⁶

David GILMORE

Biologicky dané odlišnosti mužů a žen nepochybně existují. Avšak diskuse o maskulinitě by zůstala ochuzena, kdybych se rovněž nevěnoval sociálním specifikům, které se váží k mužskému genderu a podílejí se na konstituci mužské pohlavní identity. Jelikož obdobně jako klíčení semene závisí na půdě, do které bylo vyseto, a na prostředí, které je obklopuje, i osobnost člověka se vyvíjí ve vztahu a pod větším či menším vlivem svého okolí.

Již jsem uvedl, že „...lidské pohlaví jako biologická danost slouží jako základ, na němž lidé konstruuji společenskou kategorii zvanou gender.“ (Renzetti a Curran, 2003, s. 20). Předtím než se začnu věnovat předpokládaným i reálným sociálním aspektům mužství, je na místě připomenout některá fakta a úskalí, která se s analýzou těchto stránek pojí. Je nutné si uvědomit, že rodově přiměřené vlastnosti, jinak řečeno genderové stereotypy, jsou z biodromálního hlediska spíše proměnnou než stabilní konečnou podobou, k níž bychom v průběhu zrání a socializace směřovali jako k cíli. **Maskulinita se podobně jako celá osobnost během života proměňuje.** Existují životní období, kdy disponujeme svými rodově typickými vlastnostmi větší měrou, a období, kdy naopak některé z nich takřka zanikají. Také definice mužství se neustále přetváří. Postmoderní společnost je vysoce stratifikovaná a každá z jejích součástí má tendenci modifikovat model rodových rolí poněkud odlišným způsobem. V současnosti existují větší rozdíly mezi projevy mužů a žen střední a starší generace než uvnitř generace mladší a také z historického hlediska si jsou dnes muži a ženy podobnější než v minulosti. Jedná se především o aspekt nezávislosti, zaměstnanosti, o podobnost v sexuálním chování, o kuřáctví a konzumaci alkoholu, unisexuální chování a úpravu zevnějšku apod. Tento proces nazývají sociální psychologové **labilizací a konfúzí mužské a ženské role.** Etnické a subkulturní rozdíly jsou pak mnohem nápadnější než rozdíly mezi muži a ženami uvnitř těchto skupin (Janošová, 2008). Rozdíly mezi příslušníky obou

---

²⁵ Vlastní překlad: „Mužství není něco, co ti dají, něco s čím se narodíš, ale něco, co získáš... A získáš to skrze čestná vítězství v malých bitvách.“

²⁶ Vlastní překlad: „Mužství je symbolicky zápis, kulturní konstrukt, nekonečně proměnlivý a ne vždy nezbytný.“

genderových rolí jsou v obecném povědomí většinou až příliš zdůrazňovány a uměle zvětšovány. Původ můžeme hledat v dualismu těchto konceptů (viz kapitola 2.2.1).

2.2.1 Filosofické perspektivy mužství a ženství

2.2.1.1 Dualismus aneb maskulinita vs. feminita

Na muže a ženy lze pohlížet z mnoha různých pohledů. Jeden nabízí již od novověku francouzský filosof R. Descartes, který vymezil duality jako příroda – kultura, duše – tělo, rozum – cit ad. Svoji filosofií rozštěpil R. Descartes svět či člověka na dvě vzájemně nesouvisející poloviny. Patriarchální společenské uspořádání vztahů posilovalo **dualitu muž – žena**, zároveň s ní však (alespoň z mužské perspektivy) poměrně neproblematicky souznělo. Přes uvědomované rozdíly se mužská a ženská role vzájemně doplňovaly. I dnes výsledky některých výzkumů ukazují, že *„feminita a maskulinita jsou převážně percipovány jako komplementární opozita“* (Deaux, LaFrance, Unger dle Macek, Lacinová, 2006, s. 144). I. Možný se domnívá, že komplementarita rolí muže a ženy byla přerušena průmyslovou revolucí (Možný, 1990). Po ní se začal prosazovat radikální dualismus, při němž docházelo k potlačování a zastírání shodných znaků a zároveň k vyzdvihování rozdílů mezi muži a ženami. Tím se zkonstruovaly dvě protikladné kategorie: muž a žena. Mužství se začalo vymezovat jako opak ženství. V obecných představách lidí se pak objevuje tendence přiřazovat mužům i ženám polaritně opačné vlastnosti. Z „podhoubí“ této dichotomie „raší“ zřejmě i požadavky podobné tomu, který vyslovil R. Stoller, a sice že *„prvořadým úkolem muže je nebýt žena“* (Stoller, 1984, s. 35).

Argumentace opačnosti vycházela z přesvědčení o tom, že existují univerzální podstata či esence „mužnosti“ a „ženskosti“, tyto výklady bývají označovány za esencialistické. Dualistický modus se objevuje dodnes například v genderových stereotypích (jakí jsou muži a jaké jsou ženy, příloha č. 1). E. Badinter se domnívá, že : *„Pohlavní dualismus není absolutní a je mnohem méně radikální, než si myslíme. Přetrvává však, byť v umírněné podobě, jako konstanta lidstva. A to natolik, že od chvíle narození dítěte máme neodolatelný sklon ho posilovat.“* (Badinter, 2005, s. 45 – 46). Mezi novodobé výklady, které sledují dualitní vzorec, patří teorie evoluční psychologie, eventuálně sociobiologie.

2.2.1.2 Dialektika aneb androgynie

„Tao rodí jedno, jedno rodí dvě, dvě rodí tři, tři rodí vše. Všechno nese Jin a objímá Jang a plní se dechem Čchi, snoubí se v harmonii.“

LAO-C`

Modernější a podle mého názoru svobodnější verzi uvažování o mužích a ženách reprezentuje C. G. Jung a jeho archetypy animus a anima. Kořeny tohoto modelu lze najít už u Hérakleitem popisovaných dialektických protikladů či v taoismu ve vzájemně se prostupujících polaritách jinu a jangu. Ačkoliv Jung sám ještě nerozlišoval pohlaví a gender, přinesl revoluční pohled, který uvolňuje paušální prisuzování pohlavně specifických rolí a povzbuzuje k žití vlastní individuální mužsko-ženské celosti. Ženský a mužský princip a s nimi spojené archetypy nelze ztotožňovat s typickými vlastnostmi konkrétního muže a konkrétní ženy. Každý člověk totiž podle Junga představuje individuální poměr směsi mužského a ženského principu. (Müller, Müller, 2006) C. G. Jung to jednoduše vyjádřil např. ve slovech: *„Žádný muž není tak zcela a pouze mužský, aby v sobě neměl i něco ženského.“* (Jung, 1995, s. 94)

Na Jungovy myšlenky navázali v minulém století humanističtí psychologové holistickým pojetím člověka. V 70. letech je rozvinula i standfordská psycholožka S. Bem, která do psychologie a psychodiagnostiky kromě zavedených pojmů maskulinity a feminity vnesla termín **androgynie**.²⁷ Androgynní osoby jsou podle ní vybaveny jak mužskými (instrumentálními) tak ženskými (expresivními) znaky (Lippa, 2009).²⁸ Chovají se adekvátně vzhledem k požadavkům dané situace a v souladu s vlastním potřebami, a nikoliv podle toho, co diktuje jejich genderová role. V kapitole 1.3 jsem uvedl, že E. Badinter nachází v současné společnosti dva typy mužů. Prvním je zmrzačený a nevyvinutý „*měkký muž*“, který je sice citlivý, ale chybí mu schopnost a sebevědomí se zdravě prosazovat a druhým prototypem je „*tvrdý muž*“, který sice dává na oddiv svou odvalu, ale jen do té doby než má projevit své city. V konceptu androgynie je možné vidět gentlemana, který umí současně skloubit asertivitu i citlivost k potřebám druhých. E. Badinter ho nazývá „*usmířeným mužem*“. Usmíření totiž lépe postihuje myšlenku duality složek, jež se nejprve musely oddělit, dokonce postavit proti

²⁷ Termín androgynie pochází z řeckého kořene *andro* (muž) a *gyn* (žena).

²⁸ *Instrumentální znaky* jsou charakteristiky související s cílevědomostí, jsou zaměřené na vnější oblast zaměstnání a k úspěšnému dokončování úkolů (jde např. o nezávislost, průbojnost, dominanci a vůdčí schopnosti). *Expresivní znaky* jsou naproti tomu vlastnosti zaměřené na lidi, na soukromou oblast rodiny a mezilidských vztahů; souvisí s lidskou touhou pečovat o ostatní a vytvářet soukromí (jde např. o vřelost, porozumění, soucit a citlivost k ostatním). (Lippa, 2009)

sobě a pak teprve znovu spojit (kapitoly 2.3.2.1 – 4). Z hlediska humanistické psychologie by přívlastek androgynní mohl být synonymem pro seberealizovaného člověka, ve smyslu celistvosti a akceptace maxima, tzn. i bipolárních složek jeho genderu. V praxi to znamená, že **takový muž dovede zastoupit ženu, ale ponechává si charakter svého pohlaví**. Pěstuje mužství jako část kulturního dědictví, cítí se příslušníkem svého pohlaví, ale umí se dobře vcítit i do ženského pohlaví. Spolu s androgynní ženou se vzájemně neohrožují, ale podporují. Vytvářejí zdravé a tvárné jin-jangové pole, ve kterém se daří jejich dětem. (Chvála, Trapková, 2008)

Teoretickou nejasnost při vymezení maskulinity a feminity odráží nejen absence univerzálně přijímané definice maskulinity (i feminity), ale např. i potíže při konstrukci spolehlivého psychometrického nástroje k jejich měření.²⁹ Ponechám úplně stranou existenci názorů, že maskulinita u mužů se liší od maskulinity u žen. (Pleck, 1981)

2.2.2 Muž - bytost kulturní

„Mužem se člověk nerodí, mužem se stává.“

Simone de BEAUVOIR

V literatuře o mužích se to jen hemží podobnými zvoláními jaké nese úvodní citát. Obdobu nám nabízejí i následující slova: „*Na rozdíl od ženy, která je, muž musí být vytvořen.*“ (Badinter, 2005, s. 71). Kategoričtější varianty dokonce hlásají: „*Muž je umělý, žena je přirozená*“ (Schwanitz, 2009, s. 65). S těmito prohlášeními souvisí i názory, že mužství je vratké a pozdější než ženskost. Odkud se tato slova berou a jaké poselství je za nimi skryto?

Zatímco feminita bývá často spojována s přírodou a přirozeností, maskulinita naopak s kulturou a výchovou. V kapitole 2.1 jsem již zmínil názor, že základní embryonální program je nastaven tak, aby produkoval ženy. Hlavním argumentem pro spojení žen s přírodou bývá ovšem přesvědčení, že ženskou identitu přirozeně zakládá menstruace a její další důležité

---

²⁹ Existují dva typy dotazníků maskulinity a feminity. Dotazníky založené na rozdílech mezi muži a ženami v sebezpozování mužů a žen (AIAS, MMPI) a dotazníky, jejichž podstatou jsou kulturní standardy pro muže a ženy čili vlastnosti hodnocené jako významně žádoucí pro jeden gender v určité kultuře (BSRI). Dále se dotazníky dělí na bipolární a ortogonální. Bipolární dotazníky předpokládají, že vysoká míra maskulinity automaticky znamená nízkou míru feminity. Ortogonální dotazníky respektují nezávislost obou dimenzí a na základě dvou oddělených skóre rozlišují jedince feminní, maskulinní, androgynní a indeferentní. (Macek, 2006, s. 144)

milníky vytyčují taktéž biologicky podmíněné těhotenství a mateřství. Menstruace je pak chápána jako přirozená iniciace, která převádí dívku do stavu ženy a mateřství pak jako jeho další přirozená fáze. Naproti tomu chlapci biologické ekvivalenty ženské menstruace či pozdějšího mateřství, které by se mu staly přirozenými průvodci na cestě k mužství, postrádají, a proto jim nezbyvá než se více opírat o socializaci.³⁰ „*Maskulinita je spíše než výsledek přirozeného procesu zrání, uměle navozený stav, který je pro chlapce dosažitelný jen prostřednictvím skládání zkoušek a udělováním starostlivých instrukcí.*“ (Gilmore, 1990, s. 106). „*U chlapce musí za přírodu převzít štafetu výchovný proces. Vytváření muže je tedy vědomou snahou a lze se ptát, zda by se mužství synů vůbec kdy probudilo, kdyby k tomu nebylo v určitém okamžiku vývoje donuceno.*“ (Badinter, 2005, s. 71). Jakoby biologické determinanty objevující se při konstituci maskulinity nestačily, a je proto potřeba je řádně a vědomě doplnit výchovou a učením čili kulturními a sociálními determinantami.³¹

Tím se vysvětluje i důvod, proč bývá některými sociálními vědci (např. feministkami) pojmáno mužství za pozdější, druhotné a zároveň i křehčí a zranitelnější. Ačkoliv považují tento názor za příliš radikální (bez socializace se pochopitelně neobejdou ani ženy a muže pochopitelně ovlivňují i biologické faktory), uvádím ho zde, protože se domnívám, že jeho jádro se dotýká důležité oblasti rozdílů mezi muži a ženami. A sice, že biologická výbava dívek jim poskytuje při procesu stávání se ženou zřejmě hmatatelnější opěrné body než tomu bývá u mužů.

---

³⁰ U chlapců bývá považována za hlavní známku tělesné dospělosti spermiogeneze. Roli určitého biologického přechodníku směrem k mužství by pak mohla hrát první ejakulace. Ta podle mého názoru ovšem postrádá přirozenost, periodicitu a univerzalitu menstruace. Přichází totiž buď v podobě poluce, kterou však někteří muži nezažijí za celý život, a i ti, u kterých se objeví, ji nezažívají pravidelně. A nebo se ejakulace objevuje jako výsledek masturbace či soulože. To už jsou však „externí“ aktivity, které menstruace nevyžaduje. Jen stěžejí lze pak ejakulaci považovat za přirozený orientační bod v takovém slova smyslu jaký představuje menstruace pro ženy.

³¹ Význam kulturních faktorů při biologické maturaci mužů názorně zachycuje symbolické myšlení severokeňského kmene Samburů. Podle Samburů mají obě pohlaví speciální vnitřní orgán, nazvaný *tingu*. Zatímco dívky jeho prostřednictvím přirozeně zrají, chlapecký *tingu* je slabý a neaktivní a vyžaduje semeno, aby vyrostl. Semenem mají Samburové na mysli iniciační rituály, prostřednictvím kterých dochází k rituální „inseminaci“. Díky kulturnímu „oplodnění“ se *tingu* zaktivuje a umožní mužům dozrát. Z hlediska přirozeného zrání se tak muži kmene Samburu nachází vůči ženám v podřazeném postavení. (Gilmore, 1990, s. 152)

2.2.3 Maskulinní ideál a maskulinní stereotypy

Jací by vlastně muži měli být? Jak by se měli chovat, myslet, cítit?³² Co od nich společnost, respektive genderové stereotypy očekávají? Jaké rysy a vlastnosti jsou jim tradičně přisuzovány? Nad těmito otázkami se budu zamýšlet v této kapitole. Samotný charakter otázek naznačuje, že se vydám do oblasti mužských stereotypů, čímž zákonitě budu „atakovat“ mužskou individualitu. V kapitole 1.1 jsem uvedl, že genderové stereotypy jsou kulturně a historicky podmíněné a v rámci genderové kategorizace zjednodušují. Obvykle obsahují určité pravdivé jádro, ovšem rozšířené o další informace, které neodpovídají konkrétní skutečnosti. Lidé při nich vycházejí z předpokladu, že charakteristiky, které spojují např. s maskulinitou, sdílejí všichni muži. Z povahy předmětu psychologie plyne, že to není možné a že mnoho mužů se oněm stereotypním obrazům vymyká. „*Za společenskou kategorií „muž“ se skrývá podobná různorodost jako za kategorií „žena“*. (Renzetti, Curran, 2003, s. 50) Ke stereotypům se váže atmosféra očekávání vytvářející tlak, aby se mu jedinec podřídil, protože je příslušníkem dané skupiny lidí, např. mužů. Stereotypy tímto způsobem přinášejí limity příležitostí životní seberealizace. (Janošová, 2008)

J. Pleck hovoří o „*ideologii maskulinity*“. Má na mysli genderový systém, který obdaňuje přívlastky jako „tradiční“, „konzervativní“ a „konvenční“, jenž hlásá a předepisuje maskulinní normy, které zahrnují emocionální kontrolu, anti-feminitu, homofobii a zaměření na výkon a úspěch. (Pleck, 1981) Maskulinní role bývá také nezřídka vnímána jako past pro přirozené mužství. (Connell, 2005).

V návaznosti na výše popsané mohou usuzovat, že mužská jinakost je hierarchicky uspořádána a některé typy maskulinity (např. homosexuální) jsou vylučovány.³³ Zároveň vždy existuje hegemonní forma, která je nejvíce ceněna.³⁴ To může působit napětí pro muže, pokud se této formě nemohou přiblížit. Paradoxní je, že hegemonní forma nemusí ve skutečnosti ani existovat- jde o „pouhý“ maskulinní ideál. Tzv. hegemonní muži pak vládnou nejen nad ženami, ale i nad většinou mužů.

---

³² Rovněž bych se mohl ptát – Jak by měli muži vypadat? V současné době je v psychologii aktuální, a to stále více i ve spojitosti s muži, téma body-image. Jde o oblast zkoumající, jak muži vnímají a prožívají svůj fyzický vzhled. Toto téma však přesahuje rámec mé práce, proto se mu nebudu věnovat. Mohu však doporučit publikaci S. Grogan *Body Image: Psychologie nespokojenosti s vlastním tělem*.

³³ Maskulinita znamená heterosexuality. Zde můžeme hledat kořeny homofobie – strachu z homosexuality. Pro udržení pravé (hegemonní) maskulinity musí být homosexualita potlačována. M. Kimmel koncipuje dokonce homofobii jako strach mužů z mužů. (Kimmel, 1992)

³⁴ Např. na Balkánu je hegemonní kategorie „skutečného muže“ jasně definována. Pravý muž je ten, který hodně pije, volně utrácí peníze, udatně se bije a vychovává velkou rodinu. (Gilmore, 1990)

2.2.3.1 Brannonovy normy maskulinity jako podklad pro uvažování o mužích

R. Brannon určil čtyři skupiny norem, které diktují jak má mužská role vypadat, podotýkám, že jde o patriarchální ideály:

- 1) Být proti všemu ženskému - „**nebýt baba**“
- 2) Dosáhnout dobrého statusu - „**velké zvíře**“
- 3) Pečovat o svou nezávislost a sebevědomí - „**statný dub**“
- 4) Rozvíjet sklon k agresivitě „**dej jim co proto**“ (dle Pleck 1987, s. 68)

Uvedené ideály nyní použiji jako kostru pro popis některých norem, kterými naše společnost definuje mužské gender. Hned na prvním z uvedených „ideálů“ - „**nebýt baba**“ - mohu ilustrovat, jak podobné normy mohou komplikovat mnohým mužům život. Tento úzus jim může značně znesnadnit uspokojování vztahových potřeb blízkosti a intimity, a to nejen ve vztahu k ženám, ale i k mužům. Může totiž bránit mužům v přirozeném projevu celého spektra emocí (např. vyjádření strachu, smutku, ale třeba i lásky) a tím narušovat spokojené prožívání vztahů, jež sdílené pocity do velké míry utvářejí, živí a dále prohlubují. G. Falabella v této souvislosti upozorňuje na nedostatek skutečné intimity mezi mužskými kamarády. Poukazuje na mužský zvyk omezovat konverzaci na politická popř. sportovní témata a na mezi muži rozšířenou tendenci vztahovat si dotaz „Jak se ti daří?“ pouze k práci. Nahlas pak vyjadřuje pocity mnohých mužů, kteří je jinak sřeží pouze ve svém nitru: „*Jsme nespokojeni s nedostatkem pozornosti, kterou věnujeme našim osobním životům, našim manželstvím a rodinám, bez ohledu na to, kde se v rámci životního cyklu nacházíme.*“ (Falabella, 1997, s. 62 – 64) Příkladem z každodenního života, který vychází z tohoto „ideálu“ může být neochota některých (především patriarchálně smýšlejících) mužů rovnoměrně se angažovat v činnostech (úklid, vaření atp.) nutných pro chod domácnosti. V pozadí lze vytušit stereotyp hlásající, že domácnost je výhradně ženský prostor a muž, který se podílí na jejím chodu je „slaboch“, protože nedokáže dostatečně usměrnit svou partnerku, aby se ujala území, které patří k její „přirozenosti“. Na ideálu „nebýt baba“ můžeme také vidět, že patriarchální role muže spočívá v ostrém vymezení vůči ženám. Muži, kteří definují svou maskulinitu pouze negativním vymezením vůči ženám, se podobají některým českým politikům, jejichž hlavním programem se stalo osočování programů jiných stran.³⁵ Takové chování však

---

³⁵ Nepovažuji za náhodu, že české politické scéně dominují muži a že se na ní, podle mého názoru, výrazně uplatňují patriarchální normy pro jednotlivé rodové role.

asociuje v horším případě nadutost a aroganci, v lepším potom strach a nejistotu, které pramení z absence poznání a přijetí sebe samého.

E. Monick je přesvědčen, že v roli muže nestačí jen odmítat ženství. Podle něj mužství jako takové utváří především činnost. (Monick, 2004) Tím staví určitý most k další Brannonem stanovené maskulinní normě „**velkého zvířete**“. Jak napovídá již název, muž, který se stane „velkým zvířetem“ má v rukou majetek a moc, ke kterým mu dopomohl jeho vysoký sociální status či naopak. Tento ideál v sobě zahrnuje hned několik stereotypů spojovaných s muži najednou. „Velkým zvířetem“ se muž stane jen stěží, pokud zůstává pouze v domácnosti, a už vůbec ne, pokud se pohrouží do pasivity. Naopak, od mužů se očekává aktivní převzetí odpovědnosti za své životy i za životy jiných lidí. Obecně se předpokládá, že se aktivně angažují ve veřejném prostoru a věnují se sféře veřejné. D. Gilmore si všímá, že „...*užitečnost muže je měřena ostatními, kteří ho vidí v akci a mohou ohodnotit jeho představení.*“ (Gilmore, 1990, s. 35).³⁶ K tomu potřebují muži odvahu, průbojnost, asertivitu, společenskost atp. Uvedené vlastnosti musí být ovšem rovněž podpořeny jejich kompetencí vyjádřenou v podobě konkrétní činnosti. K maskulinitě se tedy váže i konstruktivní aktivita.³⁷ „*Práce definuje mužství, ale nejen práce jako vynaložená energie, ale jako úsilí, které podporuje život, konstruktivní činnost.*“ (Gilmore, 1990, s. 110). Mužství je nezdědka vnímáno jako prvek, který spojuje nesourodé elementy v uspořádaný celek, jako forma uspořádávající chaos. V mnohých kulturách se mužství označuje jako kritický práh, za kterým začíná chlapec/muž více dávat než brát. Jinými slovy zatímco mnoho žen z biologické podstaty tráví více času reprodukci, na muže kladou sociální normy větší odpovědnost za produkci. Muži je připsána vyživovací povinnost či řečeno hezky česky náleží mu role „chlebodáře“. Navíc má vyprodukovat víc, než sám zkonzumuje. Jedině tak má možnost zaopatřovat svou rodinu, popř. přispívat k obohacení širší komunity. Když jsou muži aktivní a podaří se jim prosadit, pak si coby „velké zvíře“ užívají úspěchu a moci, které jim „otevívají dveře“ k většímu majetku, další moci, což z nich zároveň činí atraktivnější partnery pro druhé pohlaví. Pokud se jim však nepodaří stát se „velkým zvířetem“ jejich maskulinní identita bývá často tímto ideálem pošramocena. Je např. prokázáno, že muži se obecně vyrovnávají hůře se statutem nezaměstnaného než ženy.

---

³⁶ Podle D. Gilmore je pro mužství v oblastech kolem Středozevního moře charakteristická agorafillie – láska k prosluněným veřejným místům a k davům. (Gilmore, 1990)

³⁷ Předpoklad, že k muži se váže aktivita, pohyb a změna se dle J. Layarda odráží v jedné ze starobyklých tradic. Podle ní je kámen ženského pohlaví, dokud je součástí horského úbočí nebo skály. Kamenem mužským se stává ve chvíli, kdy je vytěžen a přenesen na nové místo, kde takřkajíc začíná svůj samostatný život. (Bly, 2009)

S tím souvisí další stereotyp - „**statný dub**“. S muži se tradičně spojuje nezávislost, kterou majestátní strom symbolizuje. Nejde však o jakoukoliv nezávislost. Za mužskou je považována jen taková svoboda, kterou si sami obstarají. Uvedu to na příkladu s penězi. Naše společnost nepovažuje za mužné zdědit milión, ale když muž sám svým přičiněním milión vydělá, pro mnoho lidí se tím stává hoden respektu. E. Monick píše, že „*mužství nemůžeme považovat za právo, s nímž se někdo narodil; jde naopak o úspěch, o který se musíme sami zasadit.*“ (Monick, 2004, s. 58). Nutno poznamenat, že samostatnost a nezávislost mužů jde někdy ruku v ruce s jejich osamocněním, ať už z již zmíněného důvodu omezené schopnosti sdílet své pocity či kvůli strachu ostatních z kontaktu se sebevědomým jedincem. K mužům se rozhodně častěji než k ženám pojí téma osamělosti. S. Biddulph hovoří o izolaci mužů a podotýká, že „*...osamělost mužů je něco, co ženy chápou jen zřídka.*“ (Biddulph, 2007, s. 20) Další kvalitou „statného dubu“ je, že je pevně usazen v zemi, což přispívá k jeho stabilitě a vyrovnanosti. Podobně jsou muži vnímáni stereotypně jako stabilnější a vyrovnanější než ženy. A jak vyplývá ze závěrů studie, která analyzovala pohlavní rozdíly v osobnostních vlastnostech Big Five u více než 23 000 lidí z 26 kultur, nejde jen o předsudek. Výsledky žen byly v mnoha položkách neuroticismu stabilně vyšší (Costa et al dle Lippa, 2009).

Poslední z Brannonových norem maskulinity „**dej jim co proto**“ legitimizuje do určité míry mužský sklon k agresivitě. V kapitole 2.1.1. jsem se již pozastavil u otázky, do jaké míry ovlivňují agresivitu vyšší hodnoty testosteronu u mužů a do jaké míry je podmíněna podobnými sociálními normami jakou uvádí R. Brannon, proto ji nyní nechám bez povšimnutí. K tradičním stereotypům v této oblasti patří, že pokud je muž či někdo z jeho blízkých nějakým způsobem zesměšněn či ponížen, nesmí si to nechat jen tak líbit. To znamená, že podle patriarchálních hodnot je daleko horším prohřeškem proti mužství, když se např. muž ani nepokusí napravit v (byť nerovném) souboji svou pověst, než když je v něm poražen. „*Mužství je triumf nad impulzem utéci z nebezpečí.*“ (Gilmore, 1990, s. 169) Nárok - nevyhnout se souboji - obsahuje i další vlastnost, jež bývá často považována za mužskou, a tou je soutěživost. Pokud není muž dostatečně soutěživý a nejde do konfrontace, může si vysloužit feminní přízvisko, že se chová jako „baba“ či ještě drsněji „srababa“. V naší společnosti představují oblast „dej jim co proto“ např. sféry obchodu či politiky, ve kterých zejména muži při cestě za svými osobními cíly často nekompromisně „kosí“ své oponenty.

Mužům bývá často také přisuzována role „ochránce“. Nejprve ochraňuje svou partnerku a později celou rodinu, obec či dokonce vlast. K mužství se tedy pojí odvaha, síla (fyzická i mentální) a schopnost se postavit za sebe, své blízké, popř. hodnoty společnosti, ve které žije. Muž musí rovněž projevit určitou míru zdravé agrese, odvahy, ale často i

vytrvalosti např. při námluvách. Svým přímočarým a vytrvalým postojem demonstruje své odhodlání nejen před ostatními muži, ale především před ženou, kterou chce získat. K ideálu „pravého mužství“ se vztahuje přídomek „dobyvatel“. Nejde jen o svádění žen, ale i dobývání nových „území“, a to nejen teritoriálních, ale např. sociálních díky získávání vyššího statusu. K tomu je zapotřebí určité zdravé dávky dominance a dostatečného sebevědomí a v neposlední řadě i rozhodnosti. K hegemonní mužské normě patří kromě agresivity i potence. Už jsem se zmínil o produkci statků, mám však na mysli i produktivitu či potenci sexuální. Obecně se o mužích soudí, že mají vyšší sexuální apetit než ženy a že se svými úspěchy v této oblasti rádi pochlubí. Naproti tomu máloco dokáže zasadit takovou ránu mužskému sebevědomí jako jeho sexuální impotence či neplodnost.

2.2.3.2 Archetypy, atributy a vlastnosti mužství

Podob mužství a kulturních vzorů, které je ovlivňují, existuje nepřeberné množství. Jungiánští psychoterapeuti R. Moore a D. Gillette na základě své klinické praxe identifikovali čtyři archetypy mužské zralosti, pro které jsou charakteristické konkrétní kvality:

- a) **Král** – organizovanost a plodivá síla
- b) **Válečník** – agresivita a odvaha
- c) **Kouzelník** – moudrost a moc
- d) **Milovník** – emoce, intuice, napojení na kolektivní vědomí (Gillette, Moore, 2001, s. 43)

Tyto mužské energie se v souladu s Jungovými archetypy animy a anima překrývají a v ideálním případě se navzájem obohacují. Dobrý král je vždy současně i Válečníkem, Kouzelníkem a Milovníkem. To samé lze říci o ostatních třech.

D. Gilmore na otázku, jestli existují kulturně univerzální atributy mužství, odpovídá následovně: „*Být mužem, ve většině společností, které jsme studovali, znamená oplodňovat ženy, ochraňovat rodinné příslušníky před nebezpečím a zaopatřovat a zásobovat rodinu a přátele.*“ (Gilmore, 1990, s. 223) Ačkoliv podle něj není možné hovořit o „univerzálním muži“, mohli bychom snad uvažovat o „všudypřítomném muži“, který staví na uvedených třech kritériích. Po té dospívá k závěru, že by snad bylo možné nazývat tuto kvazi-globální osobnost „*muž-zploditel-ochránce-poskytovatel*“. (Gilmore, 1990, s. 223) V mužství taktéž nachází sociální bariéru, kterou musí společnosti vystavět proti nejistotě, lidským nepřátelům, přírodním silám, času a všem lidským slabostem, které ohrožují skupinový život. (tamtéž)

Podobně i S. Biddulph spatřuje v mužství v naprosté většině pozitivní, život chránící sílu. (Biddulph, 2007)

K mužství bývají přiřazovány určité atributy, vlastnosti, dovednosti ap. Podle P. Macka obecně „*spojujeme maskulinitu se silou, kompetencí, racionalitou, sebevědomím, nezávislostí, asertivitou, odolností, dominancí, rozhodností a dalšími vlastnostmi, které společně tvoří trsy síly a instrumentality*“. (Macek, 2006, s. 144)

Podle P. Janošové zahrnuje maskulinita např. „*potlačování emocí, orientaci na práci, aktivitu, dominanci, soutěživost a vyšší společenské postavení*.“ Za maskulinní pokládá zájmy „*technické a sportovní (počítače, automobily, fotbal)*“. (Janošová, 2009, s. 40)

I. Možný zahrnuje do tradiční mužské role následující vlastnosti: „*průbojný, realistický, drsné povahy, rozumový, ctižádostivý, málomluvný, samostatný, uvážlivý, odvážný, raději vede, psychicky odolný, klidný, se smyslem pro celek*.“ Jako jejich protipól dále uvádí vlastnosti minimální maskulinity: „*ostýchavý, romantický, jemný, citový, nectižádostivý, hovorný, závislý, impulzivní, bázlivý, dá se vést, psychicky zranitelný, se smyslem pro detail*.“ (Možný, 1990, s. 45)

Podobné výčty ne/maskulinních vlastností mužům jasně diktují, které kvality jsou pro jejich gender přijatelné a které nikoliv. Řada mužů pochopitelně tzv. nemaskulinní stránky popírá a vytěsňuje, aby se přiblížila k převažujícímu ideálu. Jelikož se však mužské Já (podobně jako to ženské) skládá z mnoha rozdílných, zjevně protichůdných a polarizovaných kvalit a procesů, popřením některých z nich se muži okrádají o celistvost a zároveň o větší variabilitu a flexibilitu svého chování.³⁸ Dualismus mužského a ženského prvku tak stojí v cestě integrovanému, sebeaktualizovanému a kongruentnímu mužskému bytí.

Dnes už nelze vměstnat muže ani ženu do úzkých mantinelů, které jim vytyčily genderové stereotypy. Naopak, jak už jsem zmínil v úvodu této kapitoly, dnes u mnohých mužů a žen (především těch mladších a vzdělanějších) dochází k labilizaci a konfúzi genderových rolí a splývání mužsko-ženských polarit. Mužský ideál se více přibližuje konceptu androgynie, tak jak jej popsala S. Bem. Podle názoru rodinných terapeutů V. Chvály a L. Trapkové došlo v rámci ženské emancipace k integraci anima (mužského prvku) u žen a nyní se čeká na to, aby podobnou integraci animy (ženského prvku) učinili muži. (Chvála,

---

³⁸ D. Gilmore uvádí příklady vzájemně fungujících protikladů: „*Aby mohl být muž něžný, musí být dostatečně tvrdý a hrubý k nepřítelům, aby je odrazil. Aby mohl být štědrý k vlastní rodině, musí být dostatečně sobecký vůči ostatním mužům, aby nashromáždil dostatek zásob. Aby mohl být jemný a vlídný, musí být nejdříve silný až nelítostný v konfrontování nepřátel; aby mohl milovat, musí být nejdříve přiměřeně agresivní, aby se dvořil, svedl a získal svou ženu*.“ (Gilmore, 1990, s. 230)

Trapková, 2008) E. Badinter je optimističtější: „*Dnešní maskulinita je naprosto odlišná od té včerejší: mnohotvárná, subtilní, neodlučitelně spjatá s ženstvím. Nová maskulinita se té bývalé bude podobat málo, tím však nebude – i se svou silou a křehkostí – nikterak oslabena.*“ (Badinter, 2005, s. 95)

V kapitolách 4.1 a 4.2 se rozepíši o dalších důvodech, které mě vedou k názoru, že nejen genderový dualismus přispívá k oslabování mužství. Domnívám se, že v tomto procesu sehrávají nezastupitelnou roli rovněž mužské vzory, resp. jejich nezralost či absence.

2.2.4 Empirie a maskulinita

Nyní se krátce pozastavím u otázky, zda vůbec v psychologii existují pro mužské genderové stereotypy nějaké empirické důkazy. Z metaanalýz osobnostního dotazníku Big Five, které sledovaly jestli se u mužů a žen nějak liší vlastnosti, které tento test zkoumá, vyplývá, že určité signifikantní rozdíly lze vysledovat. A. Feingold např. zjistil, že největší rozdíly se objevily ve dvou faktorech *extraverze* a *příjemnosti*. Složkou extraverze, jež se mezi pohlavími nejvíce lišila, byla asertivita, přičemž muži byli asertivnější než ženy. Složka příjemnosti, která se mezi muži a ženami nejvíce lišila, byla útlocitnost, přičemž ženy byly útlocitnější než muži. Ve Feingoldově metaanalýze se objevily také mírné pohlavní rozdíly v úzkostnosti, což je položka z trsu neuroticismu, přičemž ženy byly úzkostnější než muži. Závěry další studie, která se zabývala pohlavními rozdíly v osobnostních vlastnostech Big Five naznačují, že výsledky mužů byly vyšší v asertivitě, vyhledávání vzrušení (položky extraverze), šikovnosti (položka svědomitosti), fantazii a otevřenosti myšlenkám (položkám otevřenosti). (Lippa, 2009)

Podle Testu feminity a maskulinity L. W. Termana a C. C. Miles je klíčovou charakteristikou muže agresivní, dobrodružství hledající, podnikavá a navenek orientovaná dispozice. Muži mají dle výsledků tohoto testu tendenci k bojovnosti a sebeprosazení. (Oakley, 2000)

Rozdíly mezi muži a ženami potvrzuje také Rorschachův test. Ženy zde dávají přednost interpretacím z oblasti domova, estetického hodnocení a ozdob, muži naopak technice, přírodním vědám a venkovním aktivitám. (Oakley, 2000)

2.3 Psychologické aspekty mužství

V kapitole 1.1 jsem osvětlil, že *pohlaví* je pojem, který vychází z biologických rozdílů mezi muži a ženami, a pojem *genderu* zase odkazuje k sociálním a kulturním rozdílům a stereotypům, které se váží k oběma pohlavím. Bio-psycho-sociální paradigma naznačuje, že pohlavím a genderem se komplexnost mužství nevyčerpává. J. Poněšický píše, že: „*Do poloviny 20. století dominovala představa, že psychické rozdíly mezi pohlavími jsou určovány tělesností, která je determinována genetickou výbavou a hormonálními vlivy. Novější sexuologické a psycho-neuro-endokrinnologické výzkumy však poukázaly na relativitu biologických vlivů na výslednou ženskou a mužskou identitu.*“ (Poněšický, 2009, s. 14) Dále pokračuje, že ke konci minulého století nastoupil nevídaný rozvoj genetiky, což vedlo mnohé vědce k opětovnému tvrzení, že člověk je víceméně obětí svého „biologického osudu“ (tamtéž). E. Badinter posouvá debatu dále, když tvrdí, že „*Y symbolizuje pohlavní mužskou odlišnost, jeho přítomnost je nezbytná k „vytvoření“ muže, ale zdaleka nestačí k vymezení mužské identity.*“ (Badinter, 2005, s. 43)

V této kapitole se vypravím na exkurzi „za Y i za kulturní rámec“ do „nitra mužovy duše“. Pokusím se načrtnout onen skrytý, avšak integrující článek mezi „divokou - geny, hormony a pudy ovládanou - přirozeností“ a „civilizovanou – kulturními normami a ideály otesávanou - podobou“. Poodkryji některé stránky z mužské psychiky. Jelikož „počet stránek“ pomyslné „univerzální mužské duše“ přesahuje formát této práce, „prolistuji“ pouze vybrané. Zaměřím se především na už zmíněnou mužskou identitu a proces jejího vzniku a vývoje. Na tomto košatém, byť poměrně vágně definovaném, psychologickém konceptu lze dle mého názoru barvitě ilustrovat rozdíly mezi oběma pohlavími a zároveň demonstrovat význam mužských postav pro „rodícího se muže“.

Dříve se muži mohli nejspíše, více než dnes, opřít o odsouhlasené a po generace tradované genderové normy a ideály. Ty se jim v průběhu socializace stávaly jakousi přehlednou „genderovou mapou“, kterou se mohli nechat vést při konstituování vlastní genderové identity. Ponechám nyní stranou, nakolik šlo o vlastní a nakolik o společností indoktrinovanou identitu. Domnívám se však, že tradiční, patriarchální genderové normy a stereotypy pro mnoho mužů posloužily jako psychická kotva, jako pevný základ při nabývání jejich sebepojetí. Jak jsem však uvedl feministické hnutí, zpochybnění patriarchálních hodnot, spolu s rozpadem tradiční rodiny a celková emancipace žen daly vzniknout novému genderovému systému, ve kterém již nemusí být maskulinita a feminita tak kategoricky

oddělena, což u nemalého počtu mužů způsobuje, že se v něm ztrácí a neví jakou roli v něm mají zaujmout.

2.3.1 Identita

“Keď hľadáme definície identity, musíme si uvedomiť, že tieto definície a koncepty nie sú teraz niekde ukryté a nečakajú trpezlivo, kým ich objavíme. Iba šťastí ich objavujeme a šťastí ich vytvárame.”

Abraham H. MASLOW

Slovo identita se v psychologii používá velmi často, aniž by o jeho významu panovala shoda. E. Erikson, který pojem do psychologie zavedl, byl častokrát kritizován za jeho nejasnost a nekonzistentnost. P. Říčan napsal: *„Je toho trochu mnoho na jeden pojem ... Erikson ... si toho byl dobře vědom ... V humanitních vědách tomu bývá ... tak, že pojem vymezený s určitou „vůlí“ ... inspiruje k myšlení různými směry a v tomto myšlení různými směry se ještě dlouho obohacuje a rozvíjí.“* (Říčan, 1990, s. 234) Obtížnost pochopení a definování pojmu identita tkví také v tom, že je nám zcela přirozená a neoddělitelná od nás samých.

Identitu konstituují víceméně všechny odpovědi reagující na otázku: Kdo jsi? *„Někdo by mohl odpovědět poukazem na osobu z masa a kostí, která se mění a stárne, ale která si uchovává smysl a vědomí sebe samé činností paměti a udržováním vztahů. Jinou stejně platnou odpovědí by mohlo být, že nic takového jako „opravdové já“ neexistuje, neboť má identita se průběžně utváří zkušeností života ve světě a interakcí s ním.“* (Bowie, 2008, s. 74) Když si uvědomím variaci a nekonečnost možných odpovědí, rozumím tomu, proč jde o tak vágní a těžko definovatelný pojem. Naštěstí definování identity není předmětem této práce, byť pár „výstřelů na tento terč“ učiním.

Synonymem identity je totožnost. Totožnost nebo-li *„vztah shody mezi dvěma nebo více jevy, které se shodují ve všech vlastnostech.“* (Hartl, Hartlová, 1999, s. 221) Kupříkladu údaje uvedené na občanském průkazu, jakožto identifikačním dokladu naší totožnosti, se ve všech uvedených náležitostech shodují s naší osobou, její minulostí i přítomností. Pokud tomu tak není, přestává být občanský průkaz platný a je potřeba jeho údaje aktualizovat. V tomto případě hovoříme o časové totožnosti. Jedinцова osobní identita zůstává sama sebou, navzdory změnám, kterými prochází. Jde o nikdy nekončící proces reflexe a transformace, v souladu s tím jak jedinec prochází životem. Kritický slovník psychoanalýzy říká, že je to: *„Pocit vlastní kontinuální existence jako entity odlišné od všech ostatních.“* (Rycroft, 1993, s.

57) Zde je identita viděná z pozice subjektu a zajišťuje kontinuitu Já napříč všemi společenskými vztahy, jedinečnost subjektu v rámci celé společnosti. Hovoříme o **subjektivní** (self identita) identitě, proti níž stojí **objektivní** (třídní, národnostní, etnická, genderová,...) identita. Jde o definování zevnitř a z vnějšku. P. Macek rozlišuje **osobní a sociální aspekt identity**. „První čerpá především z intimní sebereflexe a sebehodnocení. Podstatné je vědomí vlastní jedinečnosti., neopakovatelnosti a ohraničenosti vůči druhým. Spojuje se se zážitkem „já jsem já“ a odpovídá na otázku „kdo jsem“. Sociální aspekt identity je pocit začlenění, spolupatříčnosti a kontinuity ve vztazích a čase. Odpovídá na otázky typu „kam patřím“, „čeho jsem součástí“, „odkud pocházím“ a „kam směřuji“. V tomto smyslu přerůstá často hranice existenciálního zážitku vlastního já.“ (Macek, 1999, s. 78)

V psychologii je identita často nahlížena jako jedinečná kombinace podstatných psychických kvalit, které charakterizují a zároveň odlišují konkrétní osobu od všech ostatních lidí. Podle psychoanalýzy je utváření identity určováno nejprve našimi rodiči, pak naším nevědomím a teprve později vědomě propracováno námi samotnými.

E. H. Erikson vyvinul vývojovou teorii o utváření identity, kterou zapracoval do své periodizace životního cyklu. Tato teorie se skládá z osmi „psychosociálních“ stádií a konfliktů, kterými musí člověk v průběhu svého bytí projít. Během každé z těchto životních etap se jedinec setkává s úkolem, který přináší konflikt se dvěma možnými výstupy. Pokud člověk všechny konflikty úspěšně vyřeší, zformuje si tak pevnou a pozitivní identitu. Adolescenci E. H. Erikson vnímá jako stěžejní období pro utváření identity a dává jí zde do protikladu se zmatením rolí. I z Eriksonova osvíceného pohledu na psychický vývoj člověka je ještě patrné, že tradičně šlo o dosažení identity jako vývojového úkolu období adolescence, dnes už však jde spíše o důraz na celoživotní formování identity. (Macek, Lacinová, 2006)

Na teoretickou práci E. H. Eriksona navázal empirií J. Marcia, který se zaměřil právě na adolescentní formování identity. J. Marcia Eriksonovu koncepci krize identity zpřehlednil a izoloval z ní následující stádia: moratorium, difúze (difused identity), předčasně uzavřená identita (foreclose identity), dosažená identita (achievement identity). Pro objasnění přechodu z jednoho stádia do druhého bývá uplatňován Piagetův model kognitivních strukturálních změn. Člověk se ocitá v situacích, v nichž se jeho pojetí sebe sama a s ním spojené strategie ukazují nedostatečnými, pokouší se přizpůsobit informace přicházející zvnějšku, asimilace ale již nedostačují, vzniká potřeba akomodace osobnostní struktury. I po dosažení identity se počítá se změnami stádií (Macek, 2003)

2.3.1.1. Genderová identita, jádrová pohlavní identita

Koncept identity je mnohorozměrný. Obsahuje mnoho různých komponent (fyzické, sexuální, sociální, týkající se povolání, morální, ideologické, psychologické ad.). Jelikož se v této práci zabírám maskulinitou, pozastavím se nyní u vztahu identity a genderu.

J. Marcia se domnívá, že kromě historického období a kulturního pozadí, do kterého se jedinec rodí, je jeho identita utvářena genderem. Pro takové případy se humanitní vědci usnesli na termínu genderová nebo také rodová identita.

Genderová identita se vyvíjí přibližně ve stejném období jako mateřský jazyk – tedy během prvních dvou až tří let života. V průběhu jejího vzniku si dítě začíná uvědomovat příslušnost ke svému pohlaví a projevuje se v souladu s ním, tj. přijímá odpovídající chování, oblékání, hračky a hry a vyjadřování. Genderová identita obvykle už nejde změnit. (Oakley, 2000). K její stabilizaci dochází zhruba ve věku 7 let, kdy se výrazně oddělují dětské skupiny pohlaví. Dozrává však ještě ve středním školním věku. (Hartl, Hartlová, 2000).

Podle P. a H. Hartlových je **genderová identita** „...*výchovou osvojené pojetí sebe sama jako muže nebo ženy, ve kterém se může jedinec ztotožňovat se svým biologickým pohlavím, nemusí však nutně přebírat všechny s daným pohlavím spojené genderové role, které mu daná společnost předepisuje.*“ (Hartl, Hartlová, 2000) P. Janošová ji vymezuje jako „*vnitřní a ryze privátní složku lidské osobnosti, kterou tvoří genderové atributy, které jedinec prožívá jako jemu vlastní.*“ (Janošová, 2008, s. 42)

Genderová identita souvisí s kategorií genderové role. „*Obsahem genderové role jsou projevy a zájmy, které souvisí s vědomím příslušnosti ke skupině mužů či žen. Do značné míry se tedy jedná o vnější vyjádření rodové identity – jedinec v této roli vyjadřuje to, kým se cítí být, i to, jak chce být druhými vnímán.*“ (Costin, Draguns dle Janošová, 2008, s. 41) Spektrum maskulinních či feminních projevů může u daného jedince odpovídat jeho pohlavní příslušnosti, ale může s ní být i zcela v rozporu. Součástí rodové identity se stávají ty z obsahů rodové role, které jsou v souladu s vnitřním prožíváním jedince. Tyto projevy jedinec většinou vnímá také jako seberealizující, sebevyjadřující a příslušná část role je pociťována jako souhlasná se sebepojetím, jako ego-syntonní. (Janošová, 2008)

Genderová identita je tvořena:

1. **biologickým pohlavím**, na které rodiče myslí dlouho před narozením dítěte a s přihlédnutím k němu vymýšlejí dítěti jméno;
2. **psychosexuální rolí - genderem**, která vypovídá o tom, jak se dítě s biologickým pohlavím chlapce či dívky v dané kultuře jako chlapec či dívka chová a jak se k nim jako takovým vztahuje okolí

3. **mapou lásky** – individuálním prožívání sebe jako sexuálního bytosti.(Baštecká, Goldman, 2001, s. 150)

Genderová identita je, podobně jako celková identita, potenciálně specifická, jedinečná. Pro její individuaci je však nezbytná tolerance příslušné společnosti, která pak umožňuje vznik alternativních identit. (tamtéž) Výše už jsem upozornil na přesvědčení, že právě tolerance vůči větší rozmanitosti maskulinní role, potažmo maskulinní identity, se v patriarchálních společnostech či jejich subkulturách nedostává v dostatečné míře.

Další pojem, snad ještě delikátnější a křehčí, který nemohu při debatě o identitě a genderu opomenout, představuje jádrová pohlavní identita. P. Janošová ji popisuje následovně: *„Emoční souhlas s příslušností k jednomu či druhému rodu, jádrová pohlavní identita, je nejhlubší součástí ženské či mužské identity. Jádrová pohlavní identita patří k nejelementárnějším složkám celkového sebepojetí a je jednou z prvních sebeidentifikačních charakteristik dítěte.“* V jiném zdroji uvádí, že jde o: *„... subjektivně prožitkový souhlas se zařazením mezi ženy či muže. (Janošová, Říčan, 2005) J. Pleck dále specifikuje, že „...vytvářením (jádrové) pohlavní identity jedinec překračuje jednoduché kognitivní povědomí o vlastním biologickém pohlaví a psychicky se s ním identifikuje.“* (Pleck, 1981, s. 12 – 13)

P. Smolík řadí komponenty, jež se podílejí na celkové mužské či ženské identitě, v tomto sledu:

1. **biologické pohlaví**
2. **jádrová pohlavní identita**, která znamená základní vědomí jedince o příslušnosti ke skupině mužů či žen
3. pohlavní identita v širším smyslu slova, která se týká toho, jak jedinec sám sebe prožívá a definuje jako příslušníka této skupiny (v našem pojetí se jedná o **genderovou identitu**)
4. **genderová role**, již je vyjádřena psychosexuální identita v chování (Smolík, 1996, s. 397)

Jádrová pohlavní identita je z největší části výsledkem biologických determinant. Samotné prožívání této identity je však již věcí čistě psychologickou. Mužské hormony androgeny jsou s velkou pravděpodobností rozhodujícím činitelem při utváření dispozic pro budoucí pohlavní identitu. Mnohé výzkumy z posledních let naznačují, že právě jejich množství určuje, k jaké variantě jádrové pohlavní identity bude jedinec předpřipraven. (Janošová, 2008)

2.3.2 Mužská identita

„Od XY k pocitu mužské identity, která znamená završení vývoje muže, vede dlouhá cesta posetá překážkami.“

Elisabeth BADINTER

V posledních letech se i u nás, a to již nejen v odborných kruzích zaobírajících se maskulinitou, objevují poukazy zpochybňující mužskou identitu. Svědčí o tom řada rozhovorů a článků, které se objevují v médiích. Jeden ilustrativní příklad za všechny představuje článek J. X. Doležala v časopisu Reflex nesoucí název „Konec bílých mužů“. V něm se autor odvolává na psychoterapeutickou praxi, která prý prokazuje, že nedostatek nové mužské identity mezi chlapy objektivně existuje. Svě přesvědčení staví na argumentu, který se objevuje i v této práci a sice, že tradiční mužský koncept – úspěch, moc, síla byl „nahlodán“ postmoderní epochou. Muži jsou si toho vědomi, avšak nevědí, jaký jiný model místo toho klasického nasadit. Dle autora článku se jako důsledek dostavuje deziluze některých mladých žen při hledání rovnocenného životního partnera. (Doležal, 2009) Jak je to s konstituováním mužské identity? Jaké procesy a s jakou posloupností do tohoto komplikovaného a nikdy-nekončícího vývoje mohou zasáhnout? To jsou otázky, kterými se budu nyní zabírat.

E. Badinter uvádí, že „...získávání identity (společenské či psychologické) je nanejvýš složitý proces, který zahrnuje pozitivní vztah začleňování a negativní vztah odlučování. Člověk se vymezuje na základě podobností s jedněmi a odlišností od druhých. Tímto procesem prochází i pocit pohlavní identity.“ (Badinter, 2005, s. 39) V této části práce vyjdu z právě nastolené posloupnosti. V první podkapitole se budu věnovat „pozitivnímu vztahu začleňování“ neboli představím primární profeminitu chlapce. V další na procesu deidentifikace chlapce s matkou popíši „negativní vztah odlučování“. Ve třetí podkapitole se pozastavím u fenoménu *konfliktu genderové role*. Jelikož posloupnost vývoje mužské identity odráží podle mého názoru Hegelův dialektický princip (teze, antiteze, synteze), zvolil jsem ho jako filosofický rámec, kterým tento proces zaštiťuji. Poslední podkapitola pak musí nutně směřovat k opětovnému spojení dialektických protikladů jako ideálnímu završení procesu nabývání zralé mužské identity.

Ontogeneze každého jednotlivého chlapce a posléze muže je ovlivněna celou řadou různých faktorů. K níže zmiňovaným procesům deidentifikace či komplementární identifikace je nutné přistupovat spíše jako k eventualitám psychického vývoje mužů než jako

k zákonitostem. Podobně i naznačená vývojová období v jednotlivých podkapitolách pojmám jako orientační.

2.3.2.1 Protofeminita – raný vývoj

Základ pro budoucí vývoj genderové identity je určen biologickými faktory v prenatálním období. Pro vznik mužské jádrové identity je zapotřebí:

- Přítomnost dostatečného množství androgenů, především v klíčovém období vývoje psychosexuálních mozkových center
- Přiměřená reakceschopnost organismu na tyto hormony
- Možná též schopnost organismu štěpit je na další důležité hormonální komponenty (Dihydrotestosteron). (Janošová, 2008, s. 69)

Po narození dítěte do dalšího dějství vstupují i vlivy psychosociální. Dítě, bez rozdílu pohlaví, si v prvních letech svého života zpravidla vytváří bližší a intenzivnější vazbu k matce než k otci. Psychologové pro to nacházejí hned několik důvodů. Za prvé, dítě v rámci prenatálního období zraje a roste v matčině těle, v tomto období je tedy její neoddělitelnou součástí. Za druhé, dnes bývá již v porodnicích vyspělého světa zaběhnutým zvykem, že pokud je to jen trochu možné, tak bezprostředně po narození je novorozeně položeno mamince na hrud', aby pocítilo tep jejího srdce, stejně jako teplo jejího těla. Od prvních momentů si tak začíná matku spojovat s bezpečím. Za třetí, po opuštění porodnice to bývá obvykle opět matka, která s ním zůstává doma, pečuje o něj a pokud je toho schopna kojí ho, čímž skrze intenzivní tělesný kontakt rovněž posiluje pouto mezi ní a dítětem. Je tedy naprosto přirozené, že po narození se u dítěte začíná tvořit symbiotický vztah k matce, který je jakýmsi pokračováním původní naprosté závislosti dítěte na ní.³⁹ Matka je pro ně v této době zdrojem veškerého komfortu, neboť zajišťuje všechny jeho základní potřeby. Její přiměřená a dostatečně empatická péče je pro ně zároveň prostředkem neméně důležitého citového uspokojení. Díky tomuto dominantnímu vlivu mateřské postavy v první fázi života dítěte dochází postupně k primární identifikaci s její osobou.⁴⁰ Vnější projevem je pak rozsáhlá imitace matčina chování. Nápodoba činností, které matka vykonává, se záhy objevuje jako výrazný prvek dětské hry. „*Mnohé děti obojího pohlaví na počátku batolecího*

---

³⁹ Bylo však prokázáno, že synové už v kojeneckém věku své otce pozorují a reagují na ně. (Yablonsky, 1995)

⁴⁰ Mateřská postava je přesnější pojmenování, jelikož ne vždy je primární pečující osobou matka. Psychoanalytická teorie hovoří o všeobecné tendenci identifikovat se s rodičem, který o dítě pečuje a poskytuje mu oporu. (Hartl, Hartlová, 2000)

věku například velmi rády prozkoumávají obsah kuchyňské linky a napodobují vaření.“ (Janošová, 2008, s. 104)

Moderní psychoanalytici nazývají toto rané období ve vývoji osobnosti, charakterizované především symbiotickým vztahem s matkou, jako **protofeminitu**. Z etymologie tohoto výrazu můžeme odvodit, že jde o jakési „prvotní, počáteční ženství“. V kontrastu s Freudovým přesvědčením, že primární je mužská identifikace, se R. Stoller domnívá, že **jak u chlapců tak u dívek se jako výsledek pramenící z jejich symbiotického vztahu s matkou jako první konstituuje ženská jádrová pohlavní identita** (Stoller, 1984).^{41 42}

Autoři, kteří přijímají hypotézu protofeminity (Badinter, 2005; Chodorow, 1978; Poněšický 2009) pak logicky označují mužskou identitu jako sekundární, a proto i křehčí a ne tak pevnou jako ženskou. „*Ona zvláštnost, že chlapec je fyzicky a psychicky živen osobou opačného pohlaví, předurčuje jeho osud složitěji a dramatictěji než je tomu u dívky.*“ (Badinter, 2005, s. 49) „*Muži mají ztíženou cestu k vlastní genderové identitě původní identifikací s matkou. Zde záleží na pozdější možnosti chlapce identifikovat se s otcem.*“ (Poněšický, 2009, s. 157)

Přes všechna úskalí, která budou následovat se domnívám, že počáteční symbióza s matkou je blahodárná pro obě pohlaví, protože zde lze hledat původ citlivosti, něhy a přívětivosti (zjednodušeně řečeno ženského principu), které přináší zralí muži do pozdějších vztahů.

2.3.2.2 Deidentifikace – vývoj v dětství

„Matka je váš pramen. Jestliže začnete „plout“ k matce, směřujete proti proudu. Musíte se vzdalovat. Řeka musí směřovat od svého pramene do oceánu.“

OSHO

Důležitý mezník při formování genderové identity zaujímá okamžik, kdy si dítě uvědomí, že je – anebo není – s mateřskou osobou v určitém zásadním smyslu totožné. V této fázi vývoje se chlapci ve vztahu k matce potýkají s rozčarováním, že nikdy nebudou moci být stejní jako ona. **Chlapec buduje svou primární identitu ve vztahu k osobě rodově odlišné, musí se spokojit s negativní identifikací s matkou – „nejsem jako ona“.** To je pro ně

⁴¹ R. Stoller dospěl zároveň k názoru, že pokud nedojde u chlapců během dalšího vývoje k přerušení jejich symbiózy s matkou, výsledkem může být některá z poruch pohlavní identity, např. transexualita.

⁴² Stollerova domněnka o protofeminitě identity se shoduje s uvedeným přesvědčením E. Badinter o biologické protofeminitě, které staví na tom, základní biologický program je nastaven tak, aby produkoval „samičky“.

zdrojem citového traumatu. Nejistota, eventuálně úzkost, která se k traumatu váže, vede k určité změně ve vztahu k matce, k určitému odstupu od ní. (Janošová, 2008)⁴³

Tento odstup je však zdravý a není bezvýhodný. Naopak jde o distanc, který tím, že přizývá do „hry“ ještě mužský prvek, napomáhá dalšímu vývoji diferencovanější a svébytnější mužské genderové identity. Tedy za tušeného předpokladu, že „...*dítě může svou pohlavní identitu rozpoznat díky odlišení příslušníků opačného pohlaví přinejmenším stejně tak dobře jako identifikací s příslušníky stejného pohlaví.*“ (Badinter, 2005, s. 39)

Tendence chlapce odpoutat se a vymanit ze závislosti na matce bývá zpravidla provázena deidentifikací od ní, resp. ženského světa a postupným příklonem k tomu mužskému. (Janošová, 2008) Tento vývojový úkol v sobě zahrnuje obojí, jak diferenciaci od matky tak od genderové role, kterou prezentuje. Proces **deidentifikace** staví podle Ch. Blaziny před chlapce dva vývojové úkoly. Nejdříve se **„odidentifikovat“ od matky a všech feminních složek a posléze se při pokusu o upevnění vlastní mužské identity „protiidentifikovat“ s rolí staršího muže.** (Blazina et al, 2007)

Ve zdravé, úplné rodině přesmyknutí při vývoji chlapecké identity oba rodiče nahrávají a usnadňují ho. Otec se z vedlejší role na rodinné „scéně“ prosadí více do centra „záře reflektorů“ a nejen tímto činem dává „ochutnat“ synovi stránky mužství. Matka se naopak nebrání a svým poodstoupením z centra „jeviště“ přenechává otci a synovi prostor pro vzájemné obohacování. Problematicky se může situace vyvinout tam, kde rodina „uchoří“. Mám na mysli takovou rodinu, ve které není v dosahu chlapce přiměřený mužský vzor pro identifikaci. Pokud totiž chlapec přijde o možnost „okoukávat a napodobovat“ mužské chování od svého otce či jiného dostatečně silného a zralého, dospělého mužského vzoru, narůstá nebezpečí, že jeho identita bude ochuzena. „*V psychice syna, který nevidí, co dělá jeho otec každý den a během všech ročních období, vzniká mezera.*“ (Chvála, Trapková, 2004, s. 139) Další variantu „choré rodiny“ představuje matka, která (nejčastěji z důvodu vlastní nezralosti) brání synovi v odpoutávání se od ní. Mnohdy jde o „spojené nádoby“, protože pokud je v rodině přítomen dostatečně zralý otec, tak se nezdravému chování matky (např. hyperprotektivně) postaví a podpoří synův další vývoj k vlastní autonomii.

Podle feministky a psychoanalytičky N. Chodorow, která vychází z pozorování ve své klinické praxi, jsou chlapci v západní společnosti ochuzeni o skutečný vztah s otcem. V důsledku čehož jsou nuceni si s ním vytvořit pouze symbolickou vazbu na základě

---

⁴³ Deidentifikaci mohou doprovázet pocity ztráty i nevědomá agrese vůči matce, která jakožto identifikační vzor z hlediska orientace ve vlastní budoucnosti chlapce „selhala“. (Janošová, 2008)

společného genderu. Místo vztahu, tj. „*být s otcem*“, musí chlapec přijmout pouze identifikaci s ním, tedy „*být jako on*“. (Chodorow, 1978)

Chlapci bez mužských identifikačních vzorů v rodině se někdy uchylují k vypracovávání ideálu mužství ztotožňováním se s mužskými prvky, které se vyskytují v jejich nejbližším dosahu. V praxi to vypadá nejčastěji tak, že nacházejí obraz mužského chování mezi vrstevníky a v masmédiích, v televizních a filmových postavách různých hrdinů.⁴⁴ **Jejich velká potíž spočívá v tom, že deidentifikaci s celou její průvodní negací a odmrštěním ženství jsou nuceni zvládat bez citové opory přítomného pozitivního identifikačního vzoru.** (Chodorow, 1978)

Mediální vzory mívají ještě další neblahý vliv. Jejich výrazným společným rysem totiž je, že nejsou typickými představiteli mužské role. „*Tyto postavy bývají nepřírodně maskulinní. O jejich vlivu svědčí fakt, že mnozí chlapci, kteří nemají v dostatečné blízkosti přiměřený mužský vzor, se chovají výrazně stereotypněji než jejich vrstevníci. Někteří z nich jsou hypermaskulinní, ve svých projevech mezi vrstevníky tedy nápadně akcentují chlapské „tvrďáctví“.*“ (Janošová, 2008, 105 – 106)⁴⁵

Z jedné strany lze na proces deidentifikace s matkou pohlížet jako na přirozený a nevyhnutelný vývoj na cestě ke zralému mužství. Vývoj, v rámci kterého získávají chlapci vědomí vlastního Já prostřednictvím odmítnutí původní úzké vazby na matku. Jeho hluboký význam z hlediska budoucího vztahování se k ženám trefně vystihuje Ph. Roth, který přichází s implikací: „*Říct ne matce, abych mohl říct ne dalším ženám.*“ (Badinter, 2005, s. 61) Z druhé strany nelze nevidět, že deidentifikace s sebou, zřejmě již méně přirozeně, přináší (přínejmenším dočasně, nezřídka však dlouhodobě) i neblahé důsledky. Chlapci začnou své chápání mužství vytvářet především na podkladě toho, co není ženské.⁴⁶ Nemálo z nich se vzdá ženské části své identity. Tomu samozřejmě nahrávají i genderové normy a stereotypy, na jejichž základě podléhá holčičí chování sankcím a provází je posměšky. Následně „*...chlapci tendují k partám a k separování se od „nebezpečného nakažení (tj. znovunakažení) ženským prvkem.*“ (Poněšický, 2009) Za oběť původní profeminity u mnoha z nich padne jejich vlastní: „*...hluboké vcit'ování se, zabývání se vlastním duševním životem, otevření se*

---

⁴⁴ Někteří psychologové hovoří o mediální tvorbě identity. (Poněšický, 2009)

⁴⁵ Důvodem by však mohla být i skutečnost, že chlapci, kteří nemají příležitost vyrůstat v dostatečné blízkosti dospělého muže, s nímž by se mohli identifikovat, musí možná více vystačit s rekonstrukcí mužské role na základě deidentifikace s matkou.

⁴⁶ J. Poněšický dokonce přisuzuje ženě roli „*kontajneru*“, do kterého muži odkládají vše, co nepatří do jejich sebezpojetí. (Poněšický, 2009)

hloubkám nevědomí, romantický vztah k přírodě, přiznání si vlastní citlivosti, citovosti, přání po pasivitě a něžné lásce.“ (tamtéž, s. 64) Postupem času za to platí potlačením schopnosti prožívat a chápat pocity vlastní i druhých, což v širším kontextu životního běhu nepříznivě poznamenává jejich vztahy a následně jejich celkovou životní spokojenost.

Výsledky, které proces deidentifikace chlapci přináší naznačuje P. Janošová: „*Na jedné straně se prostřednictvím deidentifikace vůči matce distancuje od „ženské“ emocionality, na straně druhé se zařazením do mužské populace jistou měrou ztotožnil též s obecným očekáváním vůči mužům, s tradičními představami a stereotypy, jejichž obsahem je i kontrola vlastních emocí.*“ (Janošová, 2008, s. 108) Deidentifikaci si lze v symbolické rovině představit jako poměrně „úzkou a vachrlatou lávku“, která od sebe odděluje či nazíráno jiným úhlem pohledu spojuje „břehy“ ženského a mužského Já – lávku, kterou musí na pouti za svou vlastní identitou přejít každý chlapec.⁴⁷

Nutno ještě dodat, že z výše uvedeného i ze samotného pojmu deidentifikace je patrné, že významná část definování mužské identity probíhá protikladem. „*Být muž znamená nebýt ženský, nebýt homosexuál, nebýt poddajný, závislý, podřízený; nebýt zženštilý zjevem ani chováním; nemít příliš intimní styky s jinými muži; nebýt ve styku s ženami impotentní.*“ (Badinter, 2005, s. 113) Mužská identifikace se z této perspektivy jeví jako mnohem víc diferenciativní než identifikace ženská.⁴⁸

2.3.2.3 Konflikt genderové role – vývoj od dospívání k dospělosti

*“Manhood ideologies force men to shape up on penalty of being robbed of their identity, a threat apparently worse than death.”*⁴⁹

David GILMORE

V předchozí podkapitole jsem naznačil, že v raném odpoutání od matky lze najít jednu z hlavních příčin pozdější snahy mužů neprojevat emoce navenek. Další důvod

---

⁴⁷ Ch. Blazina se zabíral obtížemi mužů při psycho-emocionálním vývoji a navrhl koncept *křehkého maskulinního Já*. Podle něj drsná maskulinní socializace zanechá některé muže v bolestivých afektivních stavech. Takový muži podle něj postrádají potřebné psycho-emocionální zkušenosti, které by jim posloužily jako zdroje pro zvládání výzev, které se pojí k mužskému bytí. Muži, kteří postrádají zmíněné zdroje se uchylují ke dvěma rozdílným vyrovnávacím strategiím. Buď se od ostatních izolují či se o ně opírají přespříliš a stávají se závislými. (Blazina et al, 2007) Tyto strategie nápadně připomínají chování již zmíněného „*tvrdého*“ a „*měkkého*“ muže E. Badinter.

⁴⁸ V souvislosti s výše vysloveným postřehem by bylo zajímavé zjistit, jestli a pokud ano tak nakolik, tento vývojový element přispěl k genderovým stereotypům hlásajícím, že muži dosahují vyšší autonomie a nezávislosti, než je tomu v případě žen.

⁴⁹ Vlastní překlad: „*Maskulinní ideologie nutí muže ke změně pod trestem ukradení jejich identity, což je zjevně hrozba horší než samotná smrt.*“

k potlačování a kontrole pocitů mužů zavdávají maskulinní ideály a normy, podle kterých je přílišná emocionalita u muže pokládána za zženštilost (čili nemužnost) či projev homosexuality (čili opět nemužnost).

Skutečnost, že řada mužů potlačuje emoce vypovídá o tom, že některé typy a projevy maskulinity (např. homosexuální) jsou vylučovány. Zároveň vždy existuje hegemonní forma, která je nejvíce ceněna. Pokud se této formě chlapci, respektive muži nedokážou či nemohou přiblížit, může to u nich způsobovat napětí. Mohou zažívat konflikt, protože cítí tlak ze strany společnosti, rodiny a od sebe samých na osvojení si chování, myšlenek a pocitů, které nemusí být kongruentní s tím, kým ve skutečnosti jsou. Navíc, i když se úspěšně přizpůsobí genderovému ideálu určitého maskulinního chování jakým je např. popírání emocí, může to mít nepříznivý dopad na jejich psychické zdraví. Upsání se konfliktním formám maskulinity vede k psychologickému stresu a nefungování. (Pleck, 1981; Blazina et al, 2007) Chlapci a muži jsou tak vystaveni konfliktu na intrapsychické a interpersonální úrovni. Tento konflikt zpravidla nabírá na intenzitě v období adolescence, která vytyčuje přechodovou hranici mezi dětstvím a dospělostí. Ne náhodou E. H. Erikson ve své epigenetické teorii osmi věků člověka spojuje toto období s vývojovým úkolem, který vede buď k dosažení dospělé identity či naopak ke ztrátě sebe sama a zmatení rolí.

J. Pleck při zkoumání mužské identity považuje vztah mezi genderovou rolí a Já (Self) za ústřední. Kritizuje paradigma mužské pohlavní identity, zejména předpoklad, že mužské normy se shodují s osobností. Vystupuje proti přesvědčení, že konformita s genderovou rolí je to, co podporuje psychologické přizpůsobení. Jak jsem uvedl výše hovoří o „*ideologii maskulinity*“, kterou podle něj nejlépe vystihují pojmy jako „tradiční“, „konzervativní“ a „konvenční“ a která v sobě zahrnuje emocionální kontrolu, anti-feminitu, homofobii a zaměření na výkon a úspěch. (Pleck, 1981)

V gender studies se pro výše popsany rozpor ustálilo spojení konflikt genderové role (gender role conflict). „***Konflikt genderové role je definován jako psychologický stav, při kterém mají socializované genderové role negativní důsledky na osobu či jiné osoby; konflikt genderové role se objevuje, když následky rigidních, sexistických či omezujících genderových rolí vyústí v osobní omezení, devalvací či poškození druhých či sebe.***“ (Watts, Borders, 2005, s. 268)⁵⁰ Konflikt genderové role (dále budu užívat anglickou zkratku GRC)

---

⁵⁰ V souvislosti s GRC není bez zajímavosti kulturně podmíněný *syndrom Koro*, který je popsán jako „mužská hysterie“, která odráží tlaky vybízející k dosažení maskulinity. *Koro* se objevuje především v Číně, ale také napříč celou jihovýchodní Asií. Obvyklou „obětí“ je mladý muž či adolescent slabé a závislé osobnosti, který ve vztahu ke své schopnosti žít a naplňovat standardy, které před něj klade kultura, prožívá nepřiměřenou úzkost.

Ize charakterizovat jako ego-dystonní, narozdíl od obsahů genderové role, které jsou v souladu s prožíváním mužského jedince a tedy ego-syntonní.

O`Neil identifikoval **čtyři vzorce GRC**, které zažívají muži:

- 1) **Konflikt zahrnující úspěch, moc a konkurenci** v sobě obsahuje trvalé obavy o osobní úspěch, získání autority a srovnávání sebe s ostatními.
- 2) **Potlačená emocionalita** zdůrazňuje obtížnost a strach z projevení vlastních emocí.
- 3) **Potlačené afektivní chování (náklonnost, láska) mezi muži** odkazuje k omezeným způsobům, kterými muži projevují své city a myšlenky druhým mužům.
- 4) **Konflikt mezi prací a rodinnými vztahy** ukazuje na obtíže mužů při balancování mezi prací a rodinnými vztahy, které vedou ke zdravotním problémům, přepracovanosti, stresu a nedostatku volného času a odpočinku. (O`Neil in Watts, Borders, 2007, s. 268).

GRC lze rovněž vnímat jako jednoho z původců neuspokojivých mužských vztahů. K vytváření intimity ve vztahu je totiž zapotřebí dosáhnout určité jistoty v sebe samotného, mít bezpečný pocit a vědomí identity. Avšak muž, který uvízl rozpolcen mezi „utichající ozvěnou“ svého potlačované Já a „diktátem“ genderových norem, si jen těžko může být jist svou mužností. Pro takového muže nebývá snadné se v partnerském vztahu sdílet se svými strachy, úzkostmi či nejistotou. Společně s P. Říčanem je pak možné hloubat: „*Od dětství byl veden k tomu, aby byl nezávislý, neřůkal, spoléhal se na sebe (a nedůvěřoval ženám), aby překonával slabost se zařatými zuby – najde u milenky odvahu „odložit brnění“?*“ (Říčan, 2002, s. 295) Pokud se to mladému muži dříve či později nepodaří, hrozí mu podle E. H. Eriksona namísto zažívání intimity uvíznutí v izolaci.

S právě řečeným souvisí i osamělost, kterou muži ve svých životech zažívají a se kterou se právě oni patrně hůře vyrovnávají, což naznačuje jejich kratší přežití po smrti jejich partnerky. „*Za touto osamělostí možná nezřídka najdeme pocit nepochopení a odcizení sobě samému, právě vlivem celoživotně tlumené schopnosti sledovat vlastní emoce a vyhovět vlastním citovým požadavkům.*“ (Janošová, 2008, s. 22)

Jeví se jako přirozené, že **muži mají v základu stejné psychologické potřeby jako ženy** (milovat, být milován, sdělovat emoce a city, být aktivní a pasivní). E. Badinter však zastává názor, že „... mužský ideál mužům nedovoluje tyto „lidské“ potřeby uspokojit.“

Syndrom se obvykle vyskytuje u mladých mužů, nízkého vzdělání s nezralou a závislou osobností, kteří postrádají sebevědomí ohledně své virility. (Gilmore, 1990)

(Badinter, 2005, s. 138) Dovolím si ji parafrázovat a umírnit její tvrzení ve směru, že maskulinní ideál a normy mužům komplikují uspokojování jejich jinak přirozených potřeb.

Jeden ze způsobů, jak mohou muži těmto tlakům předcházet a úspěšně zvládnout GRC, nalézám v jejich opětovném uvědomění, postupném přijetí a zařazení ženského prvku do svých životů. Akceptace ženských stránek tvoří zároveň poslední významný předěl ve vývoji mužské identity v rámci této práce a budu se jí proto věnovat v následující podkapitole.

2.3.2.4 Integrace ženského prvku – zralá dospělost

„Všude v přírodě se jang a jin navzájem proplétají: příroda je nemyslitelná bez neustálého a radostného mísení se receptivnosti a iniciativy, které se osobitým způsobem prolínají ve všech hlemýždích ulitách a dubech, ve všech tygrech, horách a včelách.“

Robert BLY

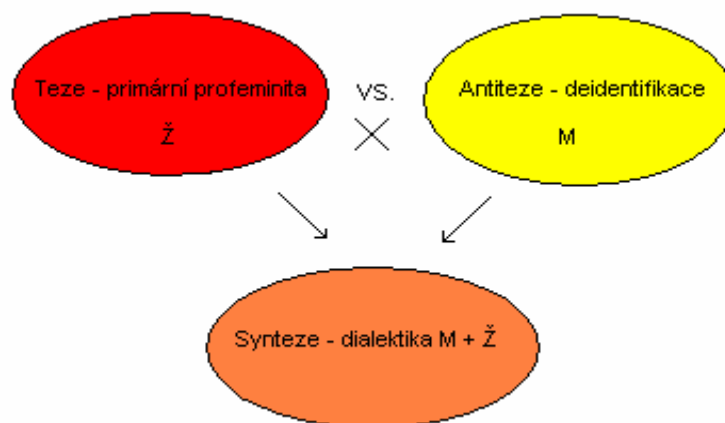
Proces deidentifikace i konflikt genderové role ukazují, že v tradičně přijímaném systému maskulinních norem a hodnot lze spatřovat „hráz“, jež se staví do „proudu“ svobodné mužské identity, která směřuje k autentickému a kongruentnímu bytí. Pod tlakem maskulinního genderového systému začne mnoho chlapců upřednostňovat, někdy až radikalizovat chování, které je stereotypně vnímáno jako mužské a současně počne systematicky potlačovat chování označované jako ženské. Skutečnost, že v útlém věku chlapci potlačí ženské stránky své osobnosti (např. emocionalitu), však nevede k jejich úplnému vymizení. Naopak tento ženský element v muži dřímá dál a takřkajíc čeká na svou pozdější integraci do jeho osobnosti. (J. Poněšický, 2009) Muži, kterým se nepodaří opětovně spojit „primární“ (ženské) a „sekundární“ (mužské) části své identity, se ochuzují o významný rozměr svého psychického života.

„Muže bez jeho ženské duše není těžké popsat. Jeho osobnost míří k vnějšímu světu věcí, jeho hlava funguje jako jeho řídicí věž. Bude budovat, vysvětlovat, používat všeho, rozhodovat, manipulovat, uzákoňovat, přikazovat a pohrávat si se vším, co mu stojí za to, aby se toho dotýkal, ale ve skutečnosti se toho nedotkne, protože nezná nitro věcí. Nemá potřebnou jemnost, představivost, schopnost uvádět do souladu, ani schopnost žít s paradoxem či tajemstvím. Konstruuje skutečnosti místo toho, aby je žil.“ (Rohr, Martos, 2007, s. 17)

V případě potlačené emotionality muži ztrácejí pomyslného průvodce či kompas, na který se v případě dezorientace mohou obrátit.

Nahlédnuto optikou Hegelova dialektického vývoje dochází při vývoji identity muže ke střetu **teze** (primární profeminita) s **antítezí** (sekundární deidentifikací od ženství, potažmo radikální identifikací s mužstvím), přičemž celý proces vrcholí **syntézí** (dialektikou maskulinity a feminity), viz následující diagram:

Obrázek č. 2 Vývoj mužství v rámci Hegelovy dialektické triády

Muži nejsou jednorozměrní. E. Monick říká: „...žádný muž není pouze mužem, ... mužnost se nerovná patriarchátu a bezstarostné nadvládě vycházející z náhodného vlastnictví falu a varlat.“ (Monick, 2010, s. 29) I z těchto důvodů se společně s R. Blyem domnívám, že: „Navázání styku s ženským prvkem svědčí o náležitém vývoji události.“ (Bly, 2009, s. 235) Přičemž „náležitým vývojem události“ mám na mysli proces vedoucí ke komplexní mužské identitě. Jinými slovy mluvím o mužské identitě, pro kterou nebudou ženské stránky tabu, popř. příčinou pocitů studu či provinění, ale pro kterou se stanou její nedílnou a přirozenou součástí, kterou si budou v rámci svého bytí uvědomovat a svobodně jí vyjadřovat. V této závěrečné podkapitole se tak logicky dostávám k syntézi (smíření a sloučení ženského a mužského „protikladu“). Dospívám od dichotomie dualismu k dialektice a integraci obou prvků v mužském Já.⁵¹

C. G. Jung byl nejen prvním psychologem, který obohatil uvažování o osobnosti člověka o mužský (animus) a ženský (anima) prvek, ale také tím, kdo zaměřil pozornost na různá životní období. Zásadním mezníkem je podle něj u muže čtyřicítka. Muž se stává dospělým až v půli cesty, později než žena. V tom období se mění mužské normy. Muž se

⁵¹ Ačkoliv jsem si vědom jejich odlišnosti, používám občas v diplomové práci pojmy *identita*, *sebepojetí*, *self* či *Já* jako synonyma.

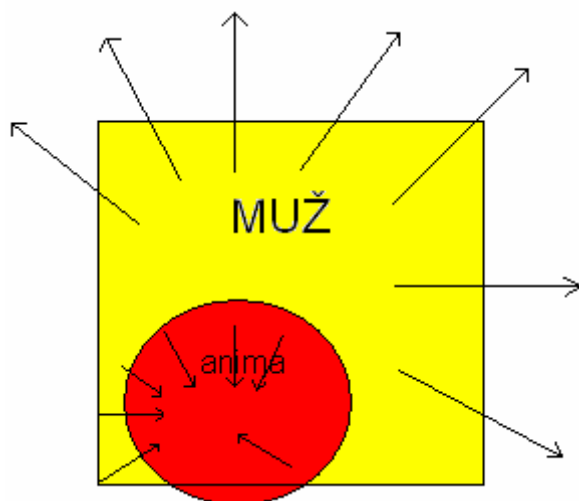
méně soustředí výhradně na sebe, svou moc a úspěch a může se věnovat ostatním, dávat najevo zájem, něhu a to, co označujeme jako ženské vlastnosti. (Jung, 1995) Přijmu-li výraz E. H. Eriksona je to období „plodivosti“ (generativity) a tudíž možná ideální věk pro to stát se otcem.

Podobně jako zakladatel analytické psychologie i R. Rohr soudí, že ženy mají obecně náskok před muži „...už v tom, jak si dokážou uvědomit svůj ženský přístup, a také v tom, jak jsou schopny integrovat tak zvané „ženské“ a „mužské“ části v sobě. (Martos, Rohr, 2007, s. 16) Jde samozřejmě o poněkud generalizující, a proto přinejmenším diskutabilní závěr, ovšem v souvislosti s popsányými psychickými eventualitami vývoje mužství ho nelze nevířit v potaz.

Vraťme se k teorii deidentifikace, která bývá podle C. Blaziny kritizována jako sice „normativní, ale nezdravý proces, který může emocionálně traumatizuje“. (Blazina et al, 2007, s. 103) Tento proces může být spojen také s určitou pozitivnější formou proměny vztahu syna k matce, jíž je **komplementární identifikace**. (Chodorow, 1978) Viděno Hegelovskou optikou jde o doplnění primární profeminity (teze) o sekundární maskulinitu, která však není pojímána jako její protipól (antiteze). Zásadní rozdíl spočívá v tom, že nedojde k radikálnímu odmítnutí a popření ženských stránek mužské identity, ale naopak k jejich zachování a současně prostřednictvím identifikace s dostupným mužským vzorem dojde ke konstituci a rozvoji do té doby vůbec či jen málo „kultivovaných“ mužských částí jejich osobnosti.

V literatuře častěji zmiňovanou alternativu vývoje mužské identity zastupuje **usmíření** (synteze) zprvu výrazně oddělených mužských a ženských prvků. Jak už jsem uvedl v kap. 2.2.1.2, v takových případech hovoříme o androgynii. Pojem androgynie zastřešuje jakousi oboupohlavnost, která však nepotírá specifičnost mužství, ale přidává k němu navíc stránky tradičně spojované se ženami a tím přispívá k jeho větší celistvosti a komplexnosti. J. Martos a R. Rohr ji charakterizují takto: „*Oboupohlavnost je schopnost být mužem ženským způsobem a být ženou mužským způsobem.*“ (Martos, Rohr 2007, s. 23)

Ukázku takové dialektiky mužského prvku s ženským nabízí obrázek V. Chvály a L. Trapkové, který podle autorů ilustruje mužské vztahování se ke světu:

obrázek č. 3 Mužský vztah ke světu (Chvála, Trapková, 2008, s. 40)⁵²

Nemohu nezpomenout již zmiňovaného „*usmířeného muže*“ E. Badinter, který sjednocuje vlastnosti spojované s „*tvrdým*“ (maskulinním) a s „*měkkým*“ (feminním) mužem do kompaktního celku. „*Usmířený muž*“ umí skloubit pevnost s citlivostí. „*Usmířený*“ otec umí být něžný a citlivý s křehkým novorozencem, stejně jako umí pevně „*chlapsky*“ držet jasné hranice pro autoritu testujícího pubescenta. (Badinter, 2005)

Nejen fyzický, ale psychický svět každého zdravého muže má potřebu spojit se s druhým člověkem – C. G. Jung mluvil o sjednocení protikladů, které už kdysi v minulosti tvořily jeden celek.⁵³

Díky akceptaci ženských stránek se mohou muži stát vnitřně celistvější a svobodnější. Dovolí si vymanit se ze „*spárů*“ patriarchálních maskulinních norem a pravděpodobněji si dopřejí uspokojení svých přirozených potřeb. Opustí přemítání nad legitimitou těchto potřeb ve spojitosti se svým genderem, překlenou konflikt genderové role ve prospěch svobodné saturace vlastních potřeb. Podobně jako E. Monick se domnívám, že muž, který našel a přijal své ženské kvality, už dále necítí to stejné vnitřní nutkání vždycky vést, vždycky znát odpověď, vždycky všechno vědět, vždycky mít pravdu. Kromě úlevy mužům „*částečné bytí ženou*“ otevírá brány k citům, umožňuje nahlížet věci jinak než hlásají přísné maskulinní normy a poskytuje čas, energii a imaginaci ve prospěch sociální proměny. (Monick, 2010)

⁵² Obrázek č. 3 v souladu s genderovými stereotypy ukazuje, že muž se vůči světu především vymezuje a jeho aktivita směřuje hlavně zevnitř ven. Mužský prvek jeho osobnosti pak rozpoznává rozdíly, hodnotí, co je lepší a horší. Jeho anima – ženský prvek, je pak schopna spíše akceptace a je aktivní zejména uvnitř osobnosti. Oba prvky – mužský i ženský – spolu bez konfrontace koexistují v osobnosti muže.

⁵³ „*Touha po znovunastolení ztracené celosti, sjednocení mužství a ženství, po dosažení úplnosti je v sexualitě a lásce dokonale vyjádřena.*“ (Monick, 2010, s. 29)

K tomu, aby chlapci a mladí muži tohoto stavu dosáhli, jim může významně dopomoci odvahy jiných mužů. Mužů, kteří již kýžené integrity a kongruence mezi mužským a ženským prvkem dosáhli a nebojí se je ukázat ostatním mužům i ženám. Touto cestou lze podle mého názoru nabourávat a odstraňovat „pancíř“ tradičních maskulinních stereotypů a současně tím přispívat k plnějšímu, rozvinutějšímu a harmoničtějšímu životu, a to nejen životu mužů.

Podle zakladatele Ligy otevřených mužů (LOM) M. Járy je mužská identita jaksi rozmlžená, nejasná, nejistá – a podle toho se muži chovají.⁵⁴ Někteří se podle něj vracejí k tradičním hodnotám a hledají své kořeny. Jiní se snaží na vědomé úrovni změny popřít. Prohlašují, že o takové věci se nezajímají, ale na druhé straně mění a přizpůsobují své chování. Například daleko víc mužů než dříve se stará o své děti prakticky od kojeneckého věku. Třetím přístupem je **připustit změnu, chtít se na ni aktivně, tvořivě adaptovat**. (Jára, dle Kramulová, 2008) Troufám si tvrdit, že obohacení mužské identity o ženské kvality může přispět ke změně a adaptaci, a to nejen pokud jde o mužskou identitu, ale o společnost jako celek. Ještě jednou však zdůrazňuji, že tím nemám v žádném případě na mysli vzdávání se mužských kvalit.

---

⁵⁴ LOM je občanské sdružení, jehož cílem je zvýšení kvality života mužů a podpora jejich osobního růstu a sebereflexe v současném životě. Jako prostředek k dosahování této mety využívají především víkendové workshopy a sebezkušenostní skupiny, které jsou určeny jen mužům. (více viz www.ilom.cz)

3 SOCIALIZACE V OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ

„Měl jsem několik tváří proto, že jsem byl mlád a nevěděl jsem sám, kdo jsem a kdo chci být. Avšak disproporce mezi těmi všemi tvářemi mne trémovala; nevrostl jsem zcela ani do jedné z nich a pohyboval jsem se za nimi nemotorně a slepecky.“

Milan KUNDERA

3.1 Socializace

Období dospívání je z hlediska konstituce osobnosti podobně významnou etapou životního cyklu jako rané dětství. Stejně jako v ostatních fázích ontogeneze jsou dospívající vystaveni socializačním vlivům. Obecných definic socializace typu – „*formování charakteristik a chování jedince na základě přirozeného nácviku v sociálním prostředí*“ – existuje nepřehledné množství. (Atkinson a kol., 2003, s. 702)

V kontextu této práce se mi jeví příhodná kombinace dvou následujících definic. První pojímá socializační proces jako přípravu na plnění úloh a rolí, jež na jednotlivce čekají jako na rodiče, pracovníky, občany. (Říčan, 1989) Druhá pohlíží na socializaci jako na: „... *proces, v jehož rámci lidé předávají a vstřebávají společenské hodnoty a normy včetně těch, které se vztahují na gender.*“ (Renzetti, Curran, 2003, s. 529) Výslednicí obou definic, vztaženou na dospívající chlapce, obohacenou o (pro období dospívání příznačnou) složku osobní identity, je socializace vymezená následovně: **Proces, při kterém se dospívající chlapi připravují na osvojení a plnění mužských rolí (partnera, otce, pracujícího, občana ad.), a to prostřednictvím dialektického střetávání jejich „autentického Já“ a současnou internalizací hodnot a norem, které se vztahují k jejich genderové roli.**⁵⁵

Součástí socializace je proces **internalizace**, při němž jsou původně vnější hodnoty a ideje přijímány za vlastní. Osobnost socializovaného jedince je tedy usměrňována společenskými pravidly. Dopustil bych se přílišného zjednodušení, kdybych tento vývoj pojal pouze jednosměrně. Usměrnovat totiž nerovná se potlačovat.⁵⁶ Mělo by jít spíše o zdravou korekci jedince do společenskými normami vytyčených mantinelů, které mu zároveň dopřávají možnost individuálního sebezvoje. Řečeno jazykem humanistických psychologů – společností nastavené hranice pro bytí jednotlivce by neměly ohrozit jeho sebeaktualizační

---

⁵⁵ *Autentickým Já* nazývám jedinečnou konstelaci osobnostních charakteristik jednotlivce, která mu mj. umožňuje osobitou reflexi zvnějšku internalizovaných norem.

⁵⁶ Považuji za důležité zdůraznit, že nemá jít jen o represivní proces, protože jsem si vědom neohebnosti a rigidity tradiční maskulinní role a stereotypů, které se k ní pojí. Potlačení mužovy přirozenosti (např. jeho emocí) může vést k výše popsaného konfliktu genderové role či jiným nepříznivým následkům pro jeho osobnost a zdraví.

tendenci. Používám kondicionál, protože zrovna na příkladu mužské genderové role je realita mnohdy jiná.

Dotýkám se zde složitého socializačního aspektu, a sice že tento proces je vystaven na paradoxním spojení mezi zdánlivě protikladnými faktory jakými jsou individualita vs. společnost, Já vs. ostatní. Objevuje se v něm kreativní napětí, dialektická souhra mezi potřebou jedince udržovat vztahy s ostatními (být součástí společnosti) a potřebou jedince vybudovat si oddělené, nezávislé Já (být sám sebou). Jedinec může vytvořit své Já jen v kontextu vztahů s ostatními, ale musí přitom překročit hranici těchto vztahů a „kout“ svůj jedinečný osud. G. R. Adams nazývá dialektické póly mezi kterými se utvářející se jedinec pohybuje jako *pocit jedinečnosti* (sense of uniqueness) a *pocit, že k někomu patřím a jsem součástí nějaké skupiny* (sense of belonging). (Adams, 2010)

Vzájemný vztah mezi jednotlivcem a společností je podle socializační teorie primárně určován společností. Jde o strukturální proces, ve kterém si sice dítě a posléze dospívající stanovuje vlastní zákony, ovšem klíčovou roli tu hrají instituce (především škola) a přirozené autority. (Macek, 2003)

3.1.1 Genderová socializace

Proces internalizace umožňuje dospívajícím integrovat podstatné společenské role do jejich osobnosti. (Macek, 2003) V předchozí kapitole jsem při definování socializace předeslal, že v této práci je pro mě stěžejní osvojování si mužské genderové role. **Učení se adekvátní genderové roli, jejím normám a hodnotám probíhá v rámci procesu, který bývá nazýván genderová socializace.**

Genderová socializace je v literatuře datována v první řadě do období dětství, kde probíhá zejména na základě genderově podmíněných očekávání rodičů a blízkého okolí. Věnují se jí především tři velké psychologické přístupy - psychoanalytické teorie, teorie sociálního učení a kognitivněvývojové teorie. Jejich základní principy a představitele zachycuje následující tabulka:

Teorie	Přední osobnosti	Hlavní principy
Psychoanalytické teorie (např. teorie identifikace)	S. Freud, K. Horney, E. Erikson, M. Klein,	Děti ve svém osobním vývoji procházejí řadou stádií. Zhruba ve věku čtyř let prožívají dívky a chlapci tento vývoj podobně. Počínaje tímto věkem však začínají svým chováním nevědomě napodobovat chování rodiče shodného pohlaví a učí se tak

	C.Thompson, J. Lacan, N. Chodorow	chovat přijímaným genderově specifickým způsobem. Chlapci jsou k identifikaci s otcem motivováni kastrací úzkostí, dívky závisí penisu. K obměnám téhož základního schématu patří koncepce závislosti dělohy a přesun důrazu od vztahu otec-syn, resp. otec-dcera, ke vztahu matka-dítě. Podle druhé z obou modifikací je ústředním problémem procesu získávání genderu fakt, že chlapci jsou nuceni se duševně separovat od svých matek, zatímco dívky obdobnou separaci nezažívají.
Teorie sociálního učení	A. Bandura	Děti získávají gender dvojitým způsobem: posilováním (tedy odměnami za genderově přiměřené chování a tresty za chování genderově nepřiměřené) a modelováním.
Kognitivněvývojové teorie (např. teorie genderových schémat, „teorie optických skel kultury“)	J. Piaget, L. Kohlberg, S. Bem	Děti vstřebávají gender a genderové stereotypy v rámci svého mentálního úsilí nalézat řád v sociálním světě, který je obklopuje. Pro vyhodnocování smyslových informací si děti vytvářejí kategorie a schémata, která jim umožňují pořádat svá pozorování a zkušenosti na základě vnímaných stabilních vzorců či pravidelností. Pohlaví je jedním z nejraněji vytvářených schémat, jelikož představuje poměrně stabilní a snadno rozpoznatelnou kategorii s jasně patrnými fyzickými příznaky. Podle „teorie optických skel kultury“, která zahrnuje i některé rysy teorie sociálního učení, jsou děti socializovány tak, aby přijaly genderové optiky (tedy předpoklady týkající se maskulinity a feminity) vládnoucí v jejich společnosti. Tato enkulturace se odehrává jak prostřednictvím institucionalizovaných sociálních praktik, tak i skrytými signály či „metasděleními“ o hodnotách a relevantních rozdílech, které usměrňují život dětí již od narození.

tabulka č. 1 Teorie genderové socializace v raném dětství (Renzetti, Curran, 2003, s. 107)

V této stati vycházím z poznatků všech tří uvedených přístupů a obohacuji je o některé principy humanistické psychologie.

Při procesu genderové socializace není dítě pouze pasivním subjektem, ale přímo se účastní a učí se osobou. Genderová socializace má někdy podobu vědomého úsilí, které posiluje genderová očekávání explicitními odměnami či tresty (sociální učení). Zejména chlapci jsou podrobováni přímým negativním sankcím, chovají-li se způsobem vnímaným jako nepřiměřeným jejich genderu. Genderová socializace však může probíhat i prostřednictvím jemnějších signálů, skrytě přenášených způsoby, jimiž dospělí jednají spolu navzájem i s dětmi, dětským oblečením nebo třeba dětskými knížkami a hračkami. Také samy děti se vzájemně socializují, a to jak explicitní, tak implicitní formou – vzájemnou interakcí v dětských kolektivech. (Renzetti, Curran, 2003)

Socializace je obousměrný proces, tzn. ve směru od socializujících k socializovaným a naopak, např. od rodičů k dospívajícím, ale i obráceně od dospívajících k rodičům. Sociální a vývojová psychologové v tomto ohledu hovoří o *reciproční socializaci*. (Santrock, 2010, s. 269) S. Bem upozorňuje, že „...genderově vyhraněná osobnost je produktem i procesem zároveň“. (Bem, 1993, s. 152) Na kolektivní aspekt a prostupnost socializačního procesu

vícero směry odkazuje i skutečnost, že děti si v jejím rámci „... *aktivně osvojují informace ze světa dospělých a tyto zároveň využívají při utváření vlastních osobitých vrstevnických kultur*“ (Renzetti, Curran, 2003, s. 120)

Podle *teorie sociálního učení* se svému genderu učíme posilováním a modelováním. V tom případě se jeví jako logické vybrat si pro nápodobu chování vzor stejného pohlaví. Výsledky zkoumání nápodoby u osob stejného pohlaví však nepotvrzují, že by děti konzistentně napodobovaly spíše vzory stejného pohlaví než vzory opačného pohlaví. Shodnost pohlaví se naopak zdá být méně důležitým faktorem podporujícím modelování než některé jiné proměnné – například moc, která je napodobované osobě připisována. Dívky častěji napodobují mužské vzory než obráceně, což může být způsobeno právě tím, že muži jsou vnímáni jako mocnější než ženy. Navíc děti obvykle napodobují vzory stejného pohlaví jen tehdy, pokud se tyto vzory drží modelů chování odpovídajících danému genderu. (Renzetti, Curran, 2003)

Přes důraz sociálních vědců na toto období se své genderové roli neučíme pouze v dětství, ale v průběhu celého života. Podle *hypotézy genderové intenzifikace* (gender intensification hypothesis) se během rané adolescence zvětšují rozdíly v psychice a chování mezi chlapci a dívkami, přičemž za hlavní příčinu jsou označovány zvyšující se socializační tlaky na přizpůsobení se tradiční genderové maskulinní a feminní roli. (Santrock, 2010, s. 186)

Genderová socializace probíhá prostřednictvím kontaktu se dvěma hlavními skupinami – s dospělými (nejčastěji rodiči) a s vrstevníky (nejčastěji spolužáky či kamarády, sourozenci).⁵⁷ Nejsilnější stimul k genderové socializaci cítí dospívající ze strany vrstevnické skupiny. (Janošová, 2008) Podle sociálně-kognitivních teorií genderu dochází v rámci kontaktu ze strany socializovaných k pozorování a nápodobě a současně dochází k odměňování a trestům za genderově vhodné, resp. nevhodné chování ze strany socializujících. Otázka - která ze dvou výše zmíněných skupin (dospělí vs. vrstevníci) má na socializované větší vliv, je samozřejmě předmětem polemik.

P. Janošová reprezentuje skupinu, která oslabuje pozici rodičů v procesu genderové socializace. „*Vliv rodičů na socializaci v oblasti genderové role se v průběhu posledních 30 let ukazuje jako méně podstatný, než se dříve soudilo. Existují zřejmě faktory podobně významné, možná v leccems i působivější, což se ukazuje při snaze rodičů vychovávat děti*

---

⁵⁷ Tento kontakt nemusí probíhat pouze *in vivo*, ale i zprostředkovaně, např. skrze média.

navzdory stereotypnímu celospolečenskému klimatu alternativně. Děti se často přizpůsobují prostředím, v nichž se pohybují ... a doma posléze tuto stereotypii nezřídka prosazují. Zde se patrně projevuje tendence dětí ke schematizaci, která je pro ně srozumitelnější než alternativní, a tedy složitější rozumové konstrukty. V pozadí může ovšem být také potřeba dítěte přináležet do příslušné skupiny vrstevníků, k čemuž je nutné přijmout také skupinové normy.“ (Janošová, 2008, s. 30)

Představitelé zdůrazňující význam rodičovských postav na socializační proces dospívajících však oponují. Podle nich je sice pro adolescenci typické, že **nabývá na významu interakce s vrstevníky, zároveň však platí, že pokud tomu nebylo ani doposud jinak, zůstávají obvykle i nadále nejdůležitějšími vztažnými osobami rodiče.** Řada studií ukazuje, že *„adolescenti se svou hodnotovou orientací více podobají vlastním rodičům než svým přátelům“.* (Macek, 2003, s. 55)

Pochopitelně, že obě skupiny (vrstevníci i rodiče) hrají v průběhu socializace dospívajících svou nezastupitelnou roli. Zde se však přednostně soustředím na aspekty, které do tohoto vývoje přináší starší muži v roli otcovských postav.

3.2 Vývojové období dospívání

„V 18 letech je muž považován za občana, způsobilého k manželství, otcovství a vedení války. Zdá se však, že mladý muž má v tomto věku k dospělosti hodně daleko. Nejenže dosud nezískal mužskou identitu, ale nepřiblížil se ještě ani k poslední etapě: etapě smíření se svým ženstvím.“

Elisabeth BADINTER

Ontogeneze bývá tradičně členěna do několika na sebe navazujících vývojových období. Děje se tomu tak i přes vysokou interindividuální variabilitu pramenících z různě načasovaných biologických, psychických i sociálních „hodin“ jednotlivců a skupin, kterých jsou součástí. V období dospívání je heterogenita jedinců snad ještě častější a výraznější, než je tomu v jiných fázích života.

Podle M. Vágnerové trvá fáze adolescence přibližně od 15 do 20 let s určitou individuální variabilitou (Vágnerová, 2000). Podobně i P. Říčan určuje pro toto období věk od 15 do 20-22 let. (Říčan, 1989) Oba autoři uvádějí, že startem do adolescence jsou biologické a fyziologické změny v organismu, konkrétně pohlavní dozrávání.⁵⁸ P. Macek se naproti tomu

---

⁵⁸ V současnosti začínají biologické a fyziologické změny organismu vedoucí k pohlavní zralosti obvykle dříve (nejčastěji již mezi 10. a 13. lety) než tomu bylo v minulosti. Psychologové hovoří o fenoménu *sekulární akcelerace*.

přiklání k periodizaci, ve které je adolescenci vytyčeno celé období mezi dětstvím a dospělostí. Do období adolescence zahrnuje i pubescenci. (Macek, 2003)

Vycházím z periodizace prvních dvou autorů. A poněvadž bývá adolescence chápána jako přechodné období pro přípravu na dospělost, stejně jako kritické období pro konsolidaci identity (potažmo genderové role) a příprava na dospělost i konsolidace identity se v moderních společnostech prodlužují, rozšiřují období adolescence o koncept *vynořující se dospělosti* (emerging adulthood). Podle J. J. Arnetta jde o západní civilizací poskytnuté období přechodu od adolescence k mladé dospělosti, které se obvykle odehrává ve věku od 18 do 25 let. (Arnett, 2000) Důvodem, proč se zaobírám oběma zmíněnými vývojovými etapami, je přesvědčení, že obě představují senzitivní období pro vývoj mužské identity (i z ní se odvíjející genderové role). Současně mě k tomu vede hypotéza, že muži zřejmě dosahují ustálené identity až kolem věku 30 let.

Souhrnně pak hovořím o obou těchto vývojových fázích jako o *období dospívání*. **Pojem dospívání používám v této práci pro období s rozpětím přibližně 10 let, tj. od počátku adolescence (15 let) až po přechod do dospělosti (cca 25 let).** Hovořím o životní etapě, kterou E. H. Erikson označil jako *psychosociální moratorium*, které D. Levinson propůjčil název *fáze noviců* (novice phase), kterou T. Parsons označil jako období *role bez rolí* (roleless role) či o které se obecně hovoří jako o přechodné periodě (in-between period) mezi již odeznělým dětstvím a zatím nedosaženou plnou dospělostí. **Z biodromálního pohledu jde o vývojovou fázi, do které se vmezeří jak období tradičně označované jako *adolescence*, tak již zmiňovaný koncept *vynořující se dospělosti*.**

3.2.1 Charakteristika a některé vývojové úkoly dospívání

Období adolescence bývá často popisováno jako období přechodu mezi dětstvím a dospělostí a jako takové zahrnuje dlouhou řadu vývojových úkolů. Na svém začátku je ohraničeno biologickými faktory, zejména pohlavním dozráváním, jeho konec je pak vytyčen spíše psychologickými, sociálními a pedagogickými faktory, jako jsou dosažení autonomie, role dospělého a získání kvalifikace. (Macek, 1999, 2003) V této práci na **adolescenci nahlížím především jako na periodu charakterizovanou komplexnější psychosociální proměnou, při které se mění osobnost dospívajícího i jeho sociální pozice.** Změny v sebereflexi a v sebehodnocení adolescenta v interpersonálních situacích vedou i k novým dovednostem přijímat nové sociální role s novými nároky. V neposlední řadě se během této etapy významně tvaruje genderová identita a z ní se odvinuvší genderová role jedince. Stejně

tak je do ní datován i počátek již zmiňovaného procesu, kterému obvykle čelí dospívající muži, a který je označován jako *konflikt genderové role* (kap. 2.3.2.3)

Nezastupitelnou úlohu během dospívání sehrávají vrstevníci. Tvoří platformu, na níž se adolescenti mohou vyjadřovat, mohou poslouchat a s druhými „rezonovat“ či se konfrontovat. Vzájemně si poskytují zpětnou vazbu. Vrstevnické skupiny také slouží jako prostředek pro vývoj heterosexuálního sociálního chování.⁵⁹

Změnou prochází rovněž vztah s rodiči. Moderní výzkumy překonávají teorii o dramatičnosti a konfliktnosti průběhu adolescence. Vzдор a konflikt v mezigeneračních vztazích nejsou nezbytně nutné, aby se adolescenti osamostatnili. Dnešní adolescenti vypovídají, že si se svými rodiči rozumí, než že se s nimi dostávají do konfliktů. Důležitost rodičů jako referenčních osob pro sebehodnocení zůstává velmi vysoká a během dospívání se příliš nemění. I když vliv na každodenní život a běžné denní problémy a starosti narůstá, pro významná rozhodnutí a pro krizové situace zůstávají poslední instancí častěji rodiče. V rámci rodiny jsou důležité pozitivní emoční vztahy, umožňující poskytovat i přijímat vzájemnou sociální oporu a z ní plynoucí životní jistotu. (Macek, 2003) Nově nabývané sebevědomí pak pomáhá adolescentům v odpoutávání se z rodinných vazeb. Výsledkem má být proměna vzájemných vztahů ve smyslu akceptace osamostatnění adolescenta a uchování pozitivního vztahu mezi rodiči a potomkem.

Tomu však předchází snaha dospívajícího ujasnit si vlastní názory a z nich se odvíjející obsah své identity a jejího budoucího zaměření. Není pak výjimkou, že se dospívající přes výše napsané uchylují ke kritičnosti a polemikám. Může jít o nový způsob komunikace s autoritou, kterou alespoň částečně uznává. Nezřídka mu dokonce slouží v některé oblasti jako model. Adolescenti často hledají dospělého, který by jim imponoval, představoval přirozenou autoritu a bral je vážně, jako stejně hodnotné partnery. Potřebují, aby jim poskytl potřebnou korekci jejich názorů a projevů. **Akceptovaná autorita jim pomáhá rozlišit, jaké chování je pro společnost ještě únosné.** (Vágnerová, 2000)⁶⁰

Primární téma skloňované v adolescenci představuje formování identity jedince. P. Macek s využitím teorie J. Marcii předpokládá, že „... *pro časnou adolescenci bude*

---

⁵⁹ V. Seltzer přináší zajímavý, i když z mého pohledu příkrý pohled na adolescenci. Hovoří o ní jako o vrstevnické aréně (peer arena). Tímto označením vyjadřuje domněnku, že ve vztazích mezi dospívajícími jde více o střetávání a konfrontaci než o přátelství a blízkost. (Seltzer dle Macek, 2003)

⁶⁰ P. Macek zjistil, že zejména v období mladší a střední adolescence mají pozitivnější vztah k sobě spíše ti, kteří pokládají za důležité referenční osoby rodiče a jiné dospělé autority, než ti, pro které je důležité především mínění vrstevníků (Macek, 2003) I z toho lze usuzovat, že chlapci, posléze mladí muži potřebují v období dospívání starší identifikační vzory a mužské autority podobně naléhavě jako v prvním období odpoutávání se od matky (fáze deidentifikace, viz kap. 2.3.2.2).

charakteristická varianta tzv. **rozptýlené identity** (tj. bez výraznější potřeby aktivního hledání a bez přijímání závazků ve vztahu do budoucnosti) či varianta tzv. **uzavřené identity**, (tj. pasivního příklonu k určitým normám a hodnotám uznávaných autorit). Ve střední adolescenci bude frekventovanější stadium aktivního, nezávazného hledání, přístup založený na aktivní exploraci a přijímání závazků, tzv. varianta **ustálené identity**, bude typický pro pozdní adolescenci.“ (Macek, 1999, s. 80) Předpokládám, že obdobný vývoj postihuje i genderovou identitu. I ta se postupně vynořuje z difúzního stavu, k čemuž přispívá adolescentní objevování vlastní sexuality, intimity v partnerském vztahu či osobní reflexe genderových stereotypů a očekávání. V optimálním případě tak mladý muž směřuje k ustálené, vyvážené a na mužských stereotypech méně závislé maskulinní identitě (achieved identity).

Vývoj naznačený P. Mackem však vychází z odlišné periodizace adolescence (10 – 18 let). V této práci se přikláním k pojetí J. J. Arnetta, podle kterého jsou jednotlivé varianty identity rozprostřené v delší časovém období (15 – 25 let), přičemž fáze aktivní a nezávazné explorace obvykle naplno akcelerují až v navazujícím období *vynořující se dospělosti*. (Arnett, 2000)

J. J. Arnett charakterizuje konstituci identity jako „*postupný přechod k déletrvajícím postojům a rozhodnutím, které se týkají zejména oblastí profesní orientace, lásky a životních hodnot nebo-li světónázoru (worldviews)*“ (Arnett, 2000, s. 473). Pro přechod do dospělosti pak stanovuje následující kritéria, která se k předchozím oblastem vztahují:

- 1) *Přijetí odpovědnosti za sebe samého (včetně finanční)*
- 2) *Činění nezávislých rozhodnutí*
- 3) *Rozvinutí self-efficacy a individuace⁶¹*
- 4) *Rozvinutí kapacity pro zralou intimitu (tamtéž)*

Přijmu-li tato kritéria jako vývojové úkoly pro období dospívání, předpokládám, že, i když jedinci začínají na jejich naplňování pracovat již v adolescenci, většina z nich - tím spíše pokud se jedná o chlapce, o kterých se obecně soudí, že dospívají později než dívky - jich dosáhne až v *období vynořující se dospělosti*. Výzkum J. J. Arnetta ukázal, že i co se týče ustálené identity (identity achieved), jen zřídka kdy je jí dosaženo před dokončením střední školy a že vývoj identity pokračuje i po dvacítce. (Arnett, 2000)

---

⁶¹ *Self-efficacy* nebo-li vědomí o vlastní účinnosti je konstrukt A. Bandury, který vyjadřuje přesvědčení o schopnosti organizovat a uplatnit postupy jednání vedoucí k dosažení vytyčeného cíle. (Výrost, Slaměník, 2010)

Období vynořující se dospělosti (cca 18 – 25 let), v pořadí druhé tranzitorní, poskytuje pro „obrušování“ identity prostřednictvím explorační nových oblastí a rolí obvykle ještě větší prostor. Děje se tomu tak díky relativní nezávislosti na sociálních rolích a normativních očekáváních, kterou jedinci v tomto období obvykle oplývají. Závislost totiž zanechali v dětství a adolescenci a závazky vedoucí k déletrvající odpovědnosti, která je normativní v dospělosti, ještě nepřijali. (tamtéž)⁶²

I v této životní etapě, kterou J. J. Arnett charakterizuje slovy „...*mnoho různých směrů zůstává možných a málo z budoucnosti bylo rozhodnuto s jistotou*“, mohou mužské autority sehrát pro již záhy dospělé muže důležitou úlohu. (Arnett, 2000, s. 469) Roli, o které hovořím věrně zachycuje S. Biddulph, když píše, že „*muž, který přestane být vůdcem, se stane „manuálem*“. (Biddulph, 2007, s. 136) Mám tím především na mysli ideální stav, kdy starší, životními zkušenostmi obdaření muži nadále předkládají před nově se rodícího muže již ověřené hodnoty a postoje. Současně je při tom vybízí k hledání nových, vlastních „cest“ (hodnot), které již ovšem objevují kontinuálně na „ramenou předchozích generací“. Nemělo by jít z jejich strany o strnulou indoktrinaci tradičních hodnot, ale o pokus o vyvážení individualistické postmoderní etiky západní civilizace, která často opomíjí hodnotu zkušeností předchozích generací a upřednostňuje především vlastní prožitky a zkušenosti.

Nicméně nabytím dospělosti, tzn. v pojetí této práce přibližně kolem věku 26 let, u mužů pak ještě spíše kolem třicátého roku věku, by již měla identita stát na pevných základech pocházejících z nitra vlastní zkušenosti, sebereflexe a seberealizace (práce, produktivita, kreativita, dlouhodobý partnerský vztah, popř. rodící se rodina) a neměla by se tolik opírat o zvenku přijaté modely a vzory chování. Jednoduše řečeno, muž by se již měl rozhodovat a chovat na základě sebou samým zformovaných hodnot (identity achieved) a nikoliv nekriticky přijatých hodnot vnějších autorit (foreclosed identity).

Co se týče genderového, respektive maskulinního vývoje, *období vynořující se dospělosti* se mi jeví se jako prostor, ve kterém za optimálních podmínek může započít směřování s feminními aspekty mužovy osobnosti. Již totiž opadá síla pubescenty a adolescenty uplatňovaného tlaku ve směru genderové vyhraněnosti rolí. Mladý muž už zároveň „nahlédl“ prostřednictvím partnerských vztahů i do „ženského světa“ a mohl dojít k poznání, že některé jeho aspekty jsou zastoupeny i v tom „mužském“. J. Pleck popisuje vývoj maskulinní role následovně: „...*v první fázi vývoje genderové role má dítě amorfní a*

---

⁶² Jako důkaz popisované nezávislosti a nezávislosti podává J. J. Arnett výsledky výzkumu, ze kterého vyplývá, že právě v období vynořující se dospělosti kulminuje rizikové chování (risk behaviour) jako je užívání návykových látek, nechráněný sex ap. Podle něj se tak děje i díky opadající pozornosti a vlivu rodičů. (Arnett, 2000)

*neorganizovaný genderový koncept, který zahrnuje zmatení ohledně vlastního genderu. Ve druhé fázi se děti učí „pravidlům“ genderové diferenciaci a jsou motivovány, aby ostatní i samy sebe těmto pravidlům přizpůsobovaly. Takové učení představuje velkou kognitivní výhodu oproti předchozímu stádiu, ale na tomto prostředním stupni jsou nejvíce rigidní a nejméně tolerantní k odchylkám od genderové role, a to jak u sebe tak u jiných. Ve třetím a posledním stádiu genderového vývoje, individua překročí tyto normy a hranice genderové role a rozvinou psychologickou androgynii v souladu se svými vnitřními potřebami a temperamentem.“ (Pleck, 1975, s. 165) Na základě výše řečeného i skrze vlastní zkušenost se domnívám, že **androgynie se objevuje „na obzoru“ právě v období vynořující se dospělosti a reprezentuje jednu ze stránek počínající dospělosti.***

Identita i její genderová „odnož“ se rozvíjí a současně je limitována vždy v nějakém rámci - historickém, kulturním, geografickém a sociálním atp. *„Dosahování identity není dáno jen osobnostně a ontogeneticky, ale i zkušenostmi a příležitostmi nabízenými konkrétním sociálním prostředím a kulturou.“ (Macek, 1999, s. 82)⁶³ V následující kapitole se budu věnovat přechodovým rituálům jako kulturním vzorům, jež napomáhají, respektive napomáhaly dosažení maskulinní identity.*

---

⁶³ V rámci celospolečenského transformačního procesu v České republice nehledají svou identitu pouze dospívající, ale často i dospělí. Bylo by zajímavé zabírat se otázkami, jakými změnami v aktuálním historickém milieu - kdy se Češi na jedné straně stále ještě vypořádávají se svou komunistickou minulostí a na straně druhé jsou již členem Evropské unie - prochází maskulinní role.

4 MUŽSKÉ VZORY

„V přírodě se veškerý vývoj řídí určitou posloupností. Ve vývoji muže se na posloupnost zapomnělo a celý proces je do značné míry ponechán náhodě. Zkoumáme-li starší kultury, zjistíme, že výchově chlapců věnovaly nesmírné a soustředěné úsilí a používaly k tomu obřady, učení a procesy, pro něž v naší kultuře nacházíme jen chabou obdobu.“

Steve BIDDULPH

Dospívající muž je na své cestě k osobité podobě vlastní maskulinity postaven před celou řadu životních výzev, úkolů, rozhodnutí a překážek – ať již těch, které jsem uvedl v předchozím textu (biologické zrání, maskulinní stereotypy a normy; konflikt genderové role; procházení a včasné opouštění jednotlivých stádií genderové socializace) či jiných, které se nevešly do rámce této práce. Dospělá maskulinita se nezakládá jen na biologickém zrání (více viz kap. 2.2 a 2.3), neméně důležitou úlohu sehrávají socializace, sociálního učení. S nadsázkou na tuto skutečnost naráží R. Bly, když píše: *„Nestáváme se muži jednoduše proto, že jíme ovesné vločky.“* (Bly, 2009, s. 27) Proto se pro většinu dospívajících přechodové období do dospělosti (psychosociální moratorium) prodlužuje. Zůstává však otázkou, zda v západní společnosti, kde jsou vysoce oceňovány nezávislost a autonomie, a kde je současně oslabena role opětovného začlenění dospívajících do společnosti dospělých, období moratoria samo o sobě stačí pro pevnou konstituci maskulinity. Domnívám se, že mnohdy ne a že k tomu, aby se mohl chlapec mužské roli učit a vrůst do ní potřebuje nějaké vzory. P. a H. Hartlovi definují vzor jako *„objekt napodobování a ztotožňování se“* (Hartl, Hartlová, 2000, 689). V této práci pojímám **mužský vzor jako sociální oporu, která dospívajícího muže doprovází a slouží mu jako model pro nápodobu či identifikaci a zároveň mu prostřednictvím podpory i konfrontace napomáhá k přechodu do samostatné a svébytné dospělosti.** R. Rohr píše: *„Všichni potřebujeme nějaký stálý bod uprostřed tornáda postmodernismu.“* (Rohr, 2005). Domnívám se, že úlohu tohoto bodu poskytující strukturu naplňují právě mužské vzory. Ty pak podle mého názoru nejčastěji nabývají dvou forem. Jednu z nich předkládá kultura či společenství jako celek v podobě rituálů, resp. rituálů přechodu. Její druhou variantu představují konkrétní zkušenostmi obdařené *otcovské postavy*, které doprovází socializovaného na jeho pouti životem.⁶⁴ Oba tyto „portréty“ se pokusím zachytit a „vykreslit na plátně“ následujících kapitol.

---

⁶⁴ Záměrně používám termín *otcovská postava*, protože tuto úlohu nemusí vždy nutně plnit biologický otec.

4.1 Rituály přechodu – kulturní vzory dospívajících mužů

„Muž se formuje teprve prostřednictvím společensky organizovaného rituálu.“

Dietrich SCHWANITZ

4.1.1 Charakteristika rituálů

V literatuře panuje při definici rituálu značná nejednotnost. Vedle pojmu rituál se vyskytuje řada dalších termínů, které se vzájemně překrývají, některými autory jsou užívány jako synonyma, jiní je rozlišují. Obecně lze říci, že mezi synonyma či slova s podobným významem patří obřad, ceremonie či ceremoniál. Z antropologického hlediska je základním úkolem rituálu v každé společnosti řešit rozpory a konflikty, které vznikají nebo mohou vzniknout mezi přírodou a společností nebo uvnitř společnosti samé. Řešení spočívá v tom, že celý konflikt se prostřednictvím rituálu imituje v určité modelové situaci. Rituál tak má velmi blízko ke hře, neboť je stejně jako ona spojen s materiálním životem společnosti a podobným způsobem jako hra provádí společenskou terapii.

Psychologie hovoří o rituálech především jako o prostředku uvolnění napětí, strachu, tedy o jeho mentálně - hygienických aspektech, o rituálu jako způsobu komunikace a začlenění či vydělení se ze společenství i o jeho schopnosti podporovat a zobrazovat atmosféru a vztahy mezi lidmi. Rituály také fungují jako stabilizátor chování a zvyšují solidaritu a pocit vzájemnosti mezi aktéry, stmelují skupinu a zároveň vymezují vztahy uvnitř skupiny. Jsou nástrojem pomocí něhož dané společenství udržuje a upevňuje své normativní uspořádání a organizaci. Brání nahodilosti a chaosu. Z individuálního hlediska dodávají rituály pocit jistoty a pomáhají oprostít se od existenciálního strachu. Slouží jako psychologická *opora*, kotva, jistota, zároveň mohou vyvolávat i strach mobilizující osobní zdroje sil, potvrzují nároky a postavení jednotlivců. (Prokešová, 2008) Rituál je rovněž nositelem tradice – jungiáni ho považují za jedno z pojítek s kolektivním nevědomím, potažmo moudrostí našich předků.

4.1.2 Přechodové rituály – charakteristika a vývoj

Zcela výjimečné místo zauímají *přechodové rituály* (rites de passage). Podle A. v. Gennepa nám umožňují vyrovnat se s naší biologickou a kulturní předurčeností, se skutečností, že patříme do obou těchto světů zároveň. Ukazují, že nic z biologických zákonů určujících naše životy se nestane jen tak. Ti, kdo jsme, zda jsme skutečně živí, mrtví nebo

dospělí, jsme pro společnost díky provedení těchto rituálů. (Gennep, 1997) A. v. Gennep zastává názor, že většinu rituálů můžeme nazvat přechodovými. Rituály totiž plní především tu funkci, že **převádějí jejich účastníky z jednoho stavu bytí do jiného a vyjadřují jednotlivé stavy v průběhu tohoto přechodu (tamtéž). Přechodové rituály ustavují status a role, pomáhají vyjasňovat vztahy mezi jednotlivými členy společnosti.** Říkají, jak se k sobě máme chovat. Přechodové rituály umožňují jedinci, který je podstupuje (ale i celé společnosti), aby sám sebe prozkoumával a objevoval, zároveň mu pomáhají životní „zlom“ lépe zvládat a integrovat do své osobní zkušenosti.⁶⁵ R. Rohr upozorňuje na funkci přechodových rituálů z hlediska životního cyklu. Podle něj cvičí iniciační rituály mladé muže v potřebné sebekázni a úsilí pro vzestupnou první polovinu života a současně je připravují na včasný sestup a opouštění v druhé půlce života. (Rohr, 2005)⁶⁶ Skupina se pomocí rituálu snaží zabezpečit pokračování hodnot a znalostí. Rituál obvykle propojuje jednotlivce se společností, tím že z jeho účastníků vytváří celek se vztahem k lidské pospolitosti.

V procesu stávání se mužem pomáhá iniciační rituál v „zasvěcení a převedení“ dospívajícího jinocha (novice) do dospělosti. V pozadí ležícím tématem takového rituálu je pak změna ve statusu a identitě: Chlapec „umírá“ a „je zrozen“ muž. A. v. Gennep konstatuje, že téma „smrti a znovuzrození“ se odehrává ve třech fázích:

1. **odloučení** (separation);
2. **pomezí** (transition);
3. **přijetí, opětovné začlenění** (incorporation) (Gennep, 1997)

Gennepovo schéma přechodu aplikované na maskulinní socializaci v kulturách se silnou tradicí, u přírodních národů i v naší minulosti se částečně překrývá s etapami vývoje mužské genderové identity (viz kap. 2.3.2) a lze je popsat následovně. Během první **fáze odloučení** chlapci přeruší vazbu na dětství vzdáním se matky. Často jde o jejich násilné odloučení od ní. V přechodové **fázi pomezí** (moratoria) jsou posláni pryč nebo jsou jinak izolováni. Záměrem je „...způsobit přechodnou změnu v životě novice; minulost od něj musí být oddělena mezerou, kterou nikdy nebude moci přejít zpátky. Jeho dětské příbuzenství s matkou je náhle přerušeno a nadále patří mužům“ (Gennep, 1997, s. 76) V tomto liminálním (prahovém) prostoru už

---

⁶⁵ Pojmy *přechodový* a *iniciační* používám ve spojitosti s tématem rituálů jako synonyma

⁶⁶ Tradiční kultury vyžadovaly iniciační rituály častěji než u žen u chlapců. „*Je to téměř, jako by biologická zkušenost menstruace a porodu byly pro ženy dostačující lekcí moudrosti, kdežto muži musejí neustále podstupovat nejrůznější zkoušky, omezení, výzvy, tresty, úsměšky, obřízky, izolace, hladovění, obnažování a popohánění do dospělosti.*“ (Martos, Rohr, 2007, s. 33)

nejsou chlapcem, ale ještě se nestali mužem. Jedná se o jakýsi stav „neidentity“, pro který nabízí čeština výstižné spojení „ani ryba ani rak“. V této etapě bývají novicové často skrze vlastní intenzivní prožitky seznamováni s pravidly a hodnotami mužského světa. „*Tato změna ... se podobá emigraci z jedné země do jiné, přičemž jazyk zvyky i politika v nově přijaté vlasti a vlasti původní jsou ve všech ohledech protikladné.*“ (Badinter, 2005, s. 74) Přírodní národy podrobují novice krutým, dramatickým a obvykle veřejným zkouškám, jejichž cílem je posílit mužství a jejichž celoživotní následky jsou pak nezaměnitelnými důkazy o změně postavení.⁶⁷ „*Mužství se získává na konci zápasu (se sebou samým), který často zahrnuje fyzickou a psychickou bolest.*“ „*V Římě se mužnost četla na těle.*“ (tamtéž, s. 72) Konečně ve třetí **fázi přijetí a opětovného začlenění** se jedinci po intenzivních uzavíracích ceremoniích navracejí do původního společenství v pozměněném stavu jako muži. Jejich identita projde (někdy spíše symbolicky, častěji však pod tíhou silných zážitků skutečně) výrazným přerodem. Jako „novorození“ muži získávají ve společenství nový status a zavazují se k hodnotám společenství i k odpovědnosti, která se k jejich nové roli váže.

Přechodové rituály plnily a někdy ještě plní významnou úlohu v biodromálním vývoji. V naší postmoderní kultuře západního světa se však uplatňují – pokud vůbec – jen v oslabené podobě, respektive mnohdy podléhají módním mužským vzorům. Některé důvody (např. relativizaci společenských a tedy i maskulinních hodnot, fenomén nepřítomného otce či oslabování role společenství a rodiny na úkor individuálního bytí) objasňující tento stav jsem již vyjmenoval.

4.1.3 Přechodové rituály a současnost

Nyní se pozastavím u otázky, jak to vypadá s rituály přechodu, které se týkají období dospívání, v současnosti. Autoři zabývající se tímto tématem se většinou shodují na tom, že klasické přechodové rituály se z naší společnosti vytrácejí (Biddulph, 2007, Badinter, 2005, Poněšický, 2009, Rohr, 2004) . Byť se nevytratily úplně a nabývají jiných podob v souladu s tím, jak se mění celá společnost, nezřídka jsou tyto rituální praktiky uchovány v jednodušší a méně aktivní formě.⁶⁸ Tento fenomén bývá někdy označován jako **pseudoiniciace**. Jako

---

⁶⁷ Zmiňované zkoušky nabývají rozmanitých podob (od tetování, obřízky, naříznutí penisu až po bičování do krve, řezné rány na různých částech těla či vyvolané krvácení nosu) a jejich častým pojítkem bývá krveprolití. Někteří psychoanalytici to interpretují jako mužskou imitaci ženské menstruace. (Gilmore, 1990)

⁶⁸ Např. některé body výcviku kolektivních sportů nemají daleko k iniciačním obřadům. Na spojitost mezi sportovní výchovou a budováním maskulinity poukázal sociolog M. Messner. (Connell, 2005)

příklad pseudoiniciace uvádí T. Gillette a R. Moore povolání k vojenské službě, kde se traduje představa, že ponížení a potlačená identita ve výcvikovém táboře udělá z branců muže. (Gillette, Moore, 2001). Jiným příkladem pseudoiniciace představují pouliční gangy ve velkoměstech.⁶⁹

Dříve byly obřady a ceremonie propojeny s celou kulturou a hlavně s náboženstvím. V současné, daleko více profánní a pozitivisticky orientované, západní společnosti **řada ritualizovaných zkoušek opomíjí religiózní, resp. spirituální rozměr**. Mužská iniciace byla však v minulosti podle J. Martose a R. Rohra obvykle spojena s uctívou konfrontací s mimorozumovým chápáním, podvědomím. Jelikož jsou dnes takové formy iniciace spíše výjimečné, „*je moderní muž chycen ... do pasti své omezené psychiky a do toho, co považuje za rozum*“.(Martos, Rohr, 2007, s. 34). Mnohým mužům pak fascinace rozumem a uvědomovaným vědomím z nich brání vystoupit, což zmínění autoři spatřují jako příčinu mužských strachů. „*Stále se snaží všechno promyslet a domyslet svým malým rozumem, malým srdcem. Potřebují se dostat tam, kde jejich logika a postupy selžou.*“ (Martos, Rohr, 2007, s. 36) Tím mají na mysli mystický a zdánlivě iracionální prostor symbolického světa rituálů.⁷⁰ Nedostatek či úplná absence takových obřadů bývá psychoanalyticky považována za chybějící „most“ k hlubším duševním vrstvám, které svým vědomím už nedokážeme řídit. „*Nahradit tento chybějící fenomén se snaží třebas organizace skautů nebo různé chlapecké kluby, ale s malým duchovním úspěchem.*“ (tamtéž, s. 33)

Navzdory tomu, že mnohé kultury a mnohá náboženství chápaly muže ponechaného sobě samému jako nebezpečný, ba destruktivní prvek společnosti, vývoj dospívajících mužů v období psychosociálního moratoria častokrát probíhá **individualizovaně**. „*Naše západní civilizace nás nutí k tomu, abychom podnikali na vlastní pěst, abychom se stali, jak říkal Jung „individualizováni“ jeden o druhého. Obsahy, které byly dříve lidmi více či méně sdíleny, musíme dnes sami vědomě nalézt a individuálně k nim přistupovat.*“ (Moore, Gillette, 2001, s. 45) „*Adolescentní hledání identity „na vlastní pěst“ charakterizuje náš současný Západ s jeho vypjatým individualismem. Moudřejší kultury vždy poskytovaly své mládeži pomoc – zvláštní rituály, jež navozovaly neobyčejně intenzivní prožitek s bohatou symbolikou.*“ (Říčan, 2002, s. 294) Jsou-li dnes vůbec nějaké rituální praktiky přítomny, pak se obvykle v lepším

---

⁷⁰ „*Zajímavá, i když těžko dokazatelná je hypotéza, podle které absence rituálů dospělosti v naší kultuře vede ke spontánním psycho-spirituálním krizím, jimiž si v této nouzi pomáhá moudrost nevědomí. Zkušenost mystického rázu vede při takové krizi k duchovnímu prohloubení a přivádí osobnost k vyššímu stupni zralosti.*“ (Říčan, 2002, s. 294)

případě uskutečňují v úzkém kruhu primární rodiny bez dosahu k širšímu společenství, komunitě, v horším případě se odehrávají výhradně v rámci vrstevnických skupin **bez pevného a starostlivého dozoru starších mužů**. I dnes se snaží mladí muži sami sebe podvědomě iniciovat tím, že jdou až na okraj a nejrůznějšími způsoby riskují. Jako by v nich byl stále přítomen jakýsi instinkt, který je vede k iniciaci. (Rohr, 2005)

Významný prostor, ve kterém se v dnešní společnosti odehrává řada životních zkoušek, představuje škola. Tam dospívající podstupují zkoušky – přijímací, učňovské, maturitní či státnice ad. O. Matoušek upozorňuje na častý fenomén, který je s těmito studijními přechody spjatý, a sice že „...*doba zkoušek se v civilizovaném světě odpojila od doby biologické zralosti*“.⁷¹ (Matoušek, 1997, s. 50) Jedinci dosahující vyššího vzdělání ukončují své dospívání závěrečnými zkouškami v době, která má až desetiletý i větší odstup od doby, kdy jsou biologicky schopny mít svoje potomky.⁷¹ I proto bývá středoškolské a vysokoškolské studium chápáno jako ono „přechodové“ stádium (moratorium) mezi dospíváním a dospělostí.⁷² V tomto „liminálním“ období studující dospívající často podnikají výpravy do „vnějšího světa“ skrze, které poznávají svůj „vnitřní svět“. Mnoho studentů se vydává „na zkušenou“ do zahraničí, ať už v podobě sezónních prací či studijních stáží typu Erasmus. Podobné „cesty“, na jejichž pozadí jako by exotické krajiny a místa vyjevovaly i nové „obzory“ identity dospívajících, však podnikají stále více i jedinci, kteří ukončili své vzdělání dříve. Rituály spojené se školními zkouškami jsou však společné pro obě pohlaví, a proto se domnívám, že nemohou v plné míře zastoupit tradiční iniciační rituály převádějící jinochy mezi muže. Navíc se netýkají všech dospívajících mužů a nezdá se, že by přinášely plnohodnotný prožitek opětovného přijetí a začlenění do dospělosti, tak jak je chápal A. v.

---

⁷¹ Ukázkou individuálního citlivého načasování a synchronizace přechodu z období dospívání do dospělosti nachází D. Gilmore v životopise jednoho z Masajů. U nich zasvěcení do dospělosti začíná, jen když jinoch prokáže, že už dosáhl nezbytných vlastností. Masaj jménem Tepilit Ole Saitoti píše, jak naléhal na otce, aby ho již inicioval do mužství. Bylo mu řečeno, ať vyčká. Jeho obezřetný otec čekal na znaky toho, že je jeho chlapec skutečně připraven. Konečně jedné tmavé noci se Tepilit statečně postavil velké lvici a posléze jí i zabil. Stalo se tak po té, co útočila na rodinný dobytek a vystrašila děti. Zanedlouho na to svolal otec rodinu dohromady a v přítomnosti všech řekl: „*Nyní iniciujeme Tepilita do mužství. Dokázal před námi všemi, že se nyní už umí postarat o děti a dobytek.*“ (Gilmore, 1990, s. 142)

⁷² I období psaní diplomové práce představuje pro řadu studentů specifickou zkušenost s mnoha iniciačními prvky ve směru k dospělosti. Nejdříve starší (pedagog) domlouvá se svým svěřencem úkol, který má splnit. Klíčem k jeho splnění je seznámení se s moudrostí a poznáním starších, které student posléze uchopí svým ojedinělým způsobem a obohacuje jej o něco nového, osobitého, co vychází z něj samotného. Ve spirituální rovině skrze smísení starého a nového poznání sám sobě dopřává možnost spojení s předchozími generacemi. Aby propojení dosáhl, vystavuje se izolaci v „liminálním prostoru“, ze kterého vystupují zejména studijní materiály a obrazovka počítače. Po dokončení díla předstupuje uchazeč o akademický titul před „radu starších“, která posoudí, jak při zadaném úkolu obstál. Pakliže uspěje, koná se posléze za přítomnosti uchazečovi rodiny slavnost, která stvrzuje splnění úkolu a přijetí do řad podobně úspěšných.

Gennep. Potřeba prožitku iniciace se však jeví jako univerzální a hluboce uložený vzorec, který na sebe v případě, že není v rámci společnosti vědomě a záměrně uskutečněn, bere různé podoby, často odsuzované či nebezpečné. Velmi zajímavá a často nepochopená je potřeba otevírat transpersonální prostor, potřeba testovat tělesnou zdatnost, zažívat riskantní situace, překonávat strach a bolest, stejně tak jako uchýlit se do samoty nebo snášet různé formy askeze. (Prokešová, 2008)

Důležitý a možná nejpodstatnější aspekt potřeby projít iniciací je fakt, že se nejedná jen o individuální zážitek, ale **zážitek celého společenství**. Navíc jde o zkušenost, ve které jsou obsaženy tradice a hodnoty daného společenství, které symbolizují spojení s moudrostí předchozích generací. Jelikož se dnes tato dimenze z přechodových etap dospívajících vytrácí, tak ji pak různým způsobem hledají jinde. Příkladem může být zájem o nejrůznější šamanské techniky, přírodní národy, příklon k drogám, ale i jiné experimentování se změněnými stavy vědomí, jako je například holotropní dýchání nebo zážitky z adrenalinových sportů. Některé projevy a „zvláštnosti“ lze vidět jako nevědomou potřebu mladých lidí vyvolávat, zažívat a zvládat situace, které se podobají iniciačnímu rituálu. (tamtéž) *„Zejména u těch adolescentů, kteří postrádají možnost potvrdit si svou dospělou identitu prostřednictvím pozitivních a ego podporujících činů a skutků, můžeme pozorovat **příklon k partám, kde si svoji identitu potvrzují v rámci jiné hodnotové struktury.**“* (Matoušek, 1997, s. 99) Mohou si například vytvářet rituály přechodu, které probíhají formou zápolení, zkoušek, ale mohou přecházet i do násilí a šikany. To pak podporuje kriminalitu, eventuálně příklon k rasismu, satanismu a podobně.

P. Říčan hovoří o ideologické ritualizaci stádia identity, která se podle něj projevuje tím, že různé skupiny spontánně vytvářejí programové proklamace, jež pro ně mají charakter závazné pravdy, pro kterou je třeba se existenciálně nasadit. Zvláště adolescenti jsou ovšem také silně disponováni k přijetí ideologie, která je jim přesvědčivě nabídnuta. Demagogové se odedávna orientují právě na „mladou generaci“, které je snadné místo hodnotné ideologické ritualizace podstrčit **ritualismus totalismu** – pravdu, na kterou, jak se domnívají, mají patent a která má být prosazena všemi prostředky. Jako příklad uvádí praktiky extrémně pravicových hnutí. (Říčan, 2002)

Tradiční rituály přechodu poskytovaly zpravidla **bezpečně ohraničený prostor pro emoce**. V jejich rámci si novici odžívali ku příkladu lítost a smutek z opuštění matky, úzkost z nového a neznámého prostředí či strach z násilí. Rovněž jim byla při zkouškách poskytnuta možnost pro využití silného agresivního potenciálu a prožitek radosti, hrdosti či úlevy po jejich dokončení. To vše se odehrávalo opět za dohledu starších mužů. Dnes se tento staršími

muži chráněný prostor pro emoce podle mého názoru zúžil, což spatřuji jako jednu z možných příčin již zmiňovaného nárůstu extremismu či jiných sociálně patologických jevů.

V současné době se objevuje řada sociálních experimentů, projektů, komunit, které usilují o doplnění chybějící složky maskulinní iniciace.⁷³ Důležitou roli při tom zaujímají zejména starší muži, kteří se aktivně zapojují do vývoje dospívajících. Právě úloze starších mužů v procesu konstituce mužství jejich následovníků se věnuji v následující kapitole.

4.2 Otcovské postavy – osobní vzory dospívajících mužů

„Semenáček, přestože ponechán svému osudu, vyroste ve veliký strom a pulec se promění v žábu. Ale lidské dítě se nepromění ve fungujícího dospělého, pokud se mu nedostane pomoci. Abyste se naučili být tím pohlavím, kterým jste, pravděpodobně potřebujete strávit tisíce hodin ve společnosti starších, mentálně lépe vybavených příslušníků vlastního pohlaví.“

Steve BIDDULPH

4.2.1 Role models – osobní vzory

V angloamerické literatuře se pro vzor vžilo označení *role model*.⁷⁴ Jde o spojení, které do společenských věd vnesl americký sociolog R. K. Merton. Tímto termínem obecně označuje osobu, která slouží jako vzor a jejíž chování je napodobováno ostatními. (Merton, 2000)⁷⁵ R. A. May popisuje vzor jako osobu, kterou respektujeme, vzhlížíme k ní, následujeme jí a chceme se jí vyrovnat. (May, 2009) Definice J. A. Vescio nabízí podobnou charakteristiku: *„Je to někdo, koho napodobujeme, kým chceme být a vnímáme jej jako hodnotný a následování hodný příklad.“* (Vescio et al, 2004, s. 32). Aktuálně rozšířené pojetí konceptu *role model* nabízí A. Addis, jenž pohlíží na tento sociální konstrukt nejen jako na vzor pro nápodobu, ale současně jako na nositele souboru vlastností, které společnost spojuje s úspěchem. (Addis in Cox, Guest, 2009) V této práci **pojímám vzor přednostně jako osobu mužského pohlaví, se kterou se dospívající muži mohou identifikovat, již mohou**

---

⁷³ Příkladem jsou rituály přechodu do zralé dospělosti pořádané pod záštitou YMCA, které byly inspirované učením františkánského kněze R. Rohra či akce a skupiny, jež pro muže organizuje LOM (liga otevřených mužů).

⁷⁴ Pojmy *role model*, *vzor* a *identifikační vzor* používám v práci jako synonyma.

⁷⁵ R. Merton vyslovil hypotézu, že jedinci se srovnávají s referenční skupinou lidí, kteří zastávají sociální role na něž aspirují. Členové z referenčních skupin se pro ně stávají vzory, díky kterým mohou na vytoužené sociální role a status dosáhnout. (Merton, 2000).

napodobovat a jako osobu, která jim skrze podporu jejich uvědomování a poznávání vlastní genderové identity napomáhá k autonomii a seberealizaci.

Průkopníkem poukazujícím na význam vzorů a modelového chování na poli psychologie se stal A. Bandura a jeho *teorie sociálního učení*. (kap. 3.1.1) V této teorii vysvětluje lidské chování prostřednictvím nepřetržitých a vzájemných interakcí mezi vlivy kognitivními, behaviorálními a vlivy širšího prostředí. K učení pak dochází skrze posilování a modelování chování, postojů a emocionálních reakcí druhých lidí (Hartl, Hartlová, 2000). Podle A. Bandury se vzorem může stát kdokoliv, s kým jedinec přichází do kontaktu a může ovlivnit jeho osobní chování, postoje a aspirace. Přičemž tento kontakt může proběhnout přímo i zprostředkovaně. Jedinec získává možnost osvojit si postoje, chování a aspirace svého vzoru prostřednictvím odpozorovaného chování. Nejdříve chování jiné osoby pozoruje a později jej sám v obdobných situacích aplikuje. Ačkoliv osobní vzory poskytují důležité informace, které staví základ pro výsledné chování, proces modelování (tvarování) se nemusí omezit pouze na nápodobu pozorovaného chování. Ve skutečnosti bývají pozorovatelé často kreativní a přebírají od modelu pouze vybrané chování a postoje, které pak přetváří do nových podob, které umožňují jejich snadnější adaptaci. (Bandura, 1977)

A. Bush rozděluje vzory na přímé a nepřímé. Mezi **přímé vzory** řadí rodiče, učitele a vrstevníky. Doplním, že přímými vzory mohou být pochopitelně i další lidé jako jsou členové širší rodiny, rodinní známí či později zkušenější kolegové a nadřízení, ať už ve školním či pracovním prostředí. Jde tedy o osoby, které udržují s jedincem trvalý kontakt a mohou tak ovlivnit a tvarovat jeho každodenní chování. Zatímco mezi **nepřímé vzory** řadí sportovce, herce, zpěváky a jiné osoby, které se dostávají do kontaktu s jedincem pouze zprostředkovaně, nejčastěji skrze média. (Bush et al, 2004) A. Bandura nazývá nepřímé vzory symbolickými. (Bandura, 1977) S. Moler rozděluje vzory podle stejného klíče jako A. Bush akorát jim dává přívlastky *soukromé* a *veřejné*. (Moler, 2006)

Bushova kategorizace je blízká i pojetí J. A. Vescio, která rozlišuje mezi vzory pojímanými jako mentory a vzory pojímanými jako hrdiny. **Mentory** chápe jako kouče, průvodce a důvěrníky, kteří mají osobní vztah s jedincem. **Hrdiny** pak chápe jako obdivované a inspirující postavy, které však nemusejí být jedinci nutně napodobovány. (Vescio et al, 2004)

J. Křivohlavý poukazuje na další možnou funkci *role model*, když jako vzor označuje člověka, který stojí druhému v tísni nablízku a snaží se mu pomoci. Hovoří v této souvislosti o **sociální opoře**. (Křivohlavý, 2002)

Z analýzy výzkumu zaměřeného na atletické vzory vykryštovalo následující dělení vzorů:

- *Vzor definovaný dovednostmi, schopnostmi a kompetencemi* (vzor je obdivován za kompetence ve specifické sociální roli)
- *Vzor definovaný morálkou a ctí* (vzor vykazuje vlastnosti jako je poctivost, fair play atp.)
- *Vzor definovaný zájmem o občanskou společnost a současně chutí investovat své zdroje* (vzor se aktivně angažuje a obohacuje i jiné generace, tzn. cítí odpovědnost k občanské společnosti)
- *Vzor definovaný meritokratickými osobnostními rysy* (vzor je popisován přívlastky jako disciplinovaný, tvrdě pracující, vyvíjející velké úsilí, na cíl zaměřený atp.)
- *Vzor definovaný sebeaktualizací* (vzor disponuje sebeuvědoměním i sebevědomím, chová se autenticky a kongruentně se svým self, dosahuje rovnováhy mezi profesním a osobním životem atp.)
- *Vzor definovaný interpersonálními kvalitami* (vzor je naladěný na mezilidský kontakt a vztahy a bývá charakterizován přídomky osobní, milující, pečující) (Cox, Guest, 2009, s. 572 – 573)

Jedinci v rozmezí pubescence a mladší adolescence - období, která bývají spojována s imitací, identifikací a idealizací vzorů, si s výjimkou přímých vzorů v podobě rodičovských postav volí často nepřímé vzory mediálních idolů. Podle výsledků výzkumu P. Bricheno a M. Thornton si chlapci vybírají především sportovce, filmové postavy a herce a dívky upřednostňují hlavně idoly z hudebního a filmového světa. Jejich závěry podporují hypotézu, že *role model* je dnes nezdá se považován za symbol úspěchu. (Bricheno, Thornton, 2007)

Oproti tomu jedinci v pozdní adolescenci a v období vynořující se dospělosti, ve kterých vrcholí procesy deidentifikace a dezidealizace, jsou častěji spojováni s diferencovanými formami identifikace s přímými vzory. Podle B. Liang **tíhnu střeškoškoláci k identifikaci se vzorem stejného genderu, zatímco vysokoškoškoláci již vykazují ve všech ohledech větší rozmanitost svých vzorů** - ať už se jedná o pohlaví vzoru či to, zda pochází z vlastní rodiny či mimo ni. Větší diverzita vzorů u vysokoškoškoláků pravděpodobně odráží změny spojené s pozdním dospíváním – obdobím, kdy mladí rozšiřují svůj sociální svět a ze zakotvenosti v rodině se posouvají dál směrem k větší samostatnosti a nezávislosti. (Liang et al, 2008)

S přibližováním se dospělosti a s postupnou separací od primární rodiny, nabývají mladí lidé vyšší autonomie a stávají se na svých vzorech méně závislí. Pozvolna je pak mohou začít přijímat i s jejich lidskými nedokonalostmi či zranitelností. Sesazení vzoru z piedestalu je významným krokem ve směru k posilování vlastní autonomie. (tamtéž) Nejen proto považují za velmi důležité výše vyzdvihnuté charakteristiky S. Cox a A. Guest, ve kterých spojují vzor se sebeaktualizací a interpersonálními kvalitami. (Cox, Guest, 2009) Přikláním se k názoru, že

aby mohlo u dospívajících docházet ke kongruentnímu přijetí sebe sama, potřebují zdravě **seberealizované vzory**. Vzory, které autentickým, transparentním a uváženým odhalením svých osobních bojů a tzv. „nedostatků“ či „slabostí“ napomáhají k realističtějšímu obrazu, který si o nich utváří jejich „obdivovatelé“. Ukazují, že podobné intrapersonální konflikty patří k lidskému bytí a potažmo „prokutávají“ cestu k přijetí „stinných“ stránek i u svých „následovníků“.⁷⁶ V neposlední řadě mohou poskytnout rovněž inspiraci k tomu, jak podobné životní výzvy zvládat. Na první pohled protikladné kategorie vzoru a seberealizace se mohou dialekticky prolínat podobně jako mužský a ženský prvek. Tuto jejich kvalitu zachycuje následující sdělení mladého gestalt terapeuta:

„Dalším faktem, který podle mne ovlivňuje můj (terapeutický) styl, je, že mám určité vzory. Je to pro mě polarita (a doplnění) mé snahy o individuální styl, který mi vyhovuje. Tak mám několik terapeutů, u nichž vidím takové aspekty jejich stylu, které se mi líbí, které byly pro mě užitečné, když jsem byl u nich jako klient, a které chci zdokonalovat i u sebe. Samozřejmě se shodují s aspekty, které sám ve svém stylu rozvíjím, nejsem tak pošetilý, abych přejímal něco, co neseďne mé přirozenosti. Přesto chci zdůraznit, že vzory jsou pro mě důležité. Znamenají pro mě potvrzení, že ty části terapeutického stylu, které rozvíjím u sebe a které oni také mají, mohou být v terapii prospěšné (neboť si za vzory samozřejmě vybírám dobré terapie). A především zdroj inspirace, když vidím, jakým způsobem je využívají.“ (Špok, 2000)

Seberealizovaný vzor chápu spíše než jako neživotný objekt hodný nekritické nápodoby jako živý, vyvíjející se a blízkost nabízející člověk, který slouží dospívajícímu jako model pro nápodobu či identifikaci, ale který ho zároveň učí poznávat sebe samého a svou individuální cestu a skrze vlastní změnu ukazuje, že proces individualizace pokračuje i v dalších fázích životního cyklu. Poskytuje mu sociální oporu v náročných životních situacích a současně mu ukazuje hranice a limity lidského bytí.

Z předchozích příkladů vyplývá **důležitost osobního vztahu mezi mladými muži a jejich vzory**. Význam přímých vazeb, potažmo pozitivních vlivů s nimi spojených, potvrzuje mnoho výzkumů. Z výsledků výzkumu resilience v adolescenci, který se zaměřil na protektivní úlohu identifikačních vzorů (659 respondentů ve věku 15 let), autoři dospěli k závěrům, že pro odolnost dospívajících je podstatné mít dospělého, který poskytuje pozitivní vzor pro jejich chování.⁷⁷ Z hlediska resilience se jako podstatnější než samotný zdroj vzoru (rodinný člen, soused, učitel atp.) ukázala právě skutečnost, zda se adolescenti se svým

---

⁷⁶ Význam autenticity, spojené s transparentním vyjadřování všech typů emocí pokládám kvůli restriktivní roli konvenčních maskulinních norem za velmi podstatný zejména u mužských vzorů.

⁷⁷ Resilience bývá definována jako schopnost odolávat tlaku. Psychologický slovník resilienci charakterizuje jako: „*Souhrn činitelů, které člověku pomáhají přežít v nepříznivých podmínkách, ve stresu, osamění, v dysfunkční rodině, při bolestivé nemoci aj.*“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 507)

vzorem osobně znají. (Hurd, Zimmerman, Xue, 2009) A. Yancey a kol. na základě longitudinální studie provedené na vzorku více než 4 tisíc adolescentů (ve věku 12 až 17 let) vyvodili předpoklad, že pro pozitivní a zdravé chování adolescentů je důležitá nejen přítomnost identifikačních vzorů, ale i jejich typ. Tím odkazují ke zjištění, podle kterého adolescenti, kteří se identifikovali s vrstevníky či s mediálními vzory, vykazovali častěji zdraví ohrožující chování než ti, kteří se identifikovali s přímými dospělými vzory. (Yancey et al, 2011). Z další studie provedené na velkém vzorku vyplynulo, že adolescenti, kteří osobně znali svůj identifikační vzor vykazovali lepší studijní výsledky a obecně vyšší sebevědomí než ti, kteří takový model postrádali. Studijní výsledky a sebevědomí adolescentů s nepřímými (mediálními) vzory se nelišily od těch, kteří vzor neměli. (Yancey, Siegel, & McDaniel, 2002). S. Vesely a kol. zjistili, že osobně přítomné, nerodičovské identifikační vzory chrání mládež pocházející z nízkopříjmových rodin, žijících v centru velkoměst, před nežádoucími typy chování jako jsou brzké zahájení sexuálního života, účasti při násilných činech a zneužívání návykových látek. (Vesely et al, 2004)

Obecně lze shrnout, že výsledky výzkumů zaměřující se na význam identifikačních vzorů pro dospívající opakovaně zmiňují jejich preventivní roli v souvislosti se sociálně patologickými jevy.⁷⁸ Zároveň upozorňují na rozvojovou složku těchto vztahů a jejich pozitivní efekt na vyšší sebevědomí, silnější pocit identity, vyšší schopnost resilience, lepší studijní výsledky u dospívajících apod.

4.2.2 Otcovské postavy jako osobní vzory

„Potřebujeme zmoudřelé starce k tomu, aby učili mladé krocany cestám soucitu a trpělivosti.“

Richard ROHR

Silné vztahy s dospělými obou pohlaví patří mezi jednu z klíčových podmínek pro zdravý psychický vývoj v dospívání. Závěry výzkumů zabývajících se důležitostí pohlaví při výběru vzoru vypadají poměrně nejednotně. Ačkoliv převažují studie, ze kterých vyplývá, že při volbě *role model* dávají chlapci i dívky přednost vzoru stejného pohlaví, pro toto tvrzení nepanuje všeobecná shoda. Existují výzkumy, ze kterých vyplývá, že děti nejraději imitují jedince, které vnímají jako mocné, vřelé a s vysokým statutem. (Lippa, 2009)

---

⁷⁸ Rodinný terapeut S. Biddulph nabízí zajímavý, i když kontroverzní podnět, podle kterého by spolu s mladíky, kteří se v gangu účastní znásilňování, šli do vězení i jejich otci, aby nesli rovněž odpovědnost za to, že velmi pravděpodobně nevěnovali svým synům dostatek pozornosti. (Biddulph, 2007)

Přesto bývá ve vztahu dospívajících s identifikačními vzory často zmiňována shoda v genderu, v sociální třídě a v etniku. (Bricheno, Thornton, 2007) Podle zjištění A. Yancey je **genderový soulad mezi příjemcem a poskytovatelem vzoru (gender matched role model) vyšší mezi muži.** (Yancey et al, 2011) Shoda pohlaví v páru mezi poskytovatelem a příjemcem vzoru přitom může přinášet mnohá pozitiva. S. Zirkel zjistila, že adolescenti, kteří uvedli, že mají alespoň jeden rasově a genderově se shodující vzor, dosahují lepších studijních výsledků, uvádějí větší zaměření na cíle, více si užívají aktivity související s dosažením vyššího vzdělání, více myslí na svou budoucnost a častěji vzhlížejí k dospělým vzorům než vrstevníkům v porovnání se studenty, kteří takové vzory nemají. (Zirkel, 2002) L. G. Colarossi a J. S. Eccles dospěli k závěrům, že **genderová shoda zvyšuje účinky podpory, zvláště pak mezi adolescentem a dospělým.** (Colarossi, Eccles, 2003) Poznatky z dalšího výzkumu nasvědčují tomu, že adolescentní **chlapci s mužskými vzory tíhnou k méně problematickému chování než jejich vrstevníci bez identifikačních vzorů.** (Bryant, Zimmermann, 2003). Ačkoliv je míra nápodoby modelu kromě genderu připisována různým faktorům, jako významné bývají např. opakovaně uváděny moc a dominance vzoru, v období dospívání a zejména vynořující se dospělosti spatřují jako přirozené aspirovat na společenské role, které se dotýkají genderu, který jedinci přísluší. Navzdory uvedeným zjištěním zažívají dospívající chlapci nečíslně vyšší podporu ze strany matek než otců. „*Většina mužů je zahrnuta nadměrnou mateřskou péčí a nedostává se jim péče otcovské.*“ (Rohr, 2005, s. 26) V důsledku podobných fenoménů jako je feminizace školství se dnes mladý muž v mnohých případech, odhadem do dvaceti let svého života, pohybuje povětšinou času v prostředí utvářeném ženami. Až na výjimky nebývá tedy jejich vývoj poznamenán nedostatkem ženských postav. V souvislosti s naznačenou krizí mužství či tak obtížnými životními úkoly jaké obnáší konflikt genderové role, mě to však vede k zamyšlení se nad rolí generačně starších mužů v jejich životě. A právě **minimálně o generaci starší muže, kteří přichází do kontaktu s dospívajícími muži označuji jako o otcovské postavy.** Jak jsem již uvedl, nemusí tedy nutně jít o biologické otce, jako podstatná se mi jeví, už dříve zmíněná i dále popisovaná, blízkost a intimita vztahu, kterou spolu zažívají a dále rozvíjejí.

Zmínil jsem, že nepřímé (symbolické) vzory k vytvoření ustálené, autonomní maskulinity samy o sobě nestačí. Jako jeden z hlavních důvodů jsem identifikoval absenci reálných vztahů se staršími muži. E. Badinter se domnívá, že „...*k pravé mužnosti se dospěje přes úzký vztah*

mezi dvěma muži.“ (Badinter, 2005, s. 81)⁷⁹ Nechci se zde pouštět do polemiky o tom, které rysy patří k tzv. „pravému muži“. Nicméně jsem přesvědčen, že k životní spokojenosti všech lidí, a tedy i mužů, se bezpochyby váže schopnost blízkého a důvěrného vztahu s oběma pohlavími. A právě v tomto ohledu současní muži mnohdy zaostávají. Přestože nelze hovořit o pravidlu, **přátelství mezi chlapci a muži jsou považována za méně intimní než je tomu u žen a dívek.** (Fehr, 2004) Tato disproporce bývá mmj. přisuzována **nižší úrovni sebeodhalování** na straně mužů, chování jež bývá považováno za zásadní při vývoji intimity. (Dindia & Allen, 1992) Čímž se opět vracím ke *konfliktu maskulinní genderové role*, kde stereotypní normy stojí v opozici ke svobodnému prožívání, vyjadřování a sdílení emocí ze strany mužů, s tím že afektivní bilance klesá ještě níže, pokud jde o vztahy mezi muži navzájem. (Blazina, 2007) Potlačená emocionalita je spojována s chudším psychologickým fungováním u mužů. C. Blazina a C. E. Watkins Jr. zjistili, že **snížená schopnost vyjadřovat vlastní pocity přispívá k nižší životní spokojenosti (well-being), negativním postojům k vyhledání pomoci a zvýšené podobnosti osobnostního stylu s uživateli návykových látek.** (Blazina, Watkins Jr., 1996) I proto vnímám děletrvající vazbu mezi dospívajícím mužem a otcovskou postavou při procesu stávání se mužem jako velmi významnou, ne-li nezastupitelnou. Spojení mezi nimi má potenciál snižovat negativní efekty socializace směřující ke konvenčním maskulinním normám. Například mohou zmírnit tradovaný zákaz vyjadřování emocí a sdílení intimity a tak podpořit socializaci směrem k celostnějšímu mužství. (Spencer, 2007)

J. Pleck zdůrazňuje **kontrast mezi tradiční mužskou rolí, jež předpokládala silná emoční pouta mezi muži a mužskou rolí novodobou, kdy jsou citové vztahy mezi muži slabé nebo mnohdy chybí** (Pleck, 1975). Nejen antropologové, ale i sociologové a psychologové zjistili, že dnešní dospívající muži často nemají oporu v generaci svých otců a dědů a do dospělosti je nikdo neuvádí. Rodinný model pospolitosti popisují V. Chvála a L. Trapková výstižně na příkladu cibule, kde ochrannou vrstvu nastupující generaci tvořila generace předchozí. Podle nich však současná podoba rodinných vztahů připomíná salát, kde se každá nová generace musí spokojit se svým zvláštním patrem, vydaná a odhalená bez jištění staršími. (Chvála, Trapková, 2004) Mnohé z výše popsaných indicií nasvědčují tomu, že pomyslný „generační salát“ je často ještě více kadeřavý a tudíž má ještě méně ochranných vrstev v mužské rodové linii. V 19. století žili v jednom domě dědečkové i strýcové, starší

---

⁷⁹ Otázkou a současně námětem pro zajímavý výzkum zůstává, jakou roli v tomto ohledu sehrává pozitivní zážitek intimního vztahu s mateřskou postavou a do jaké míry je posléze přenositelný i do vztahů s muži či zda sám o sobě (ne)stačí pro úspěšné fungování i ve vztazích s muži.

muži byli přirozenou a hlavně přítomnou součástí rodinného společenství. Ve volných chvílích trávili nemálo času s mladšími muži a předávali jim své znalosti a dovednosti. Takové příležitosti z velké části vymizely. Dědečkové bydlí někde ve starobinci, otcové i strýčkové jsou v práci a mnozí dospívající znají jen společnost jiných chlapců stejného věku, kteří ve srovnání s dávnými zasvěcovateli neví nic. Postupně se začala vytrácet či alespoň pozbývat na významu do nedávné doby po staletí udržovaná a uctívaná hierarchie v mužském prostředí, která byla vázána na věk a zkušenosti jednotlivých mužů.⁸⁰ R. Bly kritizoval „společnost sourozenců“. (Bly, 2009) „*Vzory současných adolescentů jsou jiní adolescenti. Rozhodující vazba, směr, kterým se obracejí, je horizontální. Ti, kterým se stýská po otcovství, oponují tomuto zploštění návratem k vertikálnímu směru, jenž spojuje děti s otcem a s předky.*“ (Zoja, 2005, s. 224)

M. Kundera se ve svém románu *Žert* staví na obhajobu mladiské nevědomosti: „*Mladí lidé přece za to nemohou, že hrají; jsou nehotoví, ale jsou postaveni do hotového světa a musí v něm jako hotoví jednat. Použijí proto honem forem, vzorů a předloh, těch, které se jim líbí, které se nosí, které jim sluší – a hrají.*“ (Kundera, 2009, s. 102) I v jeho slovech se dá vystopovat potřeba podpory a korektivní úlohy starších generací, v našem případě starších mužů vůči mladším. „*Potřebujeme mít kolem sebe vzory vyššího vývoje, abychom se mohli pohnout vpřed.*“ (Rohr, 2005, s. 31)

Pozoruhodný příklad dokládající nepostradatelnost mužské hierarchie nabízí etologie:

„*Sloni žijí podobně dlouho jako člověk v rodinných klanech. V jedné africké rezervaci se přemnožili a bylo potřeba snížit jejich stavy. Aby je nemuseli vybějet, rozhodli se přestěhovat několik desítek mladých slonů do jiné rezervace, kde chyběli starší samci. Když zde mladíci dosáhli věku asi dvaceti let, začali nezvykle řídit. Napadali nosorožce, což se jinak nevidí. Pečovatelé neviděli jinou pomoc než začít mladé slony střílet. Zoolog znalý etologie jim poradil, že bude lepší přestěhovat do oblasti několik starších sloních samců. Pečovatelé sice značně pochybovali, že by to mohlo pomoci, několik šedesátiletých slonů však přivezli. Od té doby jako když utne – agresivní chování mladých slonů přestalo. Na přítomnost dospělých slonů reagovali mladíci jednoznačně prokázaným snížením hladin testosteronu, který v době dospívání nekontrolovaně zaplavoval jejich organismy. Nejpozoruhodnější však bylo, že stačila pouhá přítomnost zkušených autorit ve stádě, aby se hladiny snížily. I když se zpravidla považuje přenášení zvířecích modelů na lidské chování za nepatřičné, tento příklad dobře dokládá i naši klinickou zkušenost. Přítomnost dospělého muže, který se angažuje se svou autoritou, zklidňuje agresivní mladíky.*“ (Chvála, Trapková, 2004, s. 130)

---

⁸⁰ Konkrétní připomínku hierarchie představovaly „rady starších“, tedy sociální instituce, které využívaly životní moudrosti a zkušenosti starších ve prospěch společenství, což z perspektivy dneškem propagovaného kultu mládí může u některých mladých lidí vyvolávat úsměv.

R. Rohr se domnívá, že v první polovině života mysl potřebuje strukturu, dřív než je schopna se vyrovnat s antistrukturou, přičemž podle něj jí dodávají právě starší muži. „*V nepřítomnosti jakéhokoliv stálého bodu nebo opravdového vyučování od starších se sedmnáctiletí obracejí k jiným sedmnáctiletým, u nichž hledají ... pomoc. Myslím, že slepý vede slepého.*“ (Rohr, 2005, s. 80) Spolu s J. Martosem pak upozorňují, že „...žádná civilizace, ve které by si její moudří starci neuvědomovali svoji povinnost předávat duchovní dary svým následovníkům nepřežila.“ (Martos, Rohr, 2007, s. 43) „*Zmatky, které vzniknou poté, co se starci vzdají své nenahraditelné funkce v rodině, v konečném důsledku rozmetají svět, jak to zobrazil již na konci středověku největší z dramatiků William Shakespeare ve svém dramatu Král Lear. Stárnoucí král se vzdá vlády, nerozumně a nekompetentně posoudí schopnosti svých dcer a očekává, že se o něho postarají. Ztrátou autority krále ztrácejí i ostatní muži pevnost a sílu. Vlády se zmocňují dcery a vše končí rozkladem základních lidských hodnot, zradou a chaosem.*“ (Chvála, Trapková, 2004, s. 140)

Na tragickém příkladu Krále Leara lze vidět, že „...muži, jenž vede muže, se musí dodat obzvláště kvalitní otcovské výchovy, neboť je „otcem“ kolektivu, organizace, nebo dokonce země.“ (Biddulph, 2007, s. 20 – 21) Mužská rozhodnost a pevnost je životadárná, ovšem za předpokladu, že se nestane svévolí. Muž, který rozhoduje ve prospěch ostatních a je schopen na svém rozhodnutí trvat i proti většině nikoli z ješitnosti, aby dokázal, že má pravdu nebo že je nejlepší, ale proto, že pochopil, co má ve prospěch celku dělat. (Chvála, Trapková, 2004)

„*Muži potřebují obdivovat ostatní muže, ať už živé či mrtvé. Velice důležitý je kontakt se staršími muži, ke kterým můžeme vzhlížet. Pokud se s takovými muži nemůžeme setkat osobně, je třeba abychom četli jejich biografie a seznamovali se s jejich slovy a činy.*“ (Moore, Gillette, 2001, s. 121)

Při zmínce o věku jako jednom z důležitých atributů identifikačního vzoru, nemohu opomenout fakt, že zastává funkci arbitrární nikoliv kauzální. Jelikož, jak již zaznamenal E. H. Erikson, ne každému jedinci se povede proměnit přibývajících léta v přidanou hodnotu a tak se může stát že i starý člověk dozná po „prospaném“ životě zoufalství namísto životní moudrosti a celkové integrace osobnosti. Přesto se domnívám, že seberealizovaný a integrovaný muž se stává otcovskou postavou a tedy nositelem vzoru častěji, protože je méně emočně, kognitivně i jinak dezorientovaný a je tudíž schopný následovat sám sebe a své potřeby. Současně mu nejsou lhostejné ani potřeby společnosti. Tím podle mého názoru nabývá coby případný vzor na atraktivitě. Dovolím si zde parafrázovat E. H. Eriksona neb se domnívám, že „*dospívající muži se nebudou bát života, jestliže je budou doprovázet*

integrování muži, kteří se nebojí smrti“ (Erikson, 2002) Ač jde o procesy velmi individuální, k integraci osobnosti je i tak zapotřebí náležitěho času, což představuje další důvod k mému přesvědčení, že vzory z řad vrstevníků nemohou samy o sobě nabídnout dostatečnou podporu pro dospívajícího neb postrádají náležitě osobní zkušenosti se životem. Proto vyzdvihují potřebu generačně starších vzorů.⁸¹ Navíc **když starší muž nebojácně poukáže na některé mužské vlastnosti, jež kolem sebe pozoruje, pak mladší muž může snáze zjistit, jak hodně mu chybí k dosažení onoho ideálu**, v jakém směru se tento ideál nachází a jestli vůbec chce tímto směrem vyrazit. (Bly, 2009, s. 248)

Naše civilizace ovšem většinou nepodporuje muže v tom, aby se angažovali při výchově svých synů, ani v tom, aby účastnili výchovy mladých mužů, kteří jejich syny nejsou. (Matoušek, 1997) Nežádoucím důsledkem pro celou společnost je, že „...*máme málo průvodců, kteří by uváděli do hloubky mužské životní cesty a téměř žádné rádce, kteří touto cestou již prošli, vrátili se a jsou schopni nás po ní vést.*“ (Martos, Rohr, 2007). Právě zde nacházím široký prostor pro vývojové, sociální a školní psychology či pro rodinné i jiné terapeutky, aby podpořili a v případě nutnosti i a vyzývali starší muže, aby se této svojí jen sotva zastupitelné role ujali a současně, aby objasnili ženám důvody, proč mají do určité míry tento mužský prostor „vyklidit“. Jelikož jak stručně glosují V. Chvála a L. Trapková „*v ženském prostředí z muže chlapa neuděláš*“ (Chvála, Trapková, 2008, s. 172) Úlohu těchto edukovaných odborníků vidím i v seznamování široké veřejnosti s podpůrnými účinky malých sociálních skupin, v našem případě mužských společenství a komunit, které ze života postmoderní společnosti, především velkoměst, mizí, a jejichž absence může nepříznivě vstoupit do procesu poznávání a rozvíjení mužské identity. Další jejich roli spatřuji v tom, aby tato společenství sami udržovali, zakládali či jejich založení podněcovali.

---

⁸¹ Otcovskou postavou, resp. vzorem se samozřejmě může stát i starší sourozenec či vyspělejší vrstevník. Zůstává však otázkou nakolik je starší zralá mužská postava v roli identifikačního modelu nahraditelná.

4.2.3 Vybrané otcovské postavy aneb průvodci světem mužství

4.2.3.1 Otec

„Dnes ráno jsem prohlížel máminu ložnici, až jsem našel svazek fotografií. Všechny byly v půli přestřižené. Předpokládám, že tam byl můj otec. Mám dojem, že právě tato půlka v mém životě chybí.“

Pedro ALMODÓVAR

Teprve v posledních třech desetiletích dochází k vyvracení „kultu mateřství“.⁸² Významný krok učinil v 70. letech 20. století M. Lamb, který co by žák psychoanalytika J. Bowlbyho začal polemizovat s výsostní rolí ve vývoji dítěte, kterou jeho učitel i řada jeho předchůdců přiřkli matkám. Jeho výzkumy vycházely především ze zkoumání důsledků absence otce v rodině a ze studií vztahů dítěte a otce. M. Lamb dospěl k názoru, že vliv otce na vývoj dítěte je naprosto nezastupitelný. Zjistil, že otcové, kteří tráví se svými dětmi více času, mají více empatie. Rovněž zaznamenal, že tam, kde je otec více zapojen do chodu domácnosti včetně péče o děti, jsou děti (ale i ženy) ve větší psychické pohodě. (Lamb, 1997)

Přítomnost a vliv otce se ve vývoji dítěte projevuje, nejen podle zjištění M. Lamb, již od narození a možná ještě dříve. V této kapitole se však v souladu s tématem této práce budu přednostně věnovat vlivu otců na dospívající chlapce.

O tom, jakým způsobem a do jaké míry ovlivňují otcové vývoj dospívajících, výzkumy nepodávají jednoznačný obraz. Je to dáno tím, že **otcové jsou ve své roli rodičovské roli mnohem variabilnější než matky**.

Obsah otcovské role je v současnosti, podobně jako obsah maskulinní role obecně, definován vágně a někteří otcové se mohou cítit ve výchově potomka bezradně. Do výchovy se obvykle tolik neangažují a potomci k nim také mnohdy necítí takovou vazbu jako k matkám – uvedené platí ještě ve větší míře o otcích, kteří nežijí s dětmi ve stejné domácnosti. Otcové mají obvykle ještě menší přehled o tom, s kým se jejich potomci kamarádí nebo co je trápí. Pokud však projevují hlubší zájem o osobní život svých dospívajících dětí, snižují tím pravděpodobnost jejich rizikového chování. (Janošová, 2008)

Ruku v ruce se zpochybňováním tradičního modelu *otec-chlebováře* se objevují nové kulturní konstrukty otcovství. Jedním z nich je pak **zúčastněné otcovství** (involved fathering),

---

⁸² Při absenci otců v domácnostech nám může opomíjení jejich role a udržování kultu mateřství osvětlit i tzv. **anaklitická identifikace**, která je popsána jako „všeobecná tendence identifikovat se s rodičem, kt. o dítě pečuje a poskytuje mu oporu“. (Hartl, 2000, s. 221)

kde otec je emocionálně spojen se svými potomky a dělí se o jejich péči s partnerkou. (Waller in Forste, Bartkowski, Jackson, 2009) Obdobný koncept představuje **vztahové otcovství** (relational fathering), podle kterého se otec snaží být pro syna ve vztahu maximálně přítomný a dostupný a vlastním příkladem tak poukazuje na význam vztahu a otcovské role při synově vývoji. (Watson-Phillips, 2007) Za oběma typy otcovství lze vytušit vyšší společenský tlak nabádající otce k aktivnější účasti na rodinném životě, rovněž však i pokusy některých otců přetvořit koncept otcovství a nabídnout nový, více vztahově zaměřený model rodičovství i maskulinity. Řada autorů hovoří o těchto snahách jako o novém otcovském paradigmatu, v rámci kterého otec přijímá dvojroli výdělečně činného a pečovatele zároveň. Tato **nová podoba otcovství posouvá význam díády otec-dítě do úrovně vztahu matka-dítě a legitimizuje emocionální blízké vztahy s potomky i pro otce.** (Silverstein, Aurbach, Levant, 2002) Tím nabourává tradiční maskulinní stereotyp, který zjednodušeně řečeno přiřkl otcí úlohu „alexeytimního živatele“.

Je-li v rodině přítomen otec, který se zajímá o život a výchovu dospívajícího jinocha a dosahuje-li náležitého stupně seberealizace, lze předpokládat, že právě on bude reprezentantem mužské autority a atraktivním identifikačním modelem.⁸³ Společně s J. Pleckem se pak můžeme domnívat, že pokud muž hodnotí svou zkušenost s otcem jako pozitivní, bude mnohem pravděpodobněji napodobovat jeho postoje a chování. (Pleck, 1981) Významnou roli v tomto smyslu hraje nejen čas věnovaný potomkům, ale i otcovská víra, že jejich syn je schopen stát se v budoucnosti někým podobným či ještě lepším než jsou oni sami. Toto poselství přejímá potomek nejen z obsahu komunikace, ale i z jejího způsobu. **„K tomu, aby se potomek mohl identifikovat se svým stejnopohlavním rodičem, je tedy zapotřebí, aby se nejprve pozitivně identifikoval jeho rodič s ním.“** (Janošová, 2009, s. 180) R. Rohr uvádí tuto podmínku do souvislosti s pozdější sebehodnotou, když nechá svými slovy promlouvat imaginárního syna: „...mohu-li být důležitý pro něj, možná budu důležitý i velkém světě.“ (Rohr, 2004, s. 88) **„Chlapci se silně vyvinutým pocitem vlastní hodnoty měli otce, kteří je vysoce chválili a jen zřídka nesouhlasili s jejich názory.“** (Macek, 1999, s. 54)

V rané a střední adolescenci většina hochů zdaleka ještě nedosahuje stupně ustálené identity, a proto nejenže obvykle experimentuje s různými alternativami chování, ale často hledá dospělého, který by jim imponoval, představoval přirozenou autoritu a bral je vážně, jako stejně hodnotné partnery. V souladu se svými vývojovými potřebami pak tyto mužské

---

⁸³ Není bez zajímavosti, že otcové, zvyšují čas strávený s dětmi v případě, že mají syny a stejně tak se u nich snižuje pravděpodobnost rozvodu, když mají syny. (Santröck, 2010) Že by i zde šlo o dialekticko-reciproční proces...

autority podrobuje kritice a polemice. Jinými slovy tyto vzory chování testuje, čímž „formuje a opracovává tvary“ svého maskulinního sebepojetí.

Přítomnost otce či jiné otcovské postavy, která tyto konfrontace přijme a popř. jasně a láskyplně usměrní, se jeví jako důležitá. Pokud tuto korekci poskytnou, napomáhají dospívajícímu rozlišit, jaké chování je pro společnost ještě únosné. Ideální variantou je bezpečný model, který dospívajícím dopřává dost prostoru a podpory pro autonomní zpracování jimi nabídnutých variant. Současně však dává i jasné hranice a limity, tak aby nešel proti sobě a svým potřebám a dospívající byl vystaven tomu, že jeho rozvíjející se svoboda a autonomie nemohou být bezbřehé. Takový vzor pak přispívá ke tříbení vlastních hodnot a postojů adolescentů. **Chlapci, kteří mají v rodině přítomného otce**, jsou pravidelně posuzováni jako **morálně zralejší**. (Santrock, 2010)

Maskulinní **genderová role otce bývá stereotypně vnímána jako méně empatizující a více vyžadující**, než je tomu u matky. „*Zatímco při sblížení syna s matkou dominovalo vyprávění, jazykem otce je čin. V něm bude muset syn obstát jinak než slovy. Přijetí otce se mu nedostane zadarmo. Nepomůže citlivost ani slzy, ale výkon, vytrvalost a spolehlivost. Zdraví otcové bývají alergičtí na pouhé „okecávání“.*“ (Chvála, Trapková, 2004, s. 134) Otec učí potomky nevzdávat se, překonávat překážky a vytrvat při dosahování vzdálenějších cílů. Jeho častý kontakt s nimi jim pak pomáhá snáze se adaptovat a lépe zvládat zátěžové situace. Otcovy nároky jsou důležité pro zdravý separačním proces dospívajícího od rodiny i pro utváření jeho mužské identity. Není-li otec či jiná mužská autorita k dispozici oba zmíněné procesy jsou zřejmě vystaveny vyššímu riziku, než je tomu v opačném případě. Jako podstatný vnímám poměr, který otec volí pro direktivitu a uplatňování autority na jedné straně a empatii a porozumění na straně druhé. Jelikož otci, kteří používají příliš autoritářský styl výchovy se podílejí na problémovém chování dospívajících podobně negativním způsobem jako ti, kteří vyznávají styl příliš benevolentní bez nastavení bezpečných hranic. „*Otcovská láska ve své nejlepší podobě je podmíněná. Taková láska synovi dobře poslouží před branami domu, kam musí časem vyjít do školy, do zaměstnání a do manželského partnerství. Dává chlapci vládu nad vlastní impulzivitou, udílí hranice jeho egu a dává mu pocit vlastní identity a moci.*“ (Rohr, 2005, s. 83-84)

Otec je osobou, která má velký vliv na ochranu zdravého vztahu mezi matkou a potomkem.⁸⁴ Je to on, který vyrovnává možné tenze a pomáhá tak přirozenému odpoutávání

---

⁸⁴ Podle W. Nellese zaujímají synové v srdci matky zvláštní postavení, v rámci kterého někdy dochází k *emocionálnímu incestu*, jde o zneužití, které sice může být sexuálně zabarvené, ale většinou je spíše

se od matky. „*U matky může muž navždy zůstat malý, zůstat dítětem, chlapcem. U otce musí dospět.*“ (Nelles, 2011, s. 34) Vývojová úloha otce spočívá krom jiného i v tom, že vyvede dospívající do vnějšího světa, pryč z bezpečného vztahu a zázemí, které poskytuje matka. „*Tímto způsobem, totiž že synovi odepře pohodlí vlastní ženy, podpoří otec rozvoj synova mužství.*“ (Monick, 2004, s. 55) Na tomto příkladě lze vystopovat kvality, tzv. 3A, do kterých otec podle M. Járy zasvěcuje. Otec skrze vlastní **Autoritu** a někdy i za použití zdravé dávky **Agrese** podpoří směřováním syna do vnějšího prostředí jeho **Autonomii**. (www.ilom.cz) Agresivita je determinována biologicky. Jak s ní nakládat se učíme až v průběhu socializace. Otec je v rodině hlavní osobou, která má vliv na vývoj, míru a projevy soutěživosti a agresivity potomka. V ideálním případě odhaluje, jak ve vztahu k synovi tak k jiným lidem, přiměřenou dávku soutěživosti a agresivity a učí ho, že obě tyto kvality patří v rozumné míře do běžného života i do láskyplných vztahů. Nezastupitelnou roli má v tom, že může synovi ukázat konstruktivní způsoby nakládání s agresivitou, čímž přispívá k jeho zdravému vztahu k sobě i k okolí. Pokud však otec tuto svou úlohu „zasvěcovatele“ do „agresivního pudu“ zanedbá a nenahradí ho ani jiný otcovský vzor, nezřídka ztrácí dospívající nad svou agresivitou kontrolu.

Další krok na cestě k autonomní maskulinitě, který se váže k otci, a který bývá opakovaně zmiňován, spočívá v tom, že si otec dovolí porušit generační bariéru a svého syna uzná jako dospělého mužského partnera. „*Takové přijetí syna do dospělého světa patří k velkým zážitkům, a pokud se podaří, obdarovaný odchází do světa bez dluhu. Setkáním padne otcova maska budící v synovi strach, kterým ho otec mohl až doposud ovládat jako dítě. Otcův hněv býval zdrojem bázně, mocného nástroje výchovy, který je v roli otce přirozeně obsažený. Nyní jej mohl syn zahlédnout také jako dospělého člověka se spoustou chyb a pochybností. Nebude třeba ho nadále demonizovat, ani nekriticky obdivovat. Takový otec může být dospělému synovi dobrým a spolehlivým partnerem.*“ (Chvála, Trapková, 2004, s. 136) Zdravý vývoj se však těžko obejde bez přijetí oboustranného. A tak i syn, má-li dosáhnout ustálené mužské identity potřebuje přijmout svého otce, člověka, jehož mužnost mu byla nejen prvním obrazem mužství, se kterým se setkal, a který ho i jako příklad doprovázel, ale je v něm i přítomen. „... *krok k vlastnímu mužství tedy spočívá v tom, že přijmu svého otce – to znamená, že mu přitakám takovému, jaký je, a řeknu naplno Ano skutečnosti, že jsem jeho syn.*“ (Nelles, 2011, s. 31-32) Období vzájemného přijetí mezi otcem

---

emocionální povahy, zatímco incest mezi otcem a dcerou je jasně sexuální. (Nelles, 2011) Úlohou otce je pak svou láskou, autoritou a přítomností podobné formě zneužití zabránit.

a synem umisťuje L. Yablonsky za v pořadí druhou etapu *boje za oddělení a samostatnost* a nazývá jej *rovnocenným přátelstvím*. (Yablonsky, 1995)

Ve prospěch významu mužských vzorů hovoří i bezpočet výzkumů a statistik, které ukazují, že **v rodinách nepřítomných otců, „sklouzávají“ synové signifikantně častěji k antisociálnímu chování**. Důsledky absence otců a jiných mužských vzorů u jedinců v pozdějším životě jsou podle statistických údajů National Fatherhood Initiative (dále NFI) velmi alarmující. E. Bakalář uvádí některé z nich:

- 72% všech mladistvých vrahů vyrůstalo v rodinách bez otce.
- 60% všech pachatelů znásilnění bylo vychováno v domácnostech bez otce.
- 72% všech dětí v nápravných výchovných zařízeních vyrůstalo v rodinném prostředí s jedním rodičem
- tři ze čtyř sebevražd mladistvých se vyskytnou v rodinách s jedním rodičem.
- 80% adolescentů v psychiatrických zařízeních pochází z domovů bez otce. (Bakalář, 2002, s. 140)

Negativních dopadů uvádí ovšem NFI více, mezi dalšími zmiňuje vyšší pravděpodobnost horších studijních výsledků, užívání návykových látek, obezity, ale i chudoby ad. (www.fatherhood.org) Podle J. Madlafouska se dospívání bez otců obecně vyznačuje:

- nejistými vyhlídkami na život v dospělosti
- chybením denního pozorování párového života
- chybením systematické starostlivosti otce
- předčasným nástupem sexuality u obou pohlaví
- oslabením párového vztahu v sexualitě i v rodičovství
- u mužského pohlaví sníženým prahem kompetice s ostatními mladými muži (Madlafousek dle Váňová, 2005, s. 91)

Z uvedených bodů se dá vyčíst, jak důležitou úlohu hraje otec pro syna v souvislosti s párovým životem. Otec se obvykle stává nejbližším vzorem mužského chování v partnerském vztahu se ženami. Představuje pak synovi modely komunikace s partnerkou a ženami celkově. Rodič stejného pohlaví je i prvořadým sexuálním modelem. Podle L. Yablonského by tak otec mohl sloužit svému adolescentnímu synovi jako rádce v objevování vztahu mezi mužem a ženou a probouzející se sexualitou. (Yablonsky, 1995) Pokud však není přítomen, odmítá-li svého syna či mu nedokáže zprostředkovat pozitivní obraz jeho genderové role, nemusí s ní být chlapec spokojen. Jestliže takový nedostatek nedoplní jiná osoba mužského pohlaví, dospívající se může cítit v mužské roli nejistě.

Otcové působí pochopitelně i na synův vztah k vlastnímu otcovství. Podle závěrů výzkumu Masciadrelli a kol. se budou otcové více podílet na výchově svých dětí, pokud tak činili i jejich otcové. (Masciadrelli et al, 2006)

Otec je rovněž jedním z protagonistů, kteří formují synův vztah k autoritám. Výstižně o tom píše S. Biddulph: *„Jedním ze způsobů, jak se vám otec „plete do života“, je to, že ovlivňuje váš postoj ke starším mužům. Možná jim nevěříte, protože jste nemohl věřit svému otci; jste nepoddajní vůči autoritě obecně, protože váš otec byl chladný a tvrdý; snažíte se na starší muže udělat dojem, protože s vám otec nebyl nikdy spokojený...“* (Biddulph, 2007, s. 36)

Ve vztahu k maskulinitě může roli otce nepříznivě ovlivňovat vysoká konformita se stereotypními představami o mužské roli. Ku příkladu otci, kteří prožívají napětí s ohledem ke své genderové roli se mohou zdržovat fyzických projevů náklonnosti (např. objímání, políbení) ke svým synům či projevují, mezi muži přijatelnější emoce jako je vztek, v komunikaci se svými syny a tím je odrazují od toho, aby s nimi vytvořili bližší vztahy. Oproti tomu synové, jejichž otcové se příliš neznepokojovali tím, že se vždy nechovají v souladu s maskulinním stereotypem, měli k rodičům – především právě k otcům – citově bližší vztah než muži, kteří u svých otců pozorovali snahu jednat vždy maskulinně nebo pocity domnělého selhání v mužské roli. (DeFranc, Mahalik, 2002)

Jelikož maskulinní role je sociálním produktem, který je tvarován a udržován prostřednictvím interakcí s ostatními muži, v první řadě obvykle otci, předpokládám, že čím více se právě oni obeznámí s vlastní genderovou rolí, včetně nároků, které jsou na ni kladeny, a zároveň čím lépe poznají sami sebe, tím odpovědněji a flexibilněji si obě skupiny vyberou, které z maskulinních stereotypů přijmou do svého života a které odloží, protože „neladí“ s jejich „sebeaktualizační skladbou“. O to svobodnější, otevřenější a z hlediska mužské genderové role i prostupnější vznikne prostor pro jejich následovníky. Ti budou moci sebevědoměji odolávat tlakům maskulinního genderového systému i stereotypním normám (např. Brannonovým) a konfliktům (např. GRC), které jsou jeho součástí.

4.2.3.2 Mentor

„V normálním životě dokáže duchovní učitel mladého muže provést různými zkouškami a pomoci mu v přerodu z chlapectví k mužství, který nemá co dělat s rozvíjením svalového hmoty, ale s kultivací emocionálního těla, jež dokáže zakoušet rozmanité druhy nadšení. ... takové nadšení není záležitostí jednoho určitého okamžiku ani záležitostí jednorázovou. Děje se pořád. Jeden australský domorodec to vyjádřil nějak takhle: „Už čtyřicet let se starám o zasvěcení mladých mužů a mám pocit, že já toho zasvěcení teď snad už konečně dosáhnu.“

Robert BLY

Pokud není v rodině a v životě dospívajícího syna přítomen otec, jeho absenci jako identifikačního vzoru může do jisté míry nahrazovat jiná mužská autorita. Tou se může stát jiný mužský příbuzný, učitel či tutor ve škole, mistr v učení, sportovní trenér, starší spolupracovník, duchovní vůdce ad. Představitelé všech těchto rolí mají v potenci stát se *mentorem*. Ač se tento pojem začal objevovat v humanitních disciplínách v USA až v 70. letech minulého století, jeho kořeny sahají až do antiky. Když král Odyseus odcházel do Trojské války, svěřil péči o svou rodinu Mentorovi, který sloužil jako učitel a vychovatel jeho syna Telemacha. Úkol Mentora nespočíval pouze ve výchově Telemacha, ale rovněž v jeho vedení k vlastní zodpovědnosti za svůj život. Termín mentor se stal synonymem důvěrného rádce, přítele, učitele a zkušené a moudré osoby. (Odih, 2002)⁸⁵

Proces, který se odehrává mezi mentorem a menteem („učedník“) bývá označován jako mentoring. Neexistuje jediná definice mentoringu. Nicméně společným jádrem každého vztahu mentoringu je neformální výměna znalostí, sociálního kapitálu a dobrovolná psychosociální podpora jedné osoby (mentee) druhou (mentor). Mentorství vykazuje mnoho podobností s rodičovstvím, v našem případě s otcovstvím. Mezi hlavní pilíře patří podpora iniciativy, provázení, nasměrování k osobnímu rozvoji, zvyšování efektivity, ale i přiměřená ochrana v náročných životních situacích. „*Mentoring - mentorování může být chápáno také jako „intervence“, „poskytování rad“, „pomoc člověku v nouzi“, „poradenství dospívajícím“, „profesní poradenství mladým lidem“, „pomoc začínajícím pracovníkům“, apod.*“ (Křivohlavý, 2002, s. 91-92). Mentor prostřednictvím zpětných vazeb svému svěřenci (mentee) pomáhá lépe poznat sebe sama, svůj potenciál a své schopnosti.

Ačkoliv výzkumných studií zabývajících se mentoringem ve vztahu k vývoji maskulinity není mnoho, jejich výsledky napovídají, že dospívající, kterým se věnoval někdo starší, čerpají z těchto vazeb rozmanité psychosociální výhody a v životě si vedou lépe a jsou vyzrálejší než ti, kdo žádného mentora neměli. (Liang et al. 2008; Odih, 2002; Spencer, 2007)

---

⁸⁵ Historie nabízí mnoho dalších příkladů mentoringu, např. vztah Sokrata s Platónem, Hydena s Beethovenem, Freuda s Jungem ad.

Mentoring má pozitivní vliv na studijní výsledky, sociální vývoj a působí jako prevence před trestnou činností. (Rhodes, 2008) Vztah a přátelství dospívajícího se starším mužem, který budí důvěru, je schopen ho podpořit a zároveň mu poskytnout adekvátní výzvy, pak výrazným způsobem pomáhá při přechodu z tohoto tranzitorního období do dospělosti. (Odiš, 2002) Jako vzor mužského chování a ochránce, který stojí v kritických situacích na straně mentee, může mentor přispět k vývoji identity a k rozvinutí osobité mužské role u dospívajících chlapců.

Při doprovázení adolescentů v jejich genderovém vývoji vyjmenovává J. W. Santrock čtyři oblasti, ve kterých by jim měly dospělé autority poskytnout podporu:

- 1) **Podpořit citlivost chlapců ke vztahům a podpořit jejich prosociální chování.** Důležitým socializačním úkolem je pomoci chlapcům, aby více vyhledávali pozitivní blízké vztahy a aby se stali více pečujícími. V tom jak se stát více citlivým a pečujícím mohou pro chlapce sehrát obzvláště důležitou roli jejich otcové.
- 2) Podpořit chlapce, aby byli méně fyzicky agresivní. Velmi často jsou chlapci podporováni k drsnosti, virilitě a agresivitě. Pozitivní strategií je **podpořit je k asertivitě bez fyzické agresivity.**
- 3) **Podpořit chlapce v efektivnějším zvládnutí jejich emocionality.** Tato podpora nespočívá jen v pomoci chlapcům regulovat jejich emoce, jako při kontrolování jejich vzteku, ale také v pomoci vyjádření jejich úzkostí a obav, spíše než jejich potlačení.
- 4) **Práce s chlapci na zlepšení jejich školní angažovanosti.** Dívky dosahují lepších známek, více usilují o akademický úspěch a s nižší pravděpodobností jsou přeřazeny do speciálních škol. Rodiče a učitelé mohou chlapcům pomoci zdůrazňováním významu školy a očekáváním, že budou dosahovat lepších školních výsledků. (Santrock, 2010, s. 189)

Podle J. E. Rhodes a kol. mohou vztahy s mentory podněcovat sociální a emocionální životní spokojenost (well-being) a její rozvoj mnoha způsoby. Tyto vztahy mohou dospívajícím poskytnout: 1) *příležitosti k zábavě a odreagování se od denních stresů*, 2) *korektivní emoční zkušenost, která může zlepšit i další vztahy dospívajících*, a 3) *pomoc s emocionální regulací.* (Rhodes et al., 2006, s. 692) Kvalitativní studie, která prostřednictvím fokusových skupin, zkoumala mentoring u tří věkových skupin – časná a střední adolescence, pozdní adolescence a vnořující se dospělost – nabízí několik zajímavých zjištění, která se týkají všech tří kohort:

- 1) **Úloha identifikačního vzoru.** Opakovaně vyjadřovaný *obdiv k mentorům a touhu je napodobovat.* Vysokoškoláci zdůrazňovali úlohu vzoru: „(můj mentor) je někdo, kdo jedná způsobem, jak bych chtěl jednat v budoucnosti.“ „Žije způsobem, jakým bych

chtěl žít já... respektuji jeho hodnoty.“ „Rád bych napodobil jeho životní styl. Vidím v něm, kým chci sám být.“

- 2) **Vzájemná důvěra a možnost se mentora spolehnout.** Adolescenti uváděli jako důležitou především schopnost udržet vzájemné tajemství. Vysokoškolští studenti oceňovali především míru důvěrnosti sdílených informací a oboustrannou schopnost sebeodhalování.⁸⁶
- 3) **Význam společně tráveného času a sdílených aktivit.** Zdůrazňována byla především blízkost a vzájemnost, která se stávala i prostředkem pro ujasňování si vlastních postojů a hodnot.
- 4) **Vyvažování vzájemnosti a autonomie.**
  - a) *Deidealizace* – mladší adolescenti si přáli, aby na sebe jejich mentoři brali úlohu pozitivního vzoru. Zatímco pro starší studenty bylo důležité, že se mohli učit jak ze silných, tak ze slabých stránek mentora.
  - b) *Samostatné rozhodování* – vysokoškoláci oceňovali nedirektivní, nesoudící přístup, který podporoval jejich autonomii.
  - c) *Vzájemnost* – zatímco středoškoláci se vnímali více v pozici novice a učedníka, vysokoškoláci oceňovali význam vzájemnosti. „*Mentoři i mentee se mohou jeden od druhého učit, pokud je jejich vztah postaven na vzájemném respektu a rovnoprávném statusu.*“
- 5) **Zplnomocňování.** Všechny skupiny uváděli jako zásadní, že jim mentoři věřili. Mentoři je zplnomocňovali prostřednictvím instrumentální podpory, praktických rad, provázení, nabízení vzorového chování a slovními povzbuzeními. Mentoři byli aktivně zapojeni do jejich studia i rozvoje jejich kariéry, tím že poskytovali zásadní informace, průvodcovství a emocionální podporu v klíčových momentech. (Liang et al., 2008, s. 175)

Předchozí dva citované výzkumy nebraly v potaz gender a jeho úlohu procesu mentoringu. Tou se zabývá následující kvalitativní studie, které se zúčastnilo 12 párů adolescentních hochů a jejich dospělých mužských mentorů. Tento výzkum byl veden formou hloubkových rozhovorů, zabýval se výhradně mužským mentoringem a přinesl šest hlavních závěrů:

- 1) **Důležitost vztahů s dospělými muži v adolescenci.** Osm z adolescentů oceňovalo přítomnost mentora mužského pohlaví v jejich životě, ať už jako identifikační vzor, důvěrníka či jednoduše někoho s kým mohou sdílet své zájmy. Př.: „*Je pro mě jednodušší mluvit s druhým mužem než se ženou... prostě to jde snadněji.*“
- 2) **Touha mentorů být zainteresovaným a emocionálně napojeným mužským vzorem.** Ačkoliv všichni mentoři popsali chuť být někým, na koho se může mentee spolehnout, šest z nich navíc uvedlo, že je pro ně důležité sloužit jako model muže,

---

⁸⁶ I v mentoringu se projevuje *reciproční efekt socializace*, z kterého těží oba zainteresovaní, tedy i mentor. Ze strany mentee se mu např. dostává zájmu, ocenění či nových podnětů.

který je v kontaktu se svými emocemi a dovolí si být i zranitelný. Snahu poskytnout emocionální spojení s dospělým označovali za něco, co sami ve svých životech postrádali. Př. *„Můj otec byl velmi zaneprázdněný a povětšinu roku jsem byl vychováván matkou. Pamatuji si, že jsem chtěl nějakého staršího kamaráda, ale nikdy to nevyšlo.“*

- 3) **Vytvoření blízkých a trvalých emocionálních vazeb.** Většina z párů (10) si vytvořila hluboký a dlouhotrvající vztah, ve kterém zažívali vzájemné potěšení z oboustranné společnosti cítili oboustranný vděk. Př. *„Zná mě. Ví, kdo jsem... Cítím, že mě chce poznávat...víc... Ale já ho vždycky budu chtít poznávat líp taky.“*
- 4) **Vztahy poskytují bezpečné místo pro emocionální zranitelnost a podporu.** Tyto vztahy se jeví jako bezpečné místo, kde adolescenti mohli ukazovat svou zranitelnost a zažívat emoční podporu.
- 5) **Učení nových způsobů jak účinněji zvládat vztek.** Osm z adolescentů hovořilo o specifických způsobech, kterými je jejich mentoři naučili zvládat vztek, který prožívali jako intenzivní a pronikavý. Mentoři vnímali tyto pocity jako přirozenou reakci na obtížnou životní situaci jejich mentee (např. opuštění otcem či šikanu ve škole ap.) a prostřednictvím rozhovorů či nejrůznějších aktivit jim pomáhali se nastřádaného napětí zbavit.
- 6) **Balancování mezi emoční vazbou a mužskou rolí.** Jde o kolísání na straně mentorů mezi více či méně konvenčními formami maskulinity v souvislosti s emoční povahou sdílených vztahů. (Spencer, 2007, s. 189)

Obecněji řečeno, mentoři mohou dospívajícím pomoci vytvořit psychický, sociální a kulturní kapitál, tím že facilitují jejich využívání komunitních zdrojů a otvírání dveří ke studijním i pracovním příležitostem.⁸⁷ Účast na těchto nových příležitostech může rovněž podpořit vývoj identity, tím, že poskytuje zážitky, na kterých dospívající budují svůj pocit Já. (Rhodes et al., 2006)

Lze tedy shrnout, že mentoři, podobně jako otcí, mohou utišit některé ze vztahových tenzí a konfliktů, které se v průběhu ontogeneze a především pak při přechodu do dospělosti vyskytují. Jejich autorita a vzor může dospívajícím mužům také napomoci efektivněji čelit tlakům maskulinních stereotypů a současně podpořit celistvější rozvinutí a projevení Self, a to včetně jeho emocionální stránky. Jejich výhodou může být i to, že mohou nabídnout perspektivy, rady a návrhy, které by mohly být u rodiče ze strany dospívajících ignorovány.⁸⁸

---

⁸⁷ Bylo by zajímavé zjistit, zda mentoři a role models obecně, ovlivňují ty, kteří se s nimi identifikují výrazněji skrze vštěpování hodnot a chování či spíše povzbuzováním studijních a pracovních aspirací.

⁸⁸ I to mohou být důvody vysvětlující úspěšnost a popularitu mentorských programů pro dospívající jako je 5P (obdoba amerického Big Brother Big Sister – BBBS) či Lata a zároveň stoupající zájem o mužské skupiny a setkání, které pořádá např. o. s. LOM (Liga otevřených mužů) či křesťanské sdružení YMCA ve spolupráci s M.A.L.E. (Men as Learners and Elders).

EMPIRICKÁ ČÁST

5 METODOLOGIE

5.1 Kvalitativní přístup

Ve výzkumné části své práce jsem se rozhodl použít kvalitativní přístup. „*Kvalitativní výzkum nám napomáhá rozumět pozorované realitě, oproti kvantitativnímu výzkumu, který testuje validitu tohoto porozumění.*“ (Disman, 2005, s. 291) Jde tedy o nenumerické šetření a interpretace sociální reality, jehož cílem je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím. (tamtéž, s. 285).

Tento přístup jsem zvolil z několika důvodů. Kvalitativní přístup se nezřídka výzkumu fenoménů, které jsou **jedinečné a neopakovatelné** a které mohou lidé vnímat velmi odlišně a v různých kvalitách a rovinách. Je otevřený jak vůči zkoumaným respondentům včetně jejich individuálních zvláštností, tak vůči použitým metodám a novým situacím. Zahrnuje **subjektivitu**, nevylučuje tedy ovlivnění výsledku výzkumu vlastními hodnotovými postoji výzkumníka. Další jeho důležitou charakteristikou je **kontextuálnost**, jejímž zohledněním zdůrazňuje fakt, že v psychologii existuje jen málo pravidel a zákonitostí, které by platily obecně. Je **procesuální**, v procesu výzkumu se dynamicky mění, jeho jednotlivé prvky. Být výzkumníkem předpokládá dokázat reflexivně reagovat na nové a nečekané momenty. Je zaměřený na případ a jeho jedinečnost. Současně ho zahrnuje do širšího historicko-kontextuálního rámce. Cílem kvalitativního výzkumu není popis uzavřených řetězců problémů, ale hledání tzv. pravidelností v jednání lidí, které jsou neustále v procesu změn a připouštějí odchylky. (Hendl, 2005; Miovský, 2006) Téma této práce odpovídá a ladí popisu právě zmíněných charakteristik. Úloha a význam mužských vzorů pro dospívající je vždy subjektivní, neopakovatelná a v průběhu ontogeneze se dynamicky proměňuje.

Spolu s J. Hendlem spatřuji výhody tohoto přístupu v tom, že „*získává podrobný popis a vhled při zkoumání jedince, skupiny, události či fenoménu*“, který není předem omezen danými kategoriemi a neredukuje ani prostor k vyjádření. (Hendl, 2005, s. 52) Další výhodou je, že napomáhá při exploraci fenoménů, umožňuje navrhnout teorie a zkoumá fenomén v přirozeném prostředí. (tamtéž) Nevýhodami jsou naopak obtížná zobecnitelnost dat, nesnadná testovatelnost hypotéz, časová náročnost a již zmiňovaná skutečnost, že výsledky mohou být snadněji ovlivnitelné výzkumníkem a jeho osobními preferencemi. (Hendl, 2005)

Přes vědomí úskalí kvalitativního výzkumu, pro mě tento přístup představuje jednoznačnou volbu, a to právě pro svou možnost a schopnost zachytit zkoumaný fenomén více do hloubky a v souvislostech a pro svůj osobní rozměr, který umožňuje přímé setkávání s respondenty.

5.2 Východiska pro výzkumnou část

5.2.1 Popis procesu práce s tématem

1. Prvotní impulsy: zvolení tématu diplomové práce (na základě sebezkušenosti v rámci výcvikových skupin od listopadu 2004; duben 2009 – Absolvování workshopu s LOM)
2. Rešerše literatury a dalších zdrojů (od dubna 2009)
3. Studium literatury (duben 2009 – srpen 2010)
4. Formulace výzkumného cíle (září 2010)
5. Teoretická část diplomové práce (září 2010 - únor 2011)
6. Oslovování respondentů (únor 2011)
7. Vedení a přepis rozhovorů (březen 2011)
8. Analýza rozhovorů (březen - duben 2011)
9. Finální úpravy (duben 2011)

5.2.2 Cíl výzkumu, úkoly pro výzkumnou část

„Když nevíš, kam pluješ, není ti žádný vítr dobrý.“

Petr PARMA

Hlavním cílem mapující studie je prozkoumat úlohu mužských vzorů (role models) při ontogenezi maskulinity u dospívajících mužů a jejich psychologický význam. Zajímá mě i (ne)přítomnost milníků, rituálů a mužských společenství a jejich úloha při konstituci mužství. Jde mi především o základní zmapování a vhled do problematiky. Výsledky si nekladou nárok na zobecnění, měly by stát podnětem pro další hlubší a podrobnější výzkum a zároveň mají přispět k ucelenosti celé diplomové práce. Konkrétní výzkumné úkoly jsem si stanovil následovně:

- 1) Zachytit představu o pojmu vzor
- 2) Zmapovat důležité osobnostní charakteristiky mužských vzorů
- 3) Zmapovat význam genderu u identifikačních vzorů

- 4) Zmapovat přítomnost, podobu a úlohu mužských vzorů
  - a) v období adolescence
  - b) v období vynořující se dospělosti
- 5) Zmapovat jak respondenti prožívají konflikt genderové role (GRC)
- 6) Zmapovat milníky přibližující k dospělé maskulinitě
- 7) Zmapovat význam/úlohu mužských společenství pro dospívající

5.2.3 Sebereflexe

Téma diplomové práce se většinou rodí z osobní zkušenosti. Čtenářům se pak zákonitě vynořují otázky nakolik je autor ve své práci sám obsažen, nakolik si jejím obsahem a zpracováním sám něco odžívá, dosycuje, rozvíjí, ale i do jaké míry pak nastudovaná a vyzkoumaná data sám zkresluje a deformuje. Jsem přesvědčen, že kvalitativní výzkum se zvolenou tematikou, pro mě jako muže, není možné uskutečnit bez hlubší a poctivé sebereflexe. Její absence by mohla vést k silnému zkreslení dat a současně by vypovídala o mém nedostatečném obeznámení s tím, co má studie tohoto typu obsahovat. „*Není při výzkumu nic horšího než výzkumník, který není schopen reflektovat své motivy...*“, hodnotové postoje a aktuální situace z osobního života, jež podobu výzkumu ovlivňují. (Miovský, 2006, s. 76) Sebereflexi uvádím, aby bylo patrné z jaké pozice a s jakými prekoncepty jsem k výzkumnému tématu přistupoval.

Jsem mužem, synem své matky a otce, starším bratrem, studentem psychologie, bývalým členem encounterové skupiny, frekventantem výcviku gestalt a socioterapeutem v terapeutické komunitě pro lidi s poruchami osobnosti. Všechny vyjmenované role výrazným způsobem přispěly k tomu, že jsem si pro svou diplomovou práci zvolil téma mužských vzorů.

Silnými impulsy pro intenzivnější zájem o toto téma se staly sebezkušenostní skupiny (encounter od 24 let – členství 4 roky; gestalt od 28 let – členství 3 roky). Na jejich „půdě“ jsem se výrazněji začal konfrontovat se svou mužskou rolí a uvědoměním svých silných i slabých stránek a jejich rodinným i jiným pozadím. Více jsem si uvědomil, jak silnou roli v mojí primární rodině zastávala matka a jak jsem se v mnoha aspektech více identifikoval s ní. Více jsem se dostal do kontaktu se svými strachy z vyjadřování smutku, obav či náklonnosti ve společnosti dalších lidí, hlavně mužů. Současně jsem sám ve vztahu s partnerkou začal postupně více a více narážet na skutečnost, že k mojí a potažmo naší

vzájemné spokojenosti ve vztahu nestačí pouze podpora ve smyslu naslouchání a empatie, kterým jsem se naučil od matky, ale že potřebuji projevovat i kvality spojované stereotypně více s muži a dokázat si více uhájit i svůj prostor, nastavit hranice, naučit se asertivitě a větší schopnosti se prosadit a to jak ve vztahu, tak za jeho pomyslnými „branami“. V tom mi byla a stále je velkou inspirací osobní zkušenost se staršími muži. Facilitátor (56 let) na encounterové skupině mě svým příkladem i zpětnými vazbami učil, jak skloubit citlivost, otevřenost a pevnost při komunikaci s ostatními, zejména s ženami. Svým příkladem současně zvyšoval mou toleranci k úzkosti při ženském pláči i schopnost odhalit slzami zahalené nepřímo sdělované záměry. Otec mé kamarádky (55 let) mi poskytuje vzor jak mužně a přitom citlivě projevovat hluboké city a zájem o ostatní. Podoba jeho více než třicetiletého manželství i způsob jak se o něj i svou rodinu stará, kolik je schopen pro ně vykonat, pro mě zároveň v mnohém slouží jako inspirace pro vlastní manželství. Supervizor v práci (cca 45 let) mi ukazuje, jak si zachovat klid a rozvahu i v náročných situacích. Jak odhalit něhu a současně zůstat pevným. Starší kolega v práci (38 let) mě motivuje k tomu, abych si jasněji popsal svůj „životní projekt“, pojmenoval si cíle, za kterými chci jít, a vyvíjel dostatečné a soustředěné úsilí při jejich dosahování. Pochopitelně osvětluji jen „pár kořenů a listů z dospělého stromu“ svého bytí. Nezříkám se tímto obohacení, které mi ve vývoji dozajista dopřáli i jiní lidé (děti, vrstevníci, ženy), chci tím však ozřejmit význam, který jako muž zážitkům se staršími muži přisuzuji.

Dalším podnětem k sepsání této práce a současně podstatnou motivací, pak byla opakovaná zkušenost z terapeutické komunity, kde se mladí muži ve věku cca 20 – 35 let upínají k mužským postavám socioterapeutů, což nápadně kontrastuje s prázdnými „kolonkami“ mužů v jejich rodinné a sociální anamnéze.⁸⁹

Při studiu literatury jsem pochopitelně i já tříbil svůj pohled a postoje vztahující se k mužské roli a maskulinitě obecně, což se v této práci také odráží. Považuji např. za důležité sdělit, že ovlivněn výchovou, holistickým přístupem humanistické psychologie k osobnosti a ke světu, ale i odezvami pro mě významných lidí vyjadřujících se k mé osobnosti, do značné míry souzním s v teoretické části zmiňovaným konceptem androgynie jako celistvého projevu vlastního Já. (kap. 2.3.2.4).

---

⁸⁹ Původně jsem zamýšlel provést výzkum vzorů u mužské populace klientů našeho zařízení. Odradilo mne od toho, že v inkriminovaný moment rozhodování byl v terapeutické komunitě pouze jeden klient mužského pohlaví a také poměrně vysoká pravděpodobnost odchodu klientů z komunity, jež by výzkum značně komplikovala. Murphy se mi zřejmě směje, protože nyní naši službu využívá 6 mužů, tedy stejné číslo jako počet respondentů této studie a v průměru jsou tam již déle než 3 měsíce, což by pro uskutečnění rozhovorů bohatě stačilo...

Sám jsem mužem a ne vždy je pro mě snadné sdělovat mé niterné pocity, prožitky a myšlenky. Sám zažívám některé z nejistot a strachů vyjmenovaných v rámci konfliktu genderové role (kap. 2.3.2.3) i to ovlivnilo můj výzkumný design. Pro oboustranné snažší sdílení jsem se rozhodl pro výzkum oslovit pouze muže mně blízké, se kterými se vzájemně dobře známe. (více kap. 5.4.1 výzkumný vzorek)

Z vlastní terapeutické práce vím, jak obtížné je někdy uzávorkovat osobní historii a současnou životní situaci, ve smyslu fenomenologického nahlížení na vnější realitu. Moje individualita a subjektivita se dozajista projevila i v procesu analýzy a interpretace dat. Přesto doufám, že zvědomění a pokus o otevřené sdílení mých osobních názorů, zkušeností a preferencí tento proces alespoň částečně legitimizuje a přispívá k nižší předpojatosti a zároveň vyšší věrohodnosti a validitě formulovaných zjištění.

5.3 Metoda – polostrukturovaný rozhovor

K výběru metody polostrukturovaného rozhovoru mě vedla na jedné straně skutečnost, že má „*definované tzv. jádro interview, tj. minimum témat a otázek, které má tazatel za povinnost probrat*“ a poskytuje tedy určitý stupeň jistoty, že všechna témata budou probrána. (Miovský, 2006, s. 160) Na druhou stranu jde jen o strukturu částečnou, která umožňuje výzkumníkovi i respondentům nabalovat na jádro další doplňující témata a otázky, které se jeví jako smysluplné či vhodně rozšiřují původní zadání o poznatky, které by jinak zůstaly skryty. Při rozhovorech jsem se držel otázek uvedených níže a zároveň jsem využíval možnosti se doptávat doprovodnými otázkami pro bližší porozumění či pro rozvedení důležitého tématu. Občas jsem sám doplňoval rozhovor o příklady vzorů z mého života. Dával jsem si ale pozor, abych dotazované svými vstupy neovlivňoval, snažil jsem se vyjadřovat až po nich. Takto otevřený způsob podporoval další vyprávění. Rovněž jsem se snažil využívat techniky otevřeného naslouchání, zejména projevy porozumění a rekapitulaci, která mi pomáhala se ujistit o tom, že výpovědi respondenta dobře rozumím. Denní hodina, kdy se rozhovor odehrával, byla věcí dohody. Rozhovor trval mezi 2 až 3 hodinami, jeho délka se v průběhu výzkumu prodlužovala. Hlavním důvodem bylo, že jsem se při dotazování s každým dalším rozhovorem více osměloval k pokládání doplňujících otázek. Samotné setkání bylo vždy o něco delší.

Nevýhodu takto semistrukturovaného interview spatřuji v tom, že jsme se dotkli více témat a někdy jsem byl z časových a energetických důvodů nucen hovor více strukturovat, abychom se ke klíčovým otázkám výzkumu dostali dříve než na nás padne únava.

Pořadí jádrových otázek jsem si cíleně stanovil dopředu. Postupuji od obecnějších po konkrétnější a především od méně osobních k více osobním. Cenné otázky týkající se úlohy genderu při výběru vzoru, vývojového aspektu při výběru vzorů a především citlivé téma zvládnutí konfliktu genderové role jsem záměrně umístil do druhé třetiny rozhovoru, po té co se již respondenti mohli více uvolnit, získat ke mně jako k výzkumníkovi větší důvěru a více se v rozhovoru usadit.

Polostrukturovaný rozhovor měl dvě podoby. V případě respondentů žijících v Praze jsme se sešli u mě doma a rozhovor probíhal osobně - *face to face*. U ostatních respondentů jsem se z finančních i časových důvodů rozhodl pro uskutečnění rozhovoru prostřednictvím programu Skype verze 5.1.0.112. Šlo v podstatě o podobný kontakt, jaký probíhá v rámci telefonního hovoru s tím rozdílem, že pokud to bylo možné, tak jsme si aktivovali videokameru a měli jsme tak alespoň omezenou možnost i pro vizuální kontakt. V obou případech jsem si odpovědi ihned zapisoval do notebooku. Snažil jsem se o doslovný přepis, ale občas jsem provedl drobné shrnutí, tak aby text dával smysl. Vynechával jsem informace, které s tématem nesouvisely. To se mi osvědčilo už v pilotním rozhovoru, který jsem provedl, abych si ověřil srozumitelnost a výtěžnost jednotlivých otázek, abych zjistil, jestli jsem schopný současně vést rozhovor a zapisovat ho a abych alespoň orientačně zjistil, kolik času bude naše setkání vyžadovat. Jsem si vědom skutečnosti, že tento přístup přináší jisté limity. (více v kap. 7 diskuze)

Kromě polostrukturovaného rozhovoru jsem v rámci omezených možností využíval i nestrukturovaného pozorování jako metody dokreslující výpovědi probandů. Pokud jsem si všiml něčeho zajímavého, např. nesouladu verbální výpovědi s emocionálním doprovodem respondenta či nových, neobvyklých prvků v jeho chování, tak jsem si to poznamenal.

Ačkoliv jsem neměl přímo k dispozici materiál pro analýzu stop a výsledků činnosti, sami dotazovaní se ke svým artefaktům z let dospívání nejednou při rozvzpomínání na minulost obraceli.

Př. František na otázku ohledně mediálních vzorů: „... počkej měl jsem někoho ve sportu..., měl jsem někoho na zdi? Jo, Jordana (basketbalista)...“

Cecil na dotaz mapující milníky na přechodu do mužství: „... a cestování nebylo špatný a psaní těch zápisů z cest a natočení toho dokumentu o těch mořeplavcích.“

5.3.1. Struktura rozhovoru

5.3.1.1 Úvod

Úvod měl dvě podoby. Pokud šlo o osobní setkání, tak jsem poděkoval za možnost se sejt, osvětlil jsem důvod našeho setkání a stručně cíl své práce. V případech, kdy rozhovor probíhal prostřednictvím aplikace Skype, jsem se nejdříve ubezpečil o oboustranném kvalitním spojení a teprve pak jsem přešel k výše popsanému prvnímu bodu. Další průběh už byl při obou variantách shodný. Seznámil jsem respondenta s informovaným souhlasem, potvrzujícím, že všechna data a informace budou anonymizována. (příloha č. 2) Nastínil jsem pravděpodobný časový rámec rozhovoru (2 až 3 hodiny). Vyzval jsem je, ať se mi nebojí dát najevo, v případech, kdy pro ně nebude nějaké otázka srozumitelná, že ji rád dovysvětlím. Explicitně jsem ještě upozornil na možnost kdykoliv na otázku neodpovídat, hovor přerušit či ukončit. Na závěr jsem zdůraznil, že se jedná o osobní výpověď a ať si respondenti hlídají hranici, o čem chtějí mluvit a o čem už ne, že to budu plně respektovat.

5.3.1.2 Okruhy rozhovorů

„Identifikační údaje jsou poměrně nudné a nemusí být pro dotazovaného příjemné.“ (Hendl, 2005, s. 169) Přesto, že je uvádím na prvním místě, v rozhovoru jsem se na ně dotazoval v případě nutnosti až v jeho závěru. Ve většině případů jsem je však cíleně opomenul, protože mám s respondenty blízký vztah a tyto údaje o nich znám.

Základní údaje:

- Věk, vzdělání, profese, bydliště a stav

1. Představy o vzoru obecně

Co si představíš pod pojmem vzor?

Kdo se ti vybaví, když se řekne vzor?

Jaké vlastnosti/kvality/charakteristiky má podle tebe vzor hodný nápodoby?

Co podle tebe vykonaly osoby pro to, že jsou považovány za vzory?

Je vzor to samé co hrdina? V čem ano a v čem se liší?

2. Mužský vzor

Vybavuješ si, zda tě někdo ovlivnil ve tvé mužské roli? Pokud ano, v čem, popř. jak?

Měl jsi nějaký vzor mužského chování a jednání ve své rodině? V čem ti byl vzorem?

Měl jsi nějaký vzor mužského chování a jednání ve svém okolí? V čem ti byl vzorem?

Měl jsi nějaký mediální vzor mužského chování a jednání? V čem ti byl vzorem?

Kdo pro tebe sehrál při procesu formování tvé identity větší význam vrstevníci či starší dospělí? A v čem se lišili? Čím to bylo?

Jaké vlastnosti/kvality/charakteristiky by měl mít člověk, aby mohl být mužským vzorem?

3. Gender

Uvědomuješ si nějaké rozdíly mezi mužskými a ženskými vzory? Jaké?

Může být nositelem/vzorem mužství i žena? Jak to popř. vypadá?

Koho si podle tebe dospívající kluci vybírají jako vzor spíše muže či ženu? Jaké k tomu mají důvody?

4. Vývojový aspekt

a) Důležité vzory v adolescenci (15 – 19let)? O koho šlo? Jak se chovaly, v čem tě ovlivňovaly, formovaly? Jaký přesah pro tebe mají dnes? V čem ti pomohly vs. v čem tě omezily?

b) Důležité vzory ve vynořující se dospělosti (20 – 24 let)? O koho šlo? Jak se chovaly, v čem tě ovlivňovaly, formovaly? Jaký přesah pro tebe mají dnes? V čem ti pomohly vs. v čem tě omezily?

5. Konflikt genderové role

Zažíváš obavy/strach z projevení vlastních emocí? Z jakých emocí, v jakých situacích, jak často?

Jak se ti daří sdílet a projevit emoce jako smutek či strach s muži?

Před kým si dovolíš odhalit své tzv. slabé stránky (obavy, neúspěchy ap.) spíše před mužem (přítelem, kamarádem) či před ženou (partnerkou, kamarádkou)? Jaké pro to máš důvody?

Zažíváš konflikt mezi prací a rodinnými vztahy (zabezpečení vs. přítomnost)? Co je pro muže podle tebe důležitější rodina či práce? Jaké pro to máš důvody?

Zažívá podle tebe většina mužů obavy o osobní úspěch, získání autority a obavy ze srovnávání sama sebe s ostatními muži?

Jsi spokojen s tím, jak zvládáš svou mužskou roli?

6. Milníky při přechodu k dospělé maskulinitě

Vybavuješ si ze svého života nějaký moment, který byl pro tebe důležitý jako pro muže?

Uvědomuješ si nějaké milníky, které pro tebe byly důležité na tvé cestě stávání se mužem?

Vybavuješ si, zda tě jako muže ovlivnil/ovlivňuje nějaký přechodový rituál? Jaký a v čem?

7. Význam mužských společenství pro dospívající

Vidíš nějaký význam v setkávání se a trávení času se staršími muži? Jaký?

Byl/Jsi členem nějaké mužského spolku, komunity, družstva? Co ti to přineslo?

Závěr: Prostor pro závěrečné douzavření či shrnutí ze strany dotazovaného. Poděkování za čas, energii a ochotu spolupracovat. Nabídnutí možnosti opětovného kontaktu v případě potřeby respondenta.

5.4 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek tvoří šest mužů v období mladé dospělosti. Všichni jsou české národnosti, žijící v ČR a až na jednoho vyrůstali v úplné rodině. Tři muži žijí trvale v Praze, dva žijí v Ústí nad Labem a jeden v Prostějově. Čtyři jsou svobodní, jeden z nich s rodinou a dva ženatí již také mají rodinu. (tabulka č. 2)

Zařazení respondentů do mapující studie obstaralo pět zvolených hlavních kritérií – muž, česká národnost, věk, vzdělání a náš blízký vztah:

- 1) V celé diplomové práci se zabírám maskulinitou a mužskými vzory, a proto pochopitelně i respondenti museli být *mužského pohlaví*.
- 2) Abych předešel možným jazykovým nedorozuměním a eliminoval nežádoucí proměnou v podobě výrazných kulturních odlišností, vybíral jsem pouze muže *české národnosti*.
- 3) Stanovený věk musel být u tazatelů vyšší než 25 let a nižší než 35 let. Optimálně se měl pohybovat kolem 30 let věku. Stáří tak zhruba kopírovalo období mladé dospělosti. Hlavním důvodem bylo, že respondenti si už prožili obě ve studii zkoumaná vývojová období (*adolescence* i *vynořující se dospělost*) a díky časovému odstupu tak na ně mohli získat větší nadhled a díky utřídění prožitků a poznatků i lepší schopnost svou introspekci doplnit i o množství dalších cenných informací a postřehů. Dalším důvodem byla již v teorii naznačená hypotéza, že právě kolem 30 let věku a výše muži již obvykle dosáhli ustálené identity, která jejich výpovědím může propůjčovat trvalejší charakter.
- 4) Jako další důležité kritérium jsem zvolil *vysokoškolské vzdělání*, přičemž v jednom případě jsem učinil výjimku (respondent má „pouze“ započaté VŠ vzdělání). Vedl mě k tomu předpoklad, že vysokoškoláci budou mít více rozvinuté schopnosti introspekce a verbalizace.
- 5) Mladé muže jsem vybral z okruhu mých *blízkých kamarádů*, z důvodu snazšího nastolení důvěrné atmosféry a rovněž kvůli možnosti se na ně spolehnout.

Respondenty jsem do studie získal na základě jejich seznámení s tématem a záměry diplomové práce a následné prosby o spolupráci. Obojí proběhlo buď v rámci osobního setkání či prostřednictvím telefonátu.

5.4.1. Základní deskriptivní údaje

	Jméno	Věk	Vzdělání	Profese	Primární rodina	Vlastní rodina	Délka rozhovoru (v min.)	Bydliště
1	Adam	32	VŠ	Právní koncipient	úplná	ano	118	Praha
2	Bořivoj	32	VŠ	OSVČ	neúplná – s matkou	ano	114	Ústí n. L.
3	Cecil	30	VŠ	Novinář	úplná	ne	178	Prostějov
4	Dan	29	VŠ	Programátor	úplná	ne	119	Praha

5	Evžen	32	VŠ	OSVČ	úplná	ano	145	Ústí n. L.
6	František	32	VŠ ⁹⁰	Brigádník	úplná	ne	192	Praha

Tabulka č. 2 Základní deskriptivní údaje respondentů studie (Z důvodu zachování anonymity uvádím pouze fiktivní křestní jména dotazovaných)

Další deskriptivní údaje:

Nejdelší rozhovor	192
Nejkratší rozhovor	114
Průměrná délka rozhovoru	144
Celková doba rozhovorů	866 (tj. 14,4 hodiny)

Tabulka č. 3 Délka rozhovoru včetně úvodu v minutách

5.5 Vyhodnocování a interpretace dat

„Paušalizování není dobrý nástrojem poznání.“

Elisabeth BADINTER

Jako předstupeň analytické práce předcházející interpretaci jsem provedl deskriptivní analýzu přepsaných rozhovorů. Teprve posléze jsem je začal podrobovat procesu kódování. Kódováním mám na mysli „*přiřazování klíčových slov či symbolů k částem textu tak, aby byla umožněna snadnější a rychlejší práce s těmito částmi a bylo možné prostřednictvím kódů kdykoliv snadno pracovat s většími významovými celky*“ (Mioviský, 2006, s. 219 – 220) „*Kódováním se rozumí rozkrytí dat směrem k jejich interpretaci, konceptualizaci a nové integraci.*“ (Hendl, 2005, s. 246)

Využíval jsem některé z principů kódování zakotvené teorie (ačkoliv na něm tato studie není založena). Konkrétně šlo o otevřené a axiální kódování. „*U otevřeného kódování je základní snahou rozlišit pojmy a vytvořit základní kategorie, při axiálním kódování se snažíme tyto pojmy novým způsobem skládat dohromady nacházením vazeb mezi kategoriemi a subkategoriemi.*“ (Mioviský, 2006, s. 229 – 230) Optimálním cílem je prostřednictvím porozumění vztahů mezi kategoriemi pochopit zkoumaný jev.

Získané kategorie doplňuji citacemi. Jedná se o vybrané části výpovědí jednotlivých respondentů, které vždy uvádím kurzívou. Tyto citace považuji za velmi důležité, jelikož

⁹⁰ VŠ vzdělání nedokončil

výstižně doplňují dané téma, oživují a dokreslují mé případné závěry a především dávají prostor promluvit jednotlivým respondentům. Jako příklady uvádím pouze výroky dotazovaných, které se mi jeví pro dané téma jako nejrelevantnější.

5.6 Hodnocení kvality výzkumu

Výzkumná studie by měla být obecně hodnocena z více úhlů pohledu. U. Flick zdůrazňuje zejména následující (Flick, dle Hendl, 2005):

1. význam studie pro rozšíření poznatků v dané oblasti

Vývojovému období dospívání ve spojitosti s formováním identity se v České republice věnuje několik ontogenetických psychologů. V poslední dekádě tak činí zřejmě nejvýrazněji P. Macek. Genderovými aspekty tohoto procesu se aktuálně patrně nejvíce zabývá P. Janošová. Ta svou pozornost zaměřuje na vývoj genderové identity v jednotlivých vývojových obdobích, od narození do dospívání. Ačkoliv se oba ze zmíněných autorů ve svých projektech dotýkají i úlohy genderových vzorů, není mi známo, že by oni, ale ani jiní výzkumníci, uskutečnili nějakou kvalitativní studii, jejíž cílem by bylo zmapování významu mužských vzorů pro dospívající muže v *období adolescence a vynořující se dospělosti*. Vzhledem k těmto skutečnostem věřím, že především zaměření vytyčených cílů mapující studie a snad i některá získaná data přinesou podněty přinejmenším pro rozvoj dalšího výzkumu na toto téma. Zároveň by tato práce mohla sloužit jako impuls k práci odborníků, např. jako zdroj podnětů pro tvorbu mentorských či tutorských programů či zdroj pro pořádání rozvojových a podpůrných skupin pro mladé muže.

2. správná volba výzkumného plánu a popsání výzkumné strategie odpovídající položeným výzkumným otázkám a účelu výzkum

Pokouším se podrobně zachytit a popsat jednotlivé kroky výzkumu a současně se prostřednictvím neustálé sebereflexe vyvarovat potenciálním zkreslením. Důvody pro volbu polostrukturovaných rozhovorů i mnou spatřované výhody této výzkumné metody přibližuji v kapitole 1.3.

3. pečlivé provedení výzkumu, sběru dat, analýzy a interpretace dat

I tento bod se snažím naplnit detailním popisem výzkumného procesu a sebereflexí.

4. důvěryhodnost závěrů na základě dobře fundovaných argumentů, které vycházejí z výzkumných a dobře doložených dat

Pokouším se zpřístupnit jak proces svého uvažování společně s teoretickým i experienciálním pozadím, ze kterého vychází, tak se především opírám o konkrétní výpovědi respondentů, které v podobě citací umísťuji do textu.

5.7 Etické aspekty výzkumu

Pole, na kterém se odehrávala veškerá výzkumná činnost, bylo „vykolíkováno“ jedním všem ostatním etickým zásadám nadřazeným pravidlem – **bezpečím**. Měl jsem na vědomí, jak bezpečí na straně účastníků výzkumu, tak na mé straně jako výzkumníka.

K bezpečí a z něj vyvěrající důvěře na prvním místě přispívala dostatečná **informovanost** respondentů. Nejprve jsem je osobně či telefonicky obeznámil o tématu mé diplomové práce a o svém výzkumném záměru a od něj se odvíjející náplni našich případných rozhovorů a požádal je o spolupráci na popsaném projektu. Pokud se rozhodli pro účast ve výzkumu, v úvodu výzkumného setkání jsem jim znovu připomněl téma, cíle a záměr empirické části práce a jak budu získaná data dále používat. Po té si všichni přečetli/vyslechli *informovaný souhlas* (příloha č. 2) o vzájemné spolupráci a jejích podmínkách, včetně zachování **anonymity** všech získaných dat a vyslovili s ním souhlas. Rovněž jsem získal souhlas k provedení záznamu našeho setkání. Jak už jsem uvedl, zdůraznil jsem, že se jedná o osobní výpověď a ať si respondenti hlídají hranici, o čem chtějí mluvit a o čem už ne, že to budu plně respektovat. Explicitně jsem upozornil na možnost kdykoliv na otázku neodpovídat, hovor přerušit či ukončit. Ačkoliv jsou všichni účastníci zároveň mými kamarády, což pochopitelně svádělo k tomu některé z informací přeskočit či vynechat, záměrně jsem se toho vystříhal, abych tak vytvářené bezpečí dopředu neohrozil.

Rozhovory se konaly pouze mezi čtyřma očima či ušima, v závislosti na tom, zda šlo o osobní setkání či kontakt prostřednictvím programu Skype. V obou případech šlo o to, aby nás nikdo nemohl rušit, ani slyšet. Na začátku rozhovorů vedených přes Skype jsem doporučoval, aby si dotazovaní vybrali takové místo, kde budou mít pro interview dostatek soukromí a klidu. Záměrně jsem odmítal setkání na veřejných místech, jako jsou kavárny či restaurace a vysvětloval proč.

Kvalitativní rozhovor přináší obvykle mnoho příležitostí, kdy se účastník musí vyjádřit k emočně citlivé záležitosti. (Hendl, 2005) Ani tato studie nepatřila k výjimkám. V případech, kdy jsem dopředu tušil, že půjde o citlivé téma, jsem na to respondenta apriori

upozornil (např. u otázek, týkajících se konfliktu genderové role). V situaci, kdy jsme se dotkli nějakého emočně nabitého třeba i bolestivého tématu, aniž bych to mohl ošetřit dopředu, jsem znovu nabídl možnost neodpovídat a přejít k další otázce. Stávalo se však také, že jsem naopak vytušil, že kamarád potřebuje poskytnout větší prostor pro sdílení a v těchto případech jsem se nedržel tak důsledně struktury a nechal ho vypovídat.

Po uzavření některých témat v průběhu rozhovoru, častěji však na konci rozhovoru jsem několik dotazovaných informoval i o tom, jaké výpovědi uváděli ostatní respondenti. Činil jsem tak v momentech, kdy o to sami dotazovaní projeví zájem či pokud jsem cítil potřebu situaci respondenta normalizovat a ukázat mu, že není ve své zkušenosti sám, např. když si na něco nepamatoval či když měl dojem, že mi neposkytl dostatečné množství zajímavých odpovědí.

O korektnosti rozhovorů mě ubezpečovaly i zpětné vazby, které jsem si na konci rozhovoru vyžádal. Šlo vesměs o pozitivní výpovědi, ve kterých si účastníci výzkumu, kromě možnosti se společně vidět/slyšet, pochvalovali, že získali možnost se zamyslet a formulovat si odpovědi na některé otázky, nad kterými se doposud nepozastavili. Ve třech případech zaznělo, že „*to bylo zábavné*“.

Pro zachování anonymity respondentů v práci uvádím jejich fiktivní jména a pouze několik údajů o nich, které jsem ještě zobecnil. Např. u jednoho z účastníků, který pochází z Ústí nad Labem, by bylo možné při znalosti jeho věku a v případě uvedení oboru podnikatelské činnosti zvýšit pravděpodobnost jeho identifikace, a proto jsem zvolil obecné označení jeho profese jako OSVČ.⁹¹ Za účelem zajímavého propojení výpovědí s vystudovaným odvětvím jsem původně zamýšlel zveřejnit u respondentů název vystudované fakulty, od toho jsem však z podobných důvodů jako u předchozí údaje ustoupil a dal jsem přednost pouze obecnému záznamu VŠ.

Když se nyní zamýšlím nad etickými aspekty, ještě mě napadá jeden *střet zájmů*. Výzkumný vzorek studie sestával výhradně z mých kamarádů. Nikdo z nich mě při oslovení pro spolupráci neodmítl. Současně však mohli všichni v některých momentech rozhovoru zažívat při sdílení intimních informací o sobě větší zábrany než případný anonymní respondent, protože pro ně mohlo být těžší využít práva neodpovídat. Jde pouze o nepotvrzenou hypotézu, nahrávat by ale mohla skutečnost, že možnost neodpovídat nikdo nevyužil. To je pouze jeden příklad z potenciálních ohrožení střetu dvou rolí – kamarád a respondent – u jedné osoby.

---

⁹¹ OSVČ – osoba samostatně výdělečně činná

Účastníkům jsem nenabízel za spolupráci a pomoc při výzkumu (nepočítám občerstvení, které jsem nabídl při osobním setkání) žádnou materiální odměnu.

Pevně věřím, že uvedená etická opatření vedla k jejich většímu bezpečí a minimalizaci možné újmy, která by při nevhodném a necitlivém vedení výzkumu mohla nastat.

6 ANALÝZA KATEGORIÍ

6.1 Úvod k analýze

Prostřednictvím rozhovorů jsem získal poměrně velké množství údajů. U každého účastníka jsem sledoval své původní výzkumné záměry, avšak doptával jsem se i na některá témata, o kterých respondenti začali hovořit spontánně. Při analýze získaných dat se soustředím primárně na rozbor údajů vycházejících ze základních otázek výzkumu.

Na konci každé z kapitol uvádím shrnutí nejdůležitějších závěrů analýzy (v podobě bodů či tabulky).

6.2 Představa o pojmu vzor

Na prvním místě chci zdůraznit, že jsem narazil na nespokojenost s označením *vzor*. Všichni dotazovaní ho odmítali a raději hovořili spíše o „*vlivu*“ jiných osob. Zřejmě tento pojem vyvolává asociace spojené s kopírováním celé osobnosti druhé osoby, jež s sebou nese převzetí všech jejích stránek. Zatímco účastníci vyzdvihovali **potřebu převzít pouze některé prvky chování**, takové které se jim líbí.

František: „*Nemám nikoho koho bych zbožštil, adoroval ho celkově, z každého si беру něco.*“

Cecil: „*Nechtěl jsem nikdy žít jako nějaký vzor, ale třeba se v některých oblastech tak chovat, umět tak hrát fotbal, psát...*“

Ačkoliv nejde o absolutní následování vzoru, přesto představy o něm odkazovaly ve většině případů ke kategoriím **ztotožnění a identifikace a chuti se mu vyrovnat**.

Dan: „*Ztotožním se s tím, co dělá, a chci to dělat jako on.*“

Evžen: „*Předpokládám něco, čeho bych se měl chytit. Někdo, koho bych si představoval, že mi má co přinést.*“

Vzory byly dávány do vztahu s rodinou. Vlastní rodiče pak byli ve většině případů (5) označeni za samozřejmý vzor. Respondenti se shodovali na tom, že **vliv rodičů patří k podstatě rodičovství**, ačkoliv si ho na sobě třeba uvědomili až s odstupem doby a zjistili, že některé věci dělají stejně jako jejich rodiče.

Cecil: „*Co se týče života, tak vzory bys měl nacházet v rodině.*“

Adam: „*Všichni rodiče jsou vzory, to je jejich rodičovská úloha. Ta základní cesta je daná od rodičů, to je to důležité. Mají historickou úlohu být vzorem.*“

Z rodičů jsou pak častěji zmiňováni otcové, i když nikterak výrazně. Zajímavé je, že **o otcích** se vyjadřuje většina (5) respondentů **jako o negativních vzorech**, na kterých si uvědomili, čeho se chtějí ve svých životech vyvarovat.

Adam: „*Otec měl snahu zabezpečit rodinu, jinak byl spíš negativním vzorem.*“

Cecil: „*V ledasčems mě ovlivnil třeba táta, ale spíš v tom, že se snažím vyvarovat něčeho, nechovat se jako on.*“

Evžen: „*Můj otec je pro mě spíš odstrašující případ. Byl nespolehlivý, neřešil věci a vztahy. Nelíbilo se mi, že strkal hlavu do písku, až lhal...*“

Jak ukazuje následující komentář Evžena i v těchto případech negativní identifikace otcové mohli významně přispět k dalšímu vývoji svých synů, protože ti pak měli možnost se jim ve svých postoji a chováním vymezovat.

Evžen: „*Přesvědčil mě, že tudy cesta prostě nevede. Tady to chování je mi protivný. Tím neříkám, že je zlej, ale spíš naivní..., možná trochu srab a to já se tak necejtím. Nemyslím si, že před problémama utíkám, narozdíl od něj. I za cenu stresu chci mít věci vyřešený.*“

U poloviny respondentů se bez jakéhokoliv mého dotazování projevila **potřeba mít vzor, mít svého guru**. V jednom případě dokonce dotyčný odhaluje proces formování vlastního superega prostřednictvím internalizace důležitého vzoru. U dalšího účastníka mě zaujalo, že si představu chybějícího vzoru sám vytvořil. Gender guru se ve všech případech shodoval s genderem dotazovaného. Zajímavé je, že každý z těchto mužů, při jiných otázkách, explicitně vyjádřil nespokojenost s rolí svého otce.

Cecil: „*Rád bych měl guru, napadlo mě jít třeba dělat kulisáka do Husy Na Provázku Morávkovi. Mohlo by to být zajímavý. Životní setkání s guru může hodně ovlivnit, ale mně se to nestalo.*“

Dan: „*Mně se fakt děje to, že v některých situacích si na něj vzpomenu, vzpomenu si na to, co říkal, promlouvám k sobě já sám, moje vlastní superego.*“

Evžen: „*Já jsem si někdy okolo 12 let jakýsi virtuální vzor vsugeroval. Ta osoba pramenila od bráchy jednoho mého kamaráda, a tak jsem mu přidělil vlastnosti, který se mi líbily.*“

Vzoru byla opakovaně přisuzována funkce průvodce, poradce, lídra či inspirátora. **V situacích rozhodování či nejistoty a nedostatku zkušeností** by měla identifikační postava **poskytnout směr a návod**, jak ji úspěšně zvládnout.

Adam: „*(Vzor) ukazuje cestu, kterou směřuješ. Lídr, lidi, který dokážou strhnout na svojí stranu.*“

Dan: „*Když jsem sám nespokojenej, tak je pro mě vzor nějaký vodítko, abych byl spokojenej. Vzoru může zalepit nějaký bílý místa, ve kterých ani nevím, jak se zachovat.*“

Další zajímavý aspekt, který se objevil v průběhu diskuze o rozdílech mezi vzorem a hrdinou, představuje **polarita – vzor jako veřejně známá vs. neveřejná osoba**. V této záležitosti nepanuje většinová shoda. Naopak názory jsou rozdělené půl (3) na půl (3). Jedna polovina respondentů vyzdvihuje neveřejné působení vzoru a druhá polovina zase potřebu veřejného vlivu vzoru. Mohu usuzovat, že to odráží v *teorii* popsané dělení role models na *přímé* a *nepřímé*.

František: „*Tak nějaké vědec třeba, ale spíš známá osobnost, třeba Gándhí, Masaryk, někdo z historie, naši letci za 2. světový války.*“

Vs. Dan: „*Já mám hrdinu spojenýho s tím, že ta jeho odvaha, kterou má i vzor, je nějak veřejná, jinak to není hrdina. Vzoru nemusí být nutně veřejný.*“

Shrnu-li základní poznatky o představě respondentů této studie o identifikačním vzoru, vypadají následovně:

- **Místo pojmu vzor se jeví jako přijatelnější pojem vliv, a to z toho důvodu, že ztotožnění neznamena komplexní identifikaci, ale pouze identifikaci a nápodobu atraktivních stránek osobnosti.**
- **Rodiče jsou většinou (5) vnímány jako samozřejmé vzory.**
- **Otec byl ve většině (4) případů vzpomenut jako negativní vzor vs. mohl plnit funkci motivace pro vymezení se vůči němu.**

- Ve všech případech (3), kdy respondenti explicitně vyjádřili nespokojenost s rolí svého otce, hovořili u jiných otázek, bez uvědomované souvislosti, o potřebě a touze mít nějaký vzor, guru stejného genderu.
- Vzor by měl v situacích nejistoty a zmatku poskytnout směr a orientaci a návod.
- Nepanuje shoda o tom, zda vzor musí být veřejně znám.

6.3 Důležité osobnostní charakteristiky mužských vzorů

Respondenti přiřadili mužským vzorům mnoho charakteristik. V rámci kategorizace při procesu otevřeného kódování jsem z nich vytvořil 5 hlavních trsů, které dále představím a stručně popíši. Pořadí trsů uvádím podle četnosti výpovědí.

1. Znalost vlastních cílů a dlouhodobé, vytrvalé směřování k jejich naplnění

- uváděné charakteristiky: vytrvalost, houževnatost, svěhlavost, píle, výdrž, cílevědomost, zaměřenost, schopnost překonávat překážky, nenechat se odradit neúspěchem, důslednost
- četnost: tento rys zmínili v nějakém ohledu všichni (6) respondenti

Adam: „Vzor je výsledek permanentní (nikoliv náhodné a nahodilé) činnosti.“

František: „Dosahování těch životních cílů, ta houževnatost vydržet a furt jít dál, to oceňuju na lidech. I když se nedaří furt jdu dál.“

- 2 dotazovaní zmínili i negativní pól tohoto rysu:

Cecil: „Vzor ví, za čím jde a má schopnost zapnout sílu určitým směrem, možná to může být až egocentrické“

František: „...můžou to být i negativní postavy, třeba Hitler či Napoleon.“

Jeden respondent předkládá zajímavé genderové rozlišení vytrvalosti a naplňování cílů. Zatímco u mužů lze, podle něj, v pozadí těchto stránek tušit aktivitu projevující se tvořivým podmaňováním, které musí mít jasně ohraničený cíl. U žen jde o trpělivou činnost, která v sobě zahrnuje péči a udržování vztahů a dopředu nemusí být jasné, jak dlouhého bude mít trvání.

František: „...u ženskejch takový to obětování se, schopnost dlouhodobě trpět pro jinýho. Ženský vydrží dlouhodobou bolest, taková ta trpělivost, taková ta odolnost, to mi chlapi nemáme. My jsme prostě na ty jednorázový výkony jako v sexu. Ony (ženy) se o někoho starají, třeba o někoho s Downovým syndromem 20 let. Chlap by to nevydržel.“

2. Nezávislost, autonomie a důvěra ve vlastní schopnosti

- uváděné charakteristiky: nezávislost, svoboda, autonomie, svébytnost, samostatnost, sebevědomí, vědomosti
- četnost: na tento rys upozornilo 5 respondentů

Dan: „Jde o to, mít vždycky na výběr a moc si vybrat. Takže nějaká nezávislost na sociálním prostředí, na okolí, i když si bude okolí myslet, že to, co dělá, je nepřijatelný.“

Cecil: „Musí to být hodně autonomní osoba, svébytná, hodně vědět co chce a nebýt nějakým způsobem závislá na svých vzorech a naopak být samostatná a hodně sebevědomá. Nevím, jestli je to přímo sebedůvěra, ale určitě důvěra v to, v čem vynikají a nepochybují o tom.“

3. Výjimečnost, prvenství, originalita a tvořivost

- uváděné charakteristiky: výjimečnost, originalita, prvenství, specifičnost, vynikání nad průměr, schopnost posouvat věci dál, rozvinutý potenciál, úspěch, schopnost vzbuzovat obdiv a fascinaci
- četnost: explicitně uvedli 4 respondenti

Adam: „Jsou nějakým způsobem napřed. Udělali něco, co ty ostatní neumí nebo to udělali první nebo to udělali líp. Já jsem jednou viděl reklamu na eurotel. Na obrázku byl ledoborec a za ním jela spousta lodí a pod tím byl text: „Jeden proráží, ostatní následují...“ ... což je taková myšlenka, která se hodí pro tuhle situaci.“

Cecil: „Určitě je výjimečný, vyniká nad své okolí, nad běžný průměr a tím ty lidi asi hodně fascinuje a je hoden obdivu. Dokážou to, co ostatní nezvládnou, tam, kde ostatní končí, on začíná. Díky tomu je asi i dobrý něco takovýho mít, posouvat věci dál, je zásadní vlastnost. Jejich skutky musí být výjimečný.“

4. Morální hodnoty a odvaha je projevit v nepříznivých podmínkách

- uváděné charakteristiky: morálka, duševní kredit, charakternost, mravní zásady, odvaha, ochota postavit se za svůj názor
- četnost: polovina (3) respondenti

František: „*Je charakterní, ač pro něj třeba byly negativní důsledky. Lpí na mravních zásadách a neotáčí se jako korouhvička. Zachoval se nějak odvážně v osobním nebezpečí nebo v nějaký těžký situaci.*“

Adam: „*Je morální. Když si vezmu nějakýho sportovce, víc trénuje a míň bere drogy. Právník neopisuje práce, ale publikuje vlastní myšlenky. Vzor má duševní kredit.*“

5. Empatie a ochota pomoci

- uváděné charakteristiky: vnímá okolí, porozumění pro jiné, ochota pomoci
- četnost: pouze 2 respondenti

Bořivoj: „*Má porozumění pro jiné. ... Třeba pomohl jinejm...*“

Přestože se o tomto rysu zmiňovali pouze dva účastníci, uvádím ho kvůli zajímavé souvislosti. Oba dotazovaní totiž shodou okolností popsali svůj vztah s matkou jako bližší než s vztah otcem.

Až na v pořadí pátou uvedenou kategorii, která ovšem nemá v odpovědích takovou oporu (a proto ji ani neuvádím ve shrnující tabulce č. 3) jako předešlé čtyři, všechny **zmapované rysy v podstatě kopírují maskulinní genderové stereotypy a ideály** a kromě zmíněné výjimky naopak opomíjí stránky tradičně spojované s ženstvím.

Trs	Četnost
Znalost vlastních cílů a dlouhodobé vytrvalé směřování k jejich naplnění	6
- Uváděné charakteristiky: vytrvalost, houževnatost, svěhlavost, píle, výdrž, cílevědomost, zaměřenost, schopnost překonávat překážky, nenechat se odradit neúspěchem, důslednost	
Nezávislost, autonomie a důvěra ve vlastní schopnosti	5
- Uváděné charakteristiky: nezávislost, svoboda, autonomie, svébytnost, samostatnost, sebevědomí, vědomosti	

Výjimečnost, prvenství, originalita a tvořivost	4
- Uváděné charakteristiky: výjimečnost, originalita, prvenství, specifičnost, vynikání nad průměr, schopnost posouvat věci dál, rozvinutý potenciál, úspěch, schopnost vzbuzovat obdiv a fascinaci	
Morální hodnoty a odvaha je projevit v nepříznivých podmínkách	3
- Uváděné charakteristiky: morálka, duševní kredit, charakternost, mravní zásady, odvaha, ochota postavit se za svůj názor	

Tab. č. 3 Shrnutí důležitých osobnostních charakteristik mužských vzorů

6.4 Význam genderu u identifikačních vzorů

Všichni dotazovaní (opět s výjimkou Bořivoje, který vyrůstal převážně jen s matkou a identifikoval se s ní) odpovídají ve shodě s tezí, která se prolíná celou prací, že muži potřebují mužské vzory. Shodují na tom, že **muž vyhledává a potřebuje k identifikaci muže**. Jako hlavní důvody uvádí, že **ztotožnění se se ženou si neumí představit** a přijde jim těžko dosažitelné. U mužských vzorů považují naopak identifikaci za snadnou a přirozenou.

Evžen: „Pro identifikaci je asi přirozenější a snazší mít ho (vzor) ve stejném pohlaví, protože kopírovat opačný pohlaví je vždycky obtížnější.“

Cecil: „Kluci (si vybírají) stoprocentně muže a to proto, že nachází ten model jednodušejc, tím že se s nima dokážou ztotožnit. Představit si ženskou na své pozici, je pro chlapa míň pravděpodobný.“

Dva (2) respondenti se **těžko identifikují s ženou** i kvůli tomu, že se **jedná o potenciální sexuální partnerku**.

Dan: “Úplně si nedokážu představit ženský vzor. Žena, která by se mi líbila jako vzor, tak by byla moje žena. Kdyby ženská měla být vzor, tak si podepisuje rozsudek ženskosti, pak jí vnímám jako vzor a už ne tolik jako ženu. Nejde to dohromady. Ve chvíli, kdy se pro mě stane vzorem muž, tak chci být jako on, ve chvíli kdy je vzorem žena, tak chci být s ní.“

Přesto žádný účastník nevyklučuje, že **i od žen se mohou chlapci učit**. Polovina (3) vyzdvihuje možnost **obohacení mužského genderu o vztahovou a emocionální složku**.

Adam: „Syn může od matky vyzjistit spoustu věcí, který ho můžou posunout. K formování mužství je ten ženskej prvek potřeba, sociální interakce je důležitá.“

Bořivoj: „Ženská dokáže některý věci chlapovi předat líp než chlap, třeba náklonnost a porozumění, třeba obejmutí.“

Poloviny (3) respondentů se však domnívá, že **ženský vliv na muže se následovně pozná a projeví.**

Cecil: „Ženský maj jiný typy chování a myslim si, že pak by se to (identifikace s nimi) podepsalo na chování toho, kdo jí napodobuje.“

Bořivoj: „Vyrůstali jsme hodně brzo bez biologickýho otce, tak mi to (vzor) musela poskytnout máti. Proto ty ženský třeba nesbalim hned, propásnu ten okamžik pravdy a musí balit ony mě.“

Pokud si respondenti (2) vůbec vybavili nějaký konkrétní ženský vzor (kromě matek), tak reprezentoval kvality stereotypně vnímané jako maskulinní.

František: „Političky nebo vědkyně, třeba Sklodowska. Ale ty projevovaly spíš takový ty mužský vlastnosti. Měly takovej ten racionální přístup. Musely si svý věci obhájit.“

Výpověď o nezávislosti vzoru na pohlaví se vyskytla u tří (3) respondentů a vždy se jednalo o schopnost zabezpečit rodinu. To by mohlo odrážet proces emancipace a **posun od tradičního rozdělení rolí k jejich větší zastupitelnosti.**

Adam: „Chlapova primární úloha je zabezpečit rodinu, v tom může být vzorem i žena.“

Poznatky související s genderovou tematikou shrnuji takto:

- **Pokud žili respondenti ve společné domácnosti s otcem, shodují se na tom, že k identifikaci potřebovali muže. Ztotožnění se ženou si pak představovali jen s obtížemi (roli v tom může hrát i skutečnost, že jde o potenciální sexuální partnerku).**

- Pro respondenty se jeví jako přijatelnější hovořit ve vztahu k ženám o tom, že na ně měly vliv a něco je naučily, než že jim byly vzory u vztahů s muži nebyla tato tendence popisována tak často.
- Polovina (3) respondentů vyzdvihuje v souvislosti se ženami možnost se od nich učit v oblasti vztahů a citů.
- Polovina (3) respondentů zastává názor, že pokud se muž identifikuje se ženou jako se vzorem, tak se to pozná a projeví, třeba i s negativními důsledky.
- Rovněž u poloviny (3) respondentů lze, co se týče zabezpečení rodiny, vyzorovat výpovědi naznačující posun od tradičního (patriarchálního) očekávání směrem k větší emancipaci.

6.5 Podoba a úloha mužských vzorů v adolescenci a vynořující se dospělosti

Ačkoliv jsem se v první řadě zaměřil na vzory v období adolescence a vynořující se dospělosti, orientačně jsem se doptával i na vzory v předcházejícím období, které kolidovalo povinnou školní docházkou. Výpovědi respondentů o svých dětských vzorech podporují výše uvedené teorie, že **v období základní školy se v dobře fungujících rodinách stávají zejména rodiče**. V ostatních případech dosahují většího vlivu vrstevníci, ale i jiní dospělí. Toto období je pak nejvýrazněji spojeno s nepřímými, mediálními vzory, které se profilují z oblastí zájmu respondentů.

U respondentů této studie **v adolescenci (období SŠ) jasně převládají přímé vzory z řad vrstevníků, kteří v něčem vynikali** (ať už šlo o školu, sport či schopnost „balit ženský“) **či měli nějaká atraktivní privilegia**. Jako významný se jeví aspekt, že to „něco“ bylo přitažlivé a respondenti po tom také toužili.

Evžen: *„Vrstevníci, co si uměli omotat kdejakou holku, to já jsem neuměl.“*

Cecil: *„Z toho světa bezprostředního jsem tam měl třeba jednoho kamaráda – hlavně ten jeho rozhled, měli doma velikánskou knihovnu, potkával se se zajímavějma lidma, a to jsem chtěl taky.“*

V adolescenci se u dotazovaných změnila povaha nepřímých vzorů. Pouze jedinkrát byl zmíněn mediální sportovní vzor, jinak již respondenti (3) referovali o **vzorech z oblasti literatury, ať už v podobě románových postav či autorů prózy či poezie**.

Cecil: „*Spadá sem třeba Rimbaud, fascinoval mě jeho životní příběh, ta intenzita, se kterou on žil a tvořil. Měl jsem pocit, že se to na mě pak přenáší, že to cítím z toho, co čtu. Intenzita toho vjemu, prožitku a toho, jak je schopen to vzít a vyjádřit.*“

U dotazovaných, kteří začali sami v období adolescence podnikat (2), se **vzory začínají rekrutovat z pracovní prostředí nebo mají k předmětu pracovní činnosti nějaký vztah**, což se v období vynořující se dospělosti ještě posílilo.

Bořivoj: „*Napadá mě kamarádův táta, který na mě měl vliv v mé práci. Hodně mě toho naučil.*“

Jako vzor jiného dospělého byl zmíněn pouze jedenkrát trenér a jedenkrát vedoucí z lyžařského výcviku. Několikrát důrazně zaznělo, že **učitelé na střední škole nebyli bráni jako vzory**, což se s nástupem na vysokou školu u některých změnilo. Padla i narážka na feminní prostředí na středních školách.

František: „*Ve škole vzory fakt ne, protože tam byly samý ženský, náš třídní to byl takovej bačkora, spíš negativní vzor, spíš obrázek toho, co nechceš.*“

Oproti tomu **v období vynořující se dospělosti** (období VŠ) se vyskytly vzory v osobě učitele u poloviny (3) respondentů. Jako důležitý se jeví **přesah těchto učitelů do pracovní oblasti, do praxe**.

Cecil: „*Jeden učitel byl praktik a fakt věděl, o čem mluví a bylo to cítit. U učitelů jsem to jinak moc nenacházel (že ví o čem mluví) u praktiků už jo.*“

Ani v jednom z těchto období již nebyl zmíněn nikdo z vlastních rodičů jako vzor.

Výpovědi o vzorech v období vynořující se dospělosti nabývají největší různorodosti ze všech tří mapovaných období a podporují tak závěry B. Liang, že vysokoškoláci již vykazují ve všech ohledech větší rozmanitost svých vzorů. (Liang et al., 2008). V tomto období se však objevuje nový aspekt a sice že někteří (2) dotazovaní už si uvědomují i stinné stránky vzorů. Dalo by se usuzovat, že své vzory začínají vnímat více komplexně, už ne tolik idealizovaně.

František: „*Naši letci za 2. světové války, taky je nikdo nenutil, aby zdrhli, mohli tady pro Hitlera ve Škodovce vyrábět granáty, ale ne. A byli to normální lidi se strachem se vším. Nebyli to žádný uplný hrdinové.*“

Jak dokazuje předešlý citát, ještě se objevují **nepřímé vzory z oblasti kultury či historie**, až na Františkovu výjimku, je pro ně příznačné, že **mají nějaký vztah k pracovní činnosti**. Tento jediný případ je zajímavý tím, že jako jediný VŠ nedokončil a jako jediný doposud nemá stálou práci a živí se brigádami.

Cecil: „*Tenkrát to bylo takový to setkání s Františkem Vláčilem, začal jsem se zajímat o film. Byl to sveřepý člověk, který vytvořil věci, který nikdo ne. Byl vzorem v umanutosti, poctivosti, dělal si věci po svém a nenechal se zviklat. To mě ovlivnilo ve směřování.*“ (Cecil natočil několik dokumentů)

Diverzitu vzorů v období vynořující se dospělosti potvrzuje např. první výpověď (1) o vzoru v osobě manželky.

Evžen: „*Tady v tom směru jsem viděl možná jako vzor moji manželku. Protože a jelikož jsem věděl, že byla někde v zahraničí a že to zvládla. Neuměl jsem se do toho vžít, že bych si s tím taky poradil. Víceméně to, že jsem odjel bylo i z části tím, že jsem si chtěl dokázat, že to zvládnou. Vycházelo to z titulu vyprávění mé tehdejší přítelkyně a dnešní manželky.*“

Poznatky z mapující studie o vzorech respondentů v období dospívání (adolescence a vynořující se dospělost) shrnuji následovně:

- **V adolescenci převládají přímé vzory z řad vrstevníků, kteří v něčem vynikali či měli nějaká atraktivní privilegia, po kterých dotazovaní sami toužili.**
- **Nepřímých vzorů v adolescenci ubylo a změnila se jejich povaha. U vzorku, který je tvořen vysokoškoláky se profilují především z oblasti kultury, resp. literatury.**
- **V adolescenci se začínají vzory rekrutovat z pracovní prostředí nebo mají k oblasti profesního směřování nějaký vztah. Tento trend se v následném období vynořující dospělosti ještě posílí.**
- **Učitelé na střední škole nebyli bráni jako vzory. Střední škola byla jednou označena jako feminní prostředí. Oproti tomu polovina (3) respondentů na**

vysoké škole uvedla učitele jako svůj vzor. Důležitou podmínkou byl přesah vyučujícího do praxe.

- Vzory v období vynořující se dospělosti vykazují u dotazovaných největší rozmanitost. Prvně je spontánně uveden ženský vzor (partnerka).
- I v období vynořující se dospělosti respondenti uvádějí nepřímé vzory z oblasti kultury, ale je pro ně příznačné, že již mají nějaký vztah k budoucí pracovní činnosti.

6.6 Konflikt genderové role

Pro snazší orientaci v úvodu opět uvádím témata, která tvoří koncept konfliktu genderové role (dále GRC):

- 1) **Konflikt zahrnující úspěch, moc a konkurenci.**
  - 2) **Potlačená emocionalita**
  - 3) **Potlačené afektivní chování (náklonnost, láska) mezi muži**
  - 4) **Konflikt mezi prací a rodinnými vztahy**
- (O`Neil in Watts, Borders, 2007, s. 268). (podrobněji kap. 2.3.2.3)

Otázky v této části se vztahovaly ke všem čtyřem výše vyjmenovaným konfliktům. Jelikož se odpovědi na ně prolínaly, vytvořil jsem dva kompaktnější oddíly, ve kterých se vždy věnuji dvěma z těchto konfliktů.

a) Potlačená emocionalita (zdůrazňuje obtížnost a strach z projevení vlastních emocí) a **potlačené afektivní chování mezi muži** (odkazuje k omezeným způsobům, kterými muži projevují své city a myšlenky vůči druhým mužům)

Všichni (6) respondenti vypověděli, že je pro ně **obtížné sdílet vlastní emoce** a že **je nezřídkou kontrolovat**.

František: „Nevyjadřuju vždycky emoce, který cítím. Snažím se docela kontrolovat. Spíš mi to vadí, než bych měl strach je vyjádřit, ale spíš to neumím.“

Dan: „Strach (z projevení emocí) cejtím, je to zvláště těžký při projevení emocí negativních – když mám říct, že je mi něco nepříjemného, že něco chci změnit, něco po někom

požaduju atd. I před ženskou, když bych měl odkrýt karty (zveřejnit před ní, že si mi líbí), tak to je těžký.“

Jako nejčastější (5) zdůvodnění kontroly emocí uváděli dotazovaní stereotypní **genderovou představou muže jako opory žen** („slabšího pohlaví“). Opory, která dodává ženám jistotu a nemůže je tedy zatěžovat svými nejistotami.

Adam: *„Mužství je opora slabšímu pohlaví, takže se musíš chovat mužně, aby se ženy nebály. Nemůžeš jí třeba říct, hele radši se tomu podchodu vyhneme a půjdeme jinudy, to nejde.“*

Cecil: *„Nemyslím si, že bych se se svejma pochybnostma a nejistotama měl svěřovat ženský, přijde mi to mimo. Chlap by se měl před ženskou snažit působit suverénně. Chlap by měl být oporou pro ni, než aby se ona starala o něj.“*

V průběhu povídání o *emocích* jsem si všiml, zaznamenal **nejvíce psychických obran**, především racionalizace.

Adam: *„Tím že nic neprojevuju, tak si myslím, že z toho (projevování emocí) nemám strach.“*
(racionalizace)

Cecil: *„Takhle (nesdílet emoce) mi to přijde v pořádku, nepocituju úplně extra deficit, potřebu, nejsem zvyklej, naučenej. Tak můžem dál?“* (racionalizace, bagatelizace, útek (?) – do té doby žádnou podobnou otázku Cecil nepoložil)

Polovina (3) z dotazovaných si byla vědoma toho, že na nich **nejdou emoce poznat**.

Adam: *„(Emoce) neprojevuju, na mě není nic poznat. A když už se projevuju, tak minimalisticky.“*

Polovina (3) se vyjádřila, že **prožívání některých emocí si vůbec neuvědomuje** nebo je nedokáže projevit v míře, se kterou je prožívají.

Cecil: *„Třeba dojetí se u mě neprojevuje.“*

Bořivoj: *„Nevím odkdy, ale nedokázal jsem se úplně rozplakat.“*

Většina (5) dávala míru projevování emocí do souvislosti s důvěrou k druhému člověku, přičemž pro ně platí, že čím méně se znají, tím více se kontrolují a emoce neprojevují.

Dan: „*Souvisí to s důvěrou, čím méně dotyčnýho znám, tím víc se kontroluju.*“

Ve studovaném vzorku se mi nepodařilo vystopovat jasnou preferenci pohlaví pro sdílení emocí jako je smutek či obavy. Polovina (3) respondentů uvedla, že právě z důvodů stereotypní role *muže jako opory* si dovolí spíše sdílet s muži. 2 dotazovaní z této půlky ovšem zároveň uvedli, že ani s muži si nedovolí nebo necítí potřebu se moc otevírat. Druhá polovina (3) sdílí spíše s ženami. Většina (5) respondentů se shodovala v tom, že ženy jsou na sdílení víc nastavené.

2 účastníci vyjádřili obavu ze svých silných emocí, konkrétně vzteku.

Evžen: „*Mám spíš obavy z důsledku své vznětlivosti. Někdy je to až moc.*“

b) Konflikt zahrnující úspěch, moc a konkurenci (obsahuje v sobě trvalé obavy o osobní úspěch, získání autority a srovnávání sebe s ostatními) a **konflikt mezi prací a rodinnými vztahy** (ukazuje na obtíže mužů při balancování mezi prací a rodinnými vztahy, které vedou ke zdravotním problémům, přepracovanosti, stresu a nedostatku volného času a odpočinku)

Obavy z konkurence a tendenci se porovnávat s ostatními muži do nějaké míry naznačili téměř (5) všichni respondenti. Výrazněji se rozhovořili o **obavách z neúspěchu**. Při čemž tento faktor byl polovinou (3) označen za **největší stresor** z konfliktů GRC. Někteří (2) respondenti tomuto stresu však připisují i pozitivní motivační náboj.

Cecil: „*Tu obavu, že nedosáhnu toho, co chci, tu jo, tu mám. Ale ten pocit, že to nezvládnou, mě nakopne a působí motivačně. Tenhle pocit mě nakonec nestresuje natolik, že bych to přetavil v to, že to neudělám.*“

Jako časté (3) téma neúspěchu bylo uváděno téma selhání v roli živitele rodiny. Zde se téma propojovalo s dalším z konfliktů konceptu GRC, a sice s **obtížemi mužů při vyvažování práce a rodinných vztahů**. Potýkání se s tímto dilematem naznačili 4 dotazovaní.

Evžen: „Je to dost složitý dilema, který občas přináší bezesný noci, s nadsázkou řečeno. Nejfatálnější by bylo, kdybych ujel jedním směrem moc, protože obojí (rodina i práce) by bylo špatně. Když budu workoholik, tak je ten efekt asi jasnej. Ale obráceně si taky myslím, že je ten efekt špatnej, protože když nebude rodina zajištěná, tak to bude špatný. Mám strach z toho poměru.“

4 účastníci vypověděli, že **rodina pro ně představuje vyšší hodnotu než práce** a filosofii, že práce je především prostředek pro to, aby byla rodina spokojená.

Adam: „Rodina má přednost. Práce je prostředek pro to, aby v rodině vládla pohoda. Práce pomáhá udržovat rodinnou rovnováhu, ale bez rodiny by byla zbytečná.“

Ale většina odpovědí byla daleko méně jednoznačná.

Dan: „No kdybych se měl rozhodnout pro jedno (práce či rodina) tak nevim. Možná že by to byla práce. Pokud bych našel dost odvahy, šel bych domů za rodinou. Větší překročení závazku vidím v práci. Zavázal jsem se tam, že budu tam a pro rodinu je to spíš bonus. Když odfiltruju to, že bych měl problém z práce odejít, upřednostnil bych rodinu.“

Tyto výpovědi pochopitelně velmi ovlivňoval rodinný stav dotazovaných a to ve směru větší důležitosti rodiny u těch, kteří ji mají, tím spíše, pokud se jim zrovna čerstvě narodil potomek. Zajímavou informací pro mě přinesli 2 respondenti, kteří vypověděli, že tlak související s jejich rolí živitele a zabezpečovatele rodiny nevychází ze strany jejich partnerek, ale z jejich vlastního očekávání.

Bořivoj: „Tlak na zabezpečení (rodiny) cítím, i když mi to není manželkou nijak předhazováno či vytýkáno. Asi to nějak souvisí s mými představami o muži.“

Jeden respondent sám od sebe spontánně vypověděl, že pokud by se situace v rodině měla tak, že by jeho partnerka měla vyšší příjem než on, že by rád zůstal na rodičovské dovolené.

František: „*Kdybych měl rodinu a vydělával míň než ženská, tak bych se klidně víc angažoval v rodině, klidně bych šel na rodičovskou dovolenou. Jsem takovej ten rodinný typ, to mám po rodičích.*“

Pokud se jedná o téma moci a autority, nepodařilo se mi získat odpovědi, ze kterých bych mohl činit nějaké obecnější závěry.

Výpovědi respondentů silně podporují teze konceptu GRC. Shrnutí vypadá následovně:

- **Muži vlastní emoce kontrolují a projevují jen v omezené podobě.**
- **Nelze jednoznačně říci s kým je sdílení emocí snadnější, ale jejich sdílení se ženami výrazně poznamenává představa o *muži jako opoře* pro partnerku. Opoře, která si sama nemůže dovolit ji znejišťovat svými obavami a pochybnostmi.**
- **U tématu emocí jsem zaznamenal nejvíce kompenzačních mechanismů, nejčastěji v podobě racionalizace.**
- **Většina (5) mužů naznačila obavy z neúspěchu, který se pojil s tématem zabezpečení rodiny.**
- **Všichni pracující muži, kteří mají rodiny (3), se vypořádávají s dilematem jak rozdělit čas mezi práci a rodinu. Jejich výpovědi naznačují, že rodina má přednost, ale nejsou zdaleka jednoznačné.**

6.7 Přejímové milníky přibližující dospělou maskulinitu

Nejčastěji dotazovaní uváděli **zážitky spojené s vlastní sexualitou**. Polovina (3) si vzpomněla na **první masturbaci** či **ejakulaci**. Všichni (6) respondenti označili jako v nějakém smyslu přejímový zážitek **prvního sexu** a obecně **první zkušenosti ve vztahu s dívkami**. Polovina (3) se při tom vyslovila, že důležitý byl i **poznatek, že mohou být někým milováni** a to nejen v sexuálním slova smyslu..

Cecil: „*Když jsem s ženskou spal, ale nejenom když jsem s ní spal, ale když jsem cítil, že ona sama je ponořena do vztahu mezi náma. Být milován, to byl hodně zajímavý pocit, to že tě vůbec takhle žena bere jako chlapa, to bylo důležité a ještě silnější než první sex.*“

Jako zásadní a svým způsobem přechodové byly vnímány i **konkrétní zkušenosti nabírané v rámci každého dalšího partnerského vztahu**. Dalo by se říci, že každý partnerský vztah napomáhá muži lépe se poznat, přiblížit se více svému mužství.

Adam: „*Každý ten vztah (s dívkou) byl poučnej a posunul mě někam dál. S Anabelou jsem si musel přijít na to, že jsou věci, který nechceš. S Beátou to bylo poučný ve všech směrech. To byla škola, ta mě naučila nejvíc to, že je někdy čas poslat nějakou ženskou do příslušných míst a nemít z toho velkou hlavu.*“⁹²

Dalším zastřešujícím pojmem pro výpovědi dotazovaných o přechodových milnících by mohla být **novost zážitku**, který byl zároveň důležitý při dalším procesu explorace a sebezpotvrzování vlastní identity. I do této kategorie řadím první partnerské vztahy a sex, ale patří sem i samostatné cestování, počátek pravidelného střetávání s vrstevníky v „hospodě“, experimentace s drogami apod.

Evžen: „*Uvědomuju si tři milníky. ... Tim třetím byl odjezd na druhou stranu světa do Států (USA). To, že jsem to zvládnul, navzdory nepřízní okolí. Sám víš, že jsem to neměl jednoduchý s rodinou a tak. Ale za to jsem moc rád, toho si u sebe považuju.*“

Pro dva (2) z dotazovaných představoval výrazný a svým způsobem rovněž přechodový milník související s jejich maskulinitou **traumatický zážitek**, resp. jeho uvědomění.

Evžen: „*Uvědomil jsem si, jak funguje můj otec (potíže s alkoholem, dluhy, nespolehlivost atp.) a že takhle fungovat nechci. To pro mě taky bylo dost zásadní.*“

Polovina (3) účastníků popsala jako důležitý přechod k **samostatnosti, finanční soběstačnosti**.

Cecil: „*Pak co se týče práce. Toho, že jsem začal vydělávat a dostavil se takovej ten pocit, že se dokážu o sebe sám postarat.*“

---

⁹² Z důvodu zachování anonymity respondentů jsou uvedena jména fiktivní.

Pro zajímavost ještě uvádím, že jeden muž popsal jakýsi pokus o mužský rituál, který absolvoval s kamarádem.

Cecil: „*Já si pamatuju, jak jsme s kamošem šli do lesa, udělali jsme si ohně asi 20 metrů od sebe, oba jsme byli nahý a strávili jsme tam noc. On to měl jako rituál, ale že by mě to nějak poznamenalo...*“

Výpovědi účastníků podporují v teorii naznačený trend, že tradiční přechodové rituály se z postmoderního civilizovaného světa pomalu vytrácejí, alespoň tedy pokud hovořím o těch kulturou předávaných, kterých se účastní celé společnosti, včetně těch nejstarších. Všichni účastníci zmiňovali individuální zážitky, které se odehrávali ponejvíce v dyádě, v ojedinělých případech v kolektivu vrstevníků.

Shrnutí výpovědí respondentů o milnících posilujících maskulinitu je následující:

- **Nikdo nevedl žádný kulturou či rodinou tradovaný rituál, což odpovídá trendu mizejících rituálů přechodu.**
- **Pro všechny dotazované představoval zásadní milník první sex či partnerská zkušenost.**
- **Polovina (3) referovala o významu zkušenosti „být milován“.**
- **Zastřešující kategorií výpovědí na dané téma by mohla být novost zážitku spojená se současným rozšířením svého uvědomění (sex, drogy, cestování).**
- **Polovinu (3) mužů více potvrdila v jejich roli finanční samostatnost.**

6.8 Význam mužských společenství

Až na jednoho respondenta se všichni shodli, že **mužská společenství by mohla být důležitá a inspirativní, hlavně z důvodu zkušeností**, které by od ostatních mužů mohli načerpat a také kvůli vyvarování se obdobných chyb. Nicméně taktéž se shodovali v tom, že se v jejich životech takové **mužské komunity moc nevyskytují**. Polovina (3) z nich jako zástupce těchto společenství uvedla **rodinná setkání s muži**. Pochvalovali si při tom zejména možnost bytí spolu, učení se nápodobou a věnování se společné činnosti.

Adam: „*Tak např. rodinný setkání. Když se sejdeme s bratrancema, strejdou, otcem, dědou... nepřebírám od nich životní zkušenost, kterou se mi snaží vědomě předat, ale pozoruju je, jak se třeba chovají ke svým partnerkám a tak... tím jak se chovají, mi nevědomě předávají spoustu zkušeností. Jo a taky mám rád, když takhle společně hrajem mariáš.*“

Nejčastěji (4) zazněl jako příklad mužského kolektivu sportovní tým. (2 basketbal, 2 fotbal). Přínos členství v tomto kolektivu spatřovali dotazovaní především v **možnosti seznámit se s mužským prostředím**. Ve dvou případech hovořili o tom, že si zažili **pocit, že někam patří** a že získali **prostor pro sebeidentifikaci**. Jak vyplývá z následující citace, významný pro formování charakteru a způsobu vztahování se k jednotlivým pohlavím mohl být i podíl hodnot předávaných autoritou.

František: „*Basket na mě měl vliv v nějaký tý maskulinitě, jak vypadá to prostředí, chování, řeč, od sprosté mluvy až po přístup k intimním tématům. Přineslo mi to takovou tu sebeidentifikaci, Třeba když jsme hráli proti ženskéjm, tak jsme se jako chlapi semkli. Ale taky jsme si s nima dávali víc pozor, dostali jsme instrukce, ať tolik nefaulujem, prostě máš ohled.*“

2 účastníci se zmínili, že u nich sportovní mužské prostředí podpořilo **soutěživost**, ale současně i **ochotu pomoci druhým**.

Bořivoj: „*Obohatilo mě to o zážitky na palubovce i mimo ní. Vždycky jsem to bral, že někam patřím. Vždycky jsme se podrželi. Přineslo mi to soudržnost a ochotu pomoc těm kamarádům, ale určitě i soutěživost mezi sebou.*“

Oproti jiným tématům z nízkého počtu získaných výpovědí o významu mužských společenství mohu učinit následující shrnutí:

- **S výjimkou rodinných setkání (3) není v současných životech respondentů výrazně zastoupen komunitní život (nutno připomenout, že všichni účastníci žijí ve větších městech).**
- **Jediné společenství mužů, které se u respondentů objevilo, představovali sportovní týmy. V dospívání byli 4 z nich členy basketbalového či fotbalového mužstva. Hlavní přínos členství spatřovali v možnosti seznámit se s mužským prostředím a v získání prostoru pro sebeidentifikaci.**

- **2 respondenty členství ve sportovních klubech podpořilo v soutěživosti a ochotě pomáhat druhým.**

7 VÝSLEDKY A DISKUZE

Mužům a tématu mužských vzorů je věnován v ČR obvykle jen malý zájem. Mým cílem bylo především upozornit na toto téma a otevřít a částečně nahlédnout do této tematiky. Samotná analýza je spíše deskriptivní a její závěry by mohly sloužit jako zdroj pro další hlubší a podrobnější výzkumnou činnost.

Výše popsaný výzkumný design v sobě obsahuje mnohé limity. Hlavní slabina výzkumu spočívá především v nereprezentativnosti výzkumného vzorku a tím i nízkém počtu odpovědí, které neposkytují velký prostor pro zpracování, natož pak pro jakkoli zobecnitelné závěry. Vzhledem k tomu, že není známo spektrum mužských vzorů a jejich psychologický význam, jeví se mi podobná kvalitativní studie jako přinejmenším důležitá, ne-li nezbytná.

Diskutabilní je i zvolená metoda, jejíž hlavním zdrojem dat je retrospekce respondentů. Ta může poskytovat cenná data, jejichž hodnota tkví v možnosti časového odstupu a nadhledu subjektu, na druhé straně právě tato skutečnost představuje současně velké omezení a riziko. Časový odstup a nemožnost okamžitého emočního kontaktu a ověření kongruence mezi emoční a kognitivní složkou snižuje možnost kontroly validity. Jinými slovy metoda retrospektivních rozhovorů s sebou nese vysoké riziko, že dojde ke zkreslení a znehodnocení dat různými dodatečnými vlivy.

Nestandardní je také současný sběr dat a jejich okamžitá transkripce. Ačkoli píšu všemi deseti a neměl jsem potíže zapsat vše, co respondenti říkali, ochudil jsem se o další bohaté informace, které nabízejí pozorování. Tento způsob sběru dat jsem zvolil i kvůli jednotnému rámci výzkumného designu, jelikož jsem dopředu věděl, že z finančních a časových důvodů povedu rozhovory s dotazovanými i pomocí aplikace Skype, která validnější pozorování také neumožňuje. Přesto si trůfám tvrdit, že i tak jsem z nestrukturovaného pozorování získal cenné informace. U rozhovorů prostřednictvím programu Skype hrozila v jejich průběhu i možnost vyšší distrakce, čemuž jsem předcházel zvědoměním tohoto rizika, tím, že jsem o něm respondenty dopředu upozorňoval.

Jsem si vědom homogenity výzkumného vzorku, ve kterém jsou zastoupení pouze vysokoškolsky vzdělaní muži. Jak jsem již uvedl, jde o omezení záměrné vyplývající z předpokladu, že vzdělaní lidé budou schopni hlubší introspekce a verbalizace a zkreslení v rámci retrospekce by nemusela být tak markantní. Zdůrazňuji, že se jedná pouze o nepotvrzený předpoklad. Stejně tak si uvědomuji nedostatky plynoucí z toho, že rozhovory probíhaly s mými kamarády. Taktéž jsem předpokládal, že právě tato skutečnost přispěje k otevřenosti a hloubce odpovědí, které budu mít možnost získat a že naše vzájemná dobrá znalost a blízkost alespoň trochu sníží tendenci k prosociálním a sebestylyzačním odpovědím. Podle mého subjektivního

názoru další průběh výzkumu tuto domněnku potvrdil. Ještě chci zmínit střet zájmů vyplývající ze vzájemné blízkosti mezi mnou a respondenty. Domnívám se, že v některých momentech výzkumu se respondenti museli vypořádávat s konfliktem rolí kamarád a respondent a i to mohlo ovlivnit obsah a kvalitu jejich výpovědí. Popisovaný střet jsem si uvědomil až v průběhu zpracování a interpretace dat a ačkoliv si na toto dilema nikdo z dotazovaných nestěžoval, domnívám se, že příště by bylo vhodnější a korektnější potenciální účastníky výzkumu o něm informovat dopředu.

Při rozhovoru a zpracování dat jsem usiloval o co nejvyšší objektivitu. Přesto mohlo k určitým zkreslením dojít. Z toho důvodu jsem do práce zařadil kapitolu 5.2.3 *sebereflexe*, ve které přibližuji pozici, ze které jsem do výzkumu vstupoval.

Přes všechna uvedená omezení zastávám názor, že výzkum splnil svůj účel. Téma mužství a mužských vzorů se ukázalo jako velmi živé, poutavé a hodné podrobnějšího zpracování. V průběhu rozhovorů se vynořila řada otázek a důležitých souvislostí, které nemají širší platnost, nicméně mohou sloužit jako podněty pro směr dalšího výzkumu. Zajímavou otázkou pro mě představuje nahraditelnost chybějící mužské postavy v rámci konstituce vlastní identity či dopady synovy identifikace s matkou na jeho budoucí schopnost se prosazovat či na jeho životní spokojenost.

Z rozhovorů vyplývá, že všem respondentům se namísto pojmu vzor jeví jako přijatelnější pojem vliv. Důvodem je, že i v procesu ztotožnění nejde, podle nich, nikdy o komplexní identifikaci, ale pouze o přijetí a nápodobu atraktivních stránek vzoru. Jako samozřejmý vzor jsou vnímáni rodiče a v případě dosažitelnosti prioritně otec. Skromné výpovědi mých respondentů podporují domněnku A. Bandury o imanentní potřebě vzoru, např. tím, že v případech, kdy projeví nespokojenost s rolí svého otce, současně vypovídali o touze mít nějakého guru, přičemž tento vzor jim měl v nejčastěji poskytnout orientaci a směr v nových situacích. Uváděné charakteristiky mužských vzorů odpovídají stereotypním představám o jejich roli. Na straně respondentů bylo možné postřehnout posun od tradičního rozdělení rolí k ochotě k větší partnerské spolupráci. Z vývojového hlediska podporují dotazovaní zjištění B. Liang a kol. o větší rozmanitosti vzorů u vysokoškoláků oproti středoškolským studentům a stejně tak tendenci upřednostňovat s postupujícím dospíváním přímé vzory před nepřímými. (Liang et al, 2008) Respondenti s postupujícím věkem naznačili tendenci vybírat si vzory s ohledem na profesní směřování. Jako varující vnímám signály o absenci mužských vzorů v rámci studia na střední škole.

Jako nejtěžší téma se jevil *konflikt genderových rolí*. Při něm respondenti vykazovali nejvíce obran. Odpovědi účastníků i zvýšené množství vykazovaných obranných mechanismů, oproti jejich výskytu při jiných tématech, současně naznačovaly věrohodnost tohoto konceptu.

Jako pouze velmi vágní lze hodnotit poznatky týkající se rituálů a milníků při přechodu k dospělé maskulinitě. Přesto i zde bylo možné, v souladu s teorií, zachytit tendenci respondentů procházet těmito tranzitorními momenty individuálně a bez výrazného přispění starších mužů či širšího společenství.

Další výzkumné plány by se mohly konkrétněji zaměřit na témata, která se ukázala jako velmi důležitá. Kupříkladu zmapování potenciálu identifikačních vzorů a jeho možné využití při konfliktech genderové role. Či význam učitelů jako mužských identifikačních vzorů a možnosti zvýšení jejich počtu, zejm. na středních školách.

Na závěr si dovoluji konstatovat, že mužské vzory zastávají v průběhu maskulinní socializace a procesu formování mužské identity a osvojování si mužské role své jen těžko zastupitelné místo, protože plní řadu podstatných psychologických funkcí.

8 ZÁVĚR

V postmoderní západní civilizaci, která v mnoha ohledech upřednostňuje individualizované bytí, nejednou sejde ze zřetele, že člověk, v tomto případě muž, je řečeno Aristotelovými slovy *zoon politicon* (tvor společenský) a že jako takový potřebuje k vývoji celistvého bytí další lidi, resp. další muže. Důsledky separovaného, monadického bytí, které opomíjí životní zkušenost předchozích generací začínají pociťovat někteří dnešní muži, kteří ve změní rychlých společenských změn ztrácejí bez poskytované podpory starších mužů sami sebe.

Cílem diplomové práce je přispět ke zviditelnění, v českém prostředí stále ještě spíše opomíjené, tematiky mužství a zároveň přiblížit specifickou úlohu, která mužům v procesu maskulinní socializace jejich i cizích potomků náleží a jež bývá nezdůrazněna. Zvláštní důraz jsem kladl na jejich roli v období dospívání.

Teoretická část v podobě interdisciplinární přehledové studie představuje těžiště celé práce. Původních českých zdrojů pojednávajících o tématu maskulinity, resp. mužských vzorů je nedostatek, a proto poznatky uváděné v textu čerpám zejména ze současných zahraničních studií. V rámci bio-psycho-sociálního paradigmatu jsem popsal důležité aspekty maskulinity optikou všech těchto kontextů. Psychologické aspekty reprezentuje téma identity a její genderové podoby, resp. proces vývoje maskulinní identity. Představuji zde důležitý koncept GRC, který reflektuje tlaky rigidních genderových stereotypů a jejich negativní dopad na muže. V dalších dvou kapitolách popisuji proces socializace, resp. genderové socializace v období dospívání. Stěžejní kapitoly pojednávají o mužských vzorech v podobě kulturních šablon rituálů a osobních modelů konkrétních mužských vzorů.

Empirická část byla postavena na kvalitativním výzkumu realizovaném metodou polostrukturovaných rozhovorů se 6 muži kolem věku 30 let. Cílem mapující studie bylo prozkoumat podobu a úlohu mužských vzorů při ontogenezi maskulinity u dospívajících mužů a doplnit tak teoretickou část a některé v ní uvedené poznatky a koncepty o konkrétní výpovědi českých mužů. Vzhledem k nenasycenosti odpovědí a homogenitě výzkumného vzorku si netroufám získaná data jakkoliv zobecňovat. Shrnutí závěrů analýzy kategorií uvádím v předchozí kapitole 7 Výsledky a diskuze.

Na závěr tak mohu konstatovat, že cíl stanovený pro teoretickou část práce – vytvořit přehledovou studii, která shromáždí, strukturuje a zanalyzuje současné poznatky o kategorii mužství s důrazem na úlohu, kterou při jeho formování sehrávají mužské vzory v rámci

procesu genderové socializace v dospívání – byl podle mého názoru naplněn. Zatímco k validnímu naplnění cíle empirické části by bylo potřeba získat početnější výzkumný vzorek s vyšší heterogenitou, který by mohl nabídnout větší množství a nasycenost dat. V této podobě může výzkumná část sloužit především jako inspirace a podnět pro další empirickou činnost na toto téma.

LITERATURA A DALŠÍ ZDROJE

- ADAMS, G. R. *Ego-identity formation in adolescence and early adulthood: Theory and Measurement*. 1st ed. Charlston, 2010. 102 p. ISBN 978-14-5054-240-1.
- ARNETT, J. J. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*. 2000, vol. 55, no. 5, s. 469 – 480.
- ATKINSON, R., et al. *Psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003. 751 s. ISBN 80-7178-640-3.
- BAKALÁŘ, E. *Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. 216 s. ISBN 80-7021-605-0.
- BADINTER, E. *XY: O mužské identitě*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-727-0.
- BADINTER, E. *Tudy cesta nevede. Slabé ženy, nebezpeční muži a jiné omyly radikálního feminismu*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. 145 s. ISBN 80-246-0885-5.
- BANDURA, A. *Social learning theory*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1977. ISBN 0-13-816744-3.
- BEM, S. L. *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. 1 st ed. Yale university press, 1993. 244 p. ISBN 9780300056761.
- BENEDICT, R. *Vzory kultúry*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 1999. 232 s. ISBN 80-7149-293-0.
- BIDDULPH, S. *Mužství: Jak zvládat všechny mužské role*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 199 s. ISBN 978-80-7367-209-6.
- BLAZINA, C., et al. The relationship between masculinity ideology, loneliness, and separation-individuation difficulties. *The Journal of Men`s Studies*. 2007, vol. 15, no. 1, s. 101 – 109.
- BLAZINA, C.; WATKINS, C. E. Jr. Masculine gender role conflict : Effects on college men. *Journal of Counseling Psychology* [online]. 1996-10-01, 43, 4, [cit. 2011-03-13]. s. 461-465. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pdh&an=cou-43-4-461>>. ISSN 00220167.
- BLY, R. *Železný Jan: Kniha o mužích*. 2. vyd. Praha: Argo, 2009. 278 s. ISBN 80-7203-659-9.
- BOOTH, A., et al. Testosterone and winning and loosing in human competition. *Hormones and behaviour*. 1989, vol. 23, no. 4, s. 556-571. ISSN 0018-506X.
- BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184-775-5.
- BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha : Portál, 2008. 336 s. ISBN 978-80-7367-378-9.

BRICHENO, P.; THORNTON, M. Role model, hero or champion? Children. *Educational Research* [online]. 2007-12-01, 49, 4, [cit. 2011-02-13]. s. 383-396. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&an=27529018>>. ISSN 00131881.

BRYANT, A. L.; ZIMMERMAN, M. A. Role Models and Psychosocial Outcomes Among African American Adolescents. *Journal of Adolescent Research* [online]. 2003-01-01, 18, 1, [cit. 2011-03-06]. s. 36-67. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&an=8992564>>. ISSN 07435584.

BUBER, M. *Já a Ty*. 3. vyd. Praha: Kalich, 2005. 164 s. ISBN 80-7017-020-4.

BURGES, N.; JEFFERY, K. J.; O'KEEFE, J. *The hippocampal and parietal foundations of spatial cognition*. New York: Oxford university press, 2003. ISBN 0-19-852452-8.

BUSH, A. J., et al. Sports celebrity influence on the behavioral intentions of generation Y. *Journal of Advertising Research* [online]. 2004-03-01, 44, 1, [cit. 2011-02-05]. s. 108-118. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&an=2004-14293-009>>. ISSN 00218499.

COLAROSSO, L. G.; ECCLES, J. S. Differential effects of support providers on adolescents. *Social Work Research* [online]. 2003-03-01, 27, 1, [cit. 2011-03-04]. s. 19-30. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&an=9327031>>. ISSN 10705309.

CONNEL, R. W. *Masculinities*. 2nd ed. Berkley and Los Angeles: University of California Press, 2005. 324 p. ISBN 978-0-520-24698-0.

CORNEAU, G. *Anatomie lásky: Vztahy otec-dcera, matka-syn a jejich vliv na budoucí partnerské vztahy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 247 s. ISBN 80-7178-398-6.

COX, S.; GUEST, A. M. Using Athletes as Role Models? Conceptual and Empirical Perspectives from a Sample of Elite Women Soccer Players. *International Journal of Sports Science & Coaching* [online]. 2009-12-01, 4, 4, [cit. 2011-02-13]. s. 567-581. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=s3h&an=47155366>>. ISSN 17479541.

DEFRANC, W.; MAHALIK, J. R. Masculine gender role conflict and stress in relation to parental attachment and separation. *Psychology of Men & Masculinity* [online]. 2002-01-01, 3, 1, [cit. 2011-03-28]. s. 51-60. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pdh&an=men-3-1-51>>. ISSN 15249220

DINDIA, K.; ALLEN, M. Sex differences in self-disclosure : A meta-analysis. *Psychological Bulletin* [online]. 1992-07-01, 112, 1, [cit. 2011-03-13]. s. 106-124. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pdh&an=bul-112-1-106>>. ISSN 00332909.

DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

DOLEŽAL, J. X. Konec bílých mužů!. *Reflex*. 26. 3. 2009, 13, s. 23 - 25. Dostupný z WWW:

ERIKSON, E. H. *Dětství a společnost*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-7203-380-8.

FALABELLA, G. New masculinity : A different route. *Gender and Development*. 1997. s. 62-64. ISSN 1364-9221.

FEHR, B. Intimacy Expectations in Same-Sex Friendships : A Prototype Interaction-Pattern Model. *Journal of Personality and Social Psychology* [online]. 2004-02-01, 86, 2, [cit. 2011-03-13]. s. 265-284. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pdh&an=psp-86-2-265>>. ISSN 00223514.

FORSTE, R.; BARTKOWSKI, J. P.; JACKSON, R. A. Just be there for them : Perceptions of fathering among single, low-income men. *Fathering* [online]. 2009-12-01, 7, 1, [cit. 2011-03-24]. s. 49-69. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&an=2009-05583-003>>. ISSN 15376680.

FRANKL, G. *Archeologie mysli: Sociální dějiny nevědomí – I. část*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 182 s. ISBN 80-7178-692-6.

GEARY, D. Sexual selection and sex differences in spatial cognition.. *Learning and Individual Differences*. 1995, vol. 7, no. 4, s. 289-301. ISSN 1041-6080.

GENNEP, A. van *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Nakl. LN, 1997. 201 s. ISBN 80-7106-178-6.

GIIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

GILLETTE D., MOORE, R. *Král, válečník, kouzelník, milovník aneb O mužské psychice*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2001. 139 s. ISBN 80-7106-444-0.

GILMORE, D. D. *Manhood in the making: Cultural concepts of masculinity*. New York: Yale universite press, 1990. 258 p. ISBN 0-300-04646-4.

GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie : Systemické a narativní přístupy*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2003. 182 s. ISBN 80-247-0415-3.

HARTL, P., HARTLOVÁ H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HOLTZEN, D., W. Handedness and sexual orientation.. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*. 1994, vol. 16, no. 5, s. 702-712. ISSN 1380-3395.

HURD, N. M.; ZIMMERMAN, M. A.; XUE, Y. Negative Adult Influences and the Protective Effects of Role Models : A Study with Urban Adolescents. *Journal of Youth & Adolescence* [online]. 2009-07-01, 38, 6, [cit. 2011-02-22]. s. 777-789. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&an=39981043>>. ISSN 00472891.

CHODOROW, N. *The reproduction of mothering*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1978. 263 p. ISBN 0-03892-4.

CHVÁLA, V., TRAPKOVÁ, L. *Rodinná terapie a teorie jin-jangu*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 248 s. ISBN 978-80-7367-391-8.

CHVÁLA, V., TRAPKOVÁ, L. *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 224 s. ISBN 80-7178-889-9.

JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2284-9.

JANOŠOVÁ, P., ŘÍČAN, P. Psychologické aspekty polarity žena - muž. *Československá psychologie*. 2005, 49, 6, s. 579-589.

JUNG, C. G. *Člověk a duše*. 1. vyd. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0543-9.

KIMMEL, M. S.; MESSNER, M. *Men's Lives*. New York: MacMillan Publishing Co., 1992. ISBN 978-02-0526-649-4.

Kolektiv autorů. *Filosofický slovník*. 2. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. 451 s. ISBN 80-7182-064-4.

KRAMULOVÁ, D. Mužská identita je nejistá. *Psychologie dnes* [online]. 2008, 4, [cit. 2010-06-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.portal.cz/casopisy/pd/ukazky/muzska-identita-je-nejista/24980/>>.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Sociální opora u dětí a dospívajících II*. In J. MAREŠ (ed.). Hradec Králové: Nucleus, 2002. 188 s. ISBN 80-86225-25-9.

KUNDERA, M. *Žert*. 7. vyd. Brno: Atlantis, 2009. 368 s. ISBN 978-80-7108-287-3

LAMB, M. *The role of the father in child development*. 2nd ed. USA: Wiley & Sons Inc., 1981. 582 p. ISBN 0-471-07739-9.

LANGMEIER, J., KREJČÍROVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Grada, 1999. ISBN 80-7169-195-X.

- LIANG, B., et al. Mentoring relationships from early adolescence through emerging adulthood : A qualitative analysis. *Journal of Vocational Behavior* [online]. 2008-04-01, 72, 2, [cit. 2011-02-22]. s. 168-182. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ehh&an=31440746>>. ISSN 00018791.
- LIPPA, R. A. *Pohlaví: Příroda a výchova*. 1. vyd. Praha: Academia, 2009. 432 s. ISBN 978-80-200-1719-2.
- LIPOVETSKY, G. *Třetí žena: Neměnnost a proměny ženství*. Praha: Prostor, 2000. 288 s. ISBN 80-7260-030-3.
- MACEK, P. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. 2. vyd. Praha: Portál 2003. 207 s. ISBN 80-7178-348-X.
- MACEK, P., LACINOVÁ, L. *Vztahy v dospívání*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal 2006. 196 s. ISBN 80-7364-034-1.
- MARTOS, J., ROHR, R. *Stát se moudrým mužem: Úvahy o mužské spiritualitě*. Brno: Cesta, 2007. 168 s. ISBN 978-80-7295-097-3.
- MASCIADRELLI, B. P.; PLECK, J. H.; STUEVE, J. L. Fathers role model perceptions. *Men & Masculinities* [online]. 2006-07-01, 9, 1, [cit. 2011-03-24]. s. 23-34. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&an=22688946>>. ISSN 1097184X.
- MATOUŠEK, O. *Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 175 s. ISBN 80-7178-121-5.
- MAY, R. A. The Good and Bad of It All : Professional Black Male Basketball Players as Role Models for Young Black Male Basketball Players. *Sociology of Sport Journal* [online]. 2009-09-01, 26, 3, [cit. 2011-02-13]. s. 443-461. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&an=43690837>>. ISSN 07411235.
- MEAD, M. *Male and female. A study of sexes in a changing world*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1970. 413 p.
- MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 285 s. ISBN 80-85850-92-3.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- MOLER, S. Separation-individuation during adolescence and the way in which it influences choice of role models. *Dissertation Abstracts International : Section B: The Sciences and Engineering* [online]. 2006-01-01, 66, 7-B, [cit. 2011-02-25]. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&an=2006-99002-278>>. ISSN 04194217.

- MONICK, E. *Falos: Posvátný obraz mužství*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2004. 156 s. ISBN 80-85880-30-X.
- MONICK, E. *Potence: Mužská agrese jako cesta k duši*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2010. 118 s. ISBN 978-80-85880-61-8.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: Mýty a skutečnosti*. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311 s. ISBN 80-86429-58-X.
- MÜLLER, L.; MÜLLER, A. *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7178-863-5.
- NELLES, W. *Muži, ženy a lásky. Od dětských nároků k dospělým potřebám*. Rychnov nad Kněžnou: Nakladatelství Ježek, 2011. 136 s. ISBN 978-85996-43-2.
- OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 171 s. ISBN 80-7178-403-6.
- ODIH, P. Mentors and Role Models : masculinity and the educational . *Race, Ethnicity & Education* [online]. 2002-03-01, 5, 1, [cit. 2011-04-06]. s. 91-105. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&an=6410333>>. ISSN 13613324.
- OSHO *O mužích: Využití „krize mužství“ jako příležitosti k sebeobjevování*. 1. vyd. Bratislava: Eugenika Pbl., 2008. 250 s. ISBN 978-80-8100-027-0.
- PLECK, J. Masculinity-Feminity. *Sex Roles*. 1975, vol. 1, no. 2, s. 161-178. Dostupný z WWW:<<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=23804418&site=ehost-live>>. ISSN 03600025.
- PLECK, J. *The myth of masculinity*. 1st edition. Cambridge: The MIT Press, 1981. ISBN 978-02-6216-081-0.
- PONĚŠICKÝ, J. *Fenomén ženství a mužství: Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. 3. vyd. Praha: Triton, 2008. 213 s. ISBN 978-80-7387-106-2.
- PROKEŠOVÁ, Petra. *Místo rituálů v současné rodině*. Praha, 2008. 156 s. Rigorózní práce. Karlova univerzita, Filosofická fakulta, Katedra psychologie.
- RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
- RHODES, D. L. Does mentoring really work for college students?. *Allied Academies International Conference : Proceedings of the Academy of Educational Leadership (AEL)* [online]. 2008-10-01, 13, 2, [cit. 2011-04-10]. s. 62-66. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ehh&an=36994787>>.

- RHODES, J. E., et al. A model for the influence of mentoring relationships on youth development. *Journal of Community Psychology* [online]. 2006-11-01, 34, 6, [cit. 2011-04-06]. s. 691-707. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&an=22671814>>. ISSN 00904392.
- ROHR, R. *Adamův návrat: Mužská iniciace*. Praha: Vyšehrad, 2005. 174 s. ISBN 80-7021-784-7.
- RYCROFT, Ch. *Kritický slovník psychoanalýzy*. 1. vyd. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1993. 156 s. ISBN 80-901601-1-5.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 440 s. ISBN 80-7038-078-0.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 328 s. ISBN 80-7178-547-4.
- SANTROCK, J. W. *Adolescence*. 13th ed. New York: The McGraw-Hill Companies, 2010. 577 p. ISBN 978-0-07-016498-7.
- SCHWANITZ, D. *Muži: Výzkum živočišného druhu*. Praha: Prostor, 2009. 332 s. ISBN 978-80-7260-212-4.
- SILVERSTEIN, L. B.; AUERBACH, C. F.; LEVANT, R. F. Contemporary fathers reconstructing masculinity : Clinical implications of gender role strain. *Professional Psychology : Research and Practice* [online]. 2002-08-01, 33, 4, [cit. 2011-03-18]. s. 361-369. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pdh&an=pro-33-4-361>>. ISSN 07357028.
- SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy: Průvodce klasifikací, nástin nozologie, diagnostika*. 1. vyd. Praha: Maxdorf, 1996. 504 s. ISBN 80-8580-033-0.
- SPENCER, R. "I just feel safe with him": Emotional closeness in male youth mentoring relationships. *Psychology of Men & Masculinity* [online]. 2007-07-01, 8, 3, [cit. 2011-02-22]. s. 185-198. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pdh&an=men-8-3-185>>. ISSN 15249220.
- STOLLER, R. J. *Sex and gender: The development of masculinity and femininity*. 3rd ed. London: Karnac books 1984. ISBN 0 946439 03 6.
- ŠNOKHOUS, P. *Strach ze ztráty maskulinity u českých mužů*. Praha, 2008. 71 s. Bakalářská práce. Karlova Univerzita, Fakulta humanitních studií.
- ŠPOK, D. *Uvedení gestalt terapie do již fungující otevřené terapeutické skupiny: Problémy a zkušenosti*. Praha, 2000, 25 s. Závěrečná práce. Institut Gestalt Terapie.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

VÁŇOVÁ, K. *Příspěvek k otcovské roli*. Praha, 2005. 101 s. Diplomová práce. Karlova Univerzita, Filozofická fakulta, Katedra psychologie.

VESCIO, J. A.; et al. The impact of gendered heroism on adolescent girls and their sport role models. *Pre-Olympic Congress* [online]. 2004-01-01, 1, [cit. 2011-02-05]. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=s3h&an=SPHS-1031714>>.

VESELY, S. K., et al. The potential protective effects of youth assets from adolescent sexual risk behaviors. *Journal of Adolescent Health* [online]. 2004-05-01, 34, 5, [cit. 2011-02-22]. s. 356-365. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&an=2004-13817-002>>. ISSN 1054139X.

VODOCHODSKÝ, I. *Muži a maskulinity*. Praha, 1999. 135 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2010. 404 s. ISBN 978-80-247-1428-8.

WATSON, N. D., KIMURA, D. Nontrivial sex differences in throwing and intercepting : Relation to psychometrically-defined spatial functions.. *Personality and Individual Differences*. 1991, vol. 12, no. 5, s. 375-385. ISSN 0191-8869.

WATSON-PHILLIPS, C. Relational fathering : How fathering sons affects men. *Dissertation Abstracts International : Section B: The Sciences and Engineering* [online]. 2007-01-01, 67, 11-B, [cit. 2011-03-18]. Převzato z kolekce PsycINFO. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&an=2007-99010-003>>. ISSN 04194217.

WATTS, R. H. Jr., BORDERS, L. D. Boy`s perception of the male role: Understanding gender role conflict in adolescent males. *The Journal of Men`s Studies*. 2005, vol. 13, no. 2, s. 267 – 280.

WYROBKOVÁ, A. Femininita a maskulinita v sociálně-psychologických teoriích a výzkumu. *Československá psychologie*. 2005, 49, 6, 540-553 .

YABLONSKY, L. *Otcové & synové: O nejnáročnějším rodinném vztahu*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 220 s. ISBN 80-7178-075-8.

YANCEY, A. K., et al. Role modeling, risk, and resilience in California adolescents. *Journal of Adolescent Health* [online]. 2011-01-01, 48, 1, [cit. 2011-02-22]. s. 36-43. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&an=2010-26607-006>>. ISSN 1054139X.

YANCEY, A. K.; SIEGEL, J. M.; MCDANIEL, K. L. Role Models, Ethnic Identity, and Health-Risk Behaviors in Urban Adolescents. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine* [online]. 2002-01-01, 156, 1, [cit. 2011-02-24]. s. 55-61. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&an=6099969>>. ISSN 10724710.

ZIRKEL, S. Is There A Place for Me? Role Models and Academic Identity among White Students and Students of Color. *Teachers College Record* [online]. 2002-03-01, 104, 2, [cit. 2011-03-06]. s. 357-376. Dostupný z WWW: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&an=6194802>>. ISSN 01614681.

ZOJA, L. *Soumrak otců: Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha: Prostor, 2005. 306 s. ISBN 80-7260-145-8.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – genderové stereotypy z pohledu psychoanalýzy

Žena	Muž
Chaos	Pořádek
Příroda – přirozenost	Kultura, civilizace
Analogické zpracování	Digitální inteligence
Syntetické myšlení, celistvost, vlna	Analytické myšlení, částice
Vnitřní prostor	Vnější prostor
Romantické pojetí člověka	Racionální pojetí člověka
Objekt touhy	Chtějící subjekt
Zlý, špatný, nemocný	Dobrý, tvůrčí, zdravý
Konzervativní, uchovávací	Radikální, agresivní
Oběť, poddaný, masochismus	Pachatel, pán, sadismus
Potřeba lásky, závislost, silná vztahovost	Potřeba nezávislosti, svobody a vyniknutí
Přejímání	Dobývání
Tělo	Duch
Smrt, podsvětí	Život, světlo

(Poněšický, 2009, s. 31)

Příloha č. 2 - informovaný souhlas

Informovaný souhlas

Dne ..... 2011 jsem poskytl rozhovor Petru Paškovi, studentovi Filozofické Fakulty Univerzity Karlovy v Praze, pro empirickou část jeho diplomové práce, která se zabývá významem mužských vzorů pro dospívající muže.

Pro účely diplomové práce a pro účely případné navazující výzkumné činnosti bude tento rozhovor zpracován v anonymizované podobě bez souvislosti s mým jménem. Anonymizovány budou i ostatní osoby, o kterých se v rozhovoru zmíním.

V případě, že úryvky tohoto rozhovoru budou součástí publikací nebo veřejných prezentací, budou uvedeny v anonymizované podobě bez mého jména a souvislosti s mojí osobou.

Potvrzuji, že jsem byl/a předem obeznámen/a se základními informacemi o výzkumu a s rozhovorem i jeho záznamem souhlasím.

Jméno:

Podpis:

Příloha č. 3 - Přepis ukázkového rozhovoru

1) Představy o vzoru

Co si představíš pod pojmem vzor? Předloha, inspirace, třeba pro vzor chování, hodnoty, jednání..ale spíš inspirace, protože se nesnažím kopírovat úplně do detailů, spíš se inspiruješ jen něčím..

Kdo se ti vybaví, když se řekne vzor? Já nevím, tak nějaké vědec třeba, ale spíš známá osobnost, třeba Gándhí, Masaryk, někdo z historie, letci naši za 2. světový války.

Jaké vlastnosti/kvality/charakteristiky má podle tebe vzor hodný nápodoby?

Jako člověk? Odvaha, velkorysost, houževnatost, to mám rád jako vlastnost u lidí.

Houževnatost to je jedna z vlastností, který hodně oceňuju, protože to dá hodně práce, nedat se odradit. Rozhodnost, houževnatost a jedu. Třeba i ve sportu mám radši Nedvěda než třeba no prostě někoho, kdo vlastní dřinou dosáhl úspěchu. Nebo třeba i Masaryk, šel proti proudu. Nebo třeba Edmund Hillary, sympat'ák, kterej lezl na ty vysoký hory, ale pak se odvděčil místním lidem, kterejm tam stavěl mosty a tak. Třeba i skromnost s houževnatostí, nevelkohubost, neokázalost tak, to je lepší slovo. Pak mám rád i takovej ten zdravej smysl pro realitu, sebekritičnost. Jsou to mužský vlastnosti, ale může to mít i ženská. Mám rád takový ty pochybující vzory, nenechal bych se zblbnout nějakým vůdcem, alfa-samcem, jako byl třeba Mečiar. Nemám nikoho koho bych zbožštil, adoroval, z každýho si беру něco.

Co podle tebe vykonaly osoby pro to, že jsou považovány za vzory? Zachovali se nějak odvážně v osobní nebezpečí, nebo při nějaký těžký situaci. Nebo charakterní, až třeba pro něj byly důsledky negativní. Ještě něco? Právě lpění na mravních zásadách, když se ty olivy drtí, tak se ukáže, to mám rád. Charakternost, drží se svých zásad a neotáčí se jako korouhvička. A v dosahování těch životních cílů ta houževnatost, vydržet a furt jít dál, to oceňuju na lidech, i když se nedaří furt jdu dál. Což věřil i Hitler, můžou to být i negativní postavy, třeba Napoleon. Nebo třeba i v nemocech, jít pak dál.

Je vzor to samé co hrdina? V čem ano a v čem ne? Hrdinu jako moc neuznávám. Hrdinu už je takovej mýtickej pojem, kterej má většinou hodně pozitivních vlastností, ale už se nepodobá člověku. Vzor je podle mě normální člověk, kterej je z masa a kostí, má i negativní vlastnosti, ale ty jeho orientační vlastnosti, podle kterejch se orientuju má taky.

2) Mužský vzor

Vybavuješ si, zda tě někdo ovlivnil v tom, jaký jsi muž? Třeba Edmund Hillary, tak neokázalej a tak houževnatej je přesně to, co se mi líbí, schopnost se poprat s nepřízní osudu. Četl jsem i jeho životopis, je to přesně ten typ, který mám rád. Měl smysl pro humor. Z politiky se mi líbí Churchill, takovej normální člověk, napil se, kouřil, zajímal se o umění, ale hlavně stál za svým názorem. Ale fakt nemám takhle vzory.

Měl jsi nějaký vzor mužského chování a jednání ve své rodině? No tak jako chování, mužskej vzor určitě táta, ale je takovej neokázalej. Ale třeba i vztah mých rodičů jakej maj k sobě, mě určitě ovlivnilo ve vztahu k ženskéjm. On je takovej neokázalej, třeba se nikdy neprojevoval o jinejch ženskéjch jaký maj prsa a tak... On je takovej jako chlapskej. Co si pod tím můžu představit? Stereotypně, zajímá se o sport, pije trošku to pivo, na tu techniku je taky, ale zase není dominantní, to mě taky ovlivnilo, byl jsem ve vztahu strašně tolerantní, až měkej. Umí zařvat, umí se nechat vyprovokovat, není bačkora. On je ten pohodář, ale umí se nechat

vyprovokovat. Byl oblíbenější ve společnosti, uměl ostatní dobře bavit. Asi nejvíc táta, ale máma mě ovlivnila víc, povahově jsem spíš po ní.

Měl jsi nějaký vzor mužského chování a jednání ve svém okolí? Ve škole vzory fakt ne, protože tam byly samý ženský, náš třídní to byl takovej bačkora, spíš negativní vzor, spíš obrázek toho, co nechceš. Na střední byl třídní, snažil se být takovej na úrovni, poměrně neokázale ukazoval, že je chytrý, že má nastudováno. Ve sportu trenéři taky nebyli nějaký vzor. Měl respekt když zařval, byl takovej spíš kamarádskej, nebyl nepřístupnej. Třeba učitel dějepisu nám na střední tykal, ale i tak si udržoval nějakou autoritu. Což u ženských byla autorita vymláčená, když si tak vzpomínám, tak nešly pro tu facku daleko. Třídní to byla taková polosadistka. (ZŠ) Na gymplu taky žádná baba neměla přirozenou autoritu. Třeba po stužkovacím plese s náma šel do hospody.

Měl jsi nějaký mediální vzor mužského chování a jednání? Robert Jordan z Komu zvoní hrana pro svůj idealismus. Počkej, měl jsem někoho ve sportu..., měl jsem někoho na zdi? Jo, Jordana (basketbalista) byl taky takovej neokázalej, neměl žádný aféry, nebyl jak Magic Johnson. Ale o těch sportovcích já jsem neměl nikdy žádný velký iluze. Mně se na ty naší politice nikdo nijak zvlášť nelíbí,... Havel byl sympatickej týpek. V čem? To, že není tak ješitnej jako Klaus, snažil se prosadit nějaký ty morální hodnoty do politiky. Ale bylo to taky tím, že se neušpinil praktickou politikou, ta výkonná moc...

3) Gender

Uvědomuješ si nějaké rozdíly mezi mužskými a ženskými vzory? Jaké? No tak pokud člověk vůbec nějaký genderový rozdíly vnímá, tak je přisuzuje... Třeba ženský vydrží dlouhodobou bolest, taková ta trpělivost, taková ta odolnost, to mi chlapi nemáme. Odvaha u ženských je zajímavá. Nebo u ženských takový to obětování se, schopnost dlouhodobě trpět pro jinýho. My jsme prostě na ty jednorázový výkony jako v sexu, ono to asi bude souviset. Třeba i trpělivá práce a taky ta neokázalost, třeba to utrpení, o někoho se starají o někoho s Downovým syndromem 20 let a chlap by to nevydržel. Ale nechci je zase nějak škatulkovat, ale ženský tolik netouží po vyniknutí. Chlapi potřebujou úspěchy, ženský zase chtěou být víc milovaný.

Může být nositelem či vzorem mužství i žena? Jak to popř. vypadá? No tak jo, určitě, ale to procento je malý, 1:20. Ženský jsou od přírody naprogramovaný k tomu, že tolik neriskujou. Mohl bys ve feminním prostředí nasát mužský vlastnosti? No asi bych si ten mužskej vzor hledal jinde. Jak to? Protože by si zjistil, že si jinej než ty ženský, něco bude asi geneticky podmíněný. I když nevim,

Myslíš, že si dospívající kluci vybírají jako vzor spíš muže či ženu? A proč? No chlapi, to určitě, v dospívání ženský už bereš i jako potenciální partnerky, už tam hraje roli to sexuálně, v pubertě už to bereš i genderově, ale pro své vlastní chování máš chlapy, nechceš se chovat jako ženská.

Měl jsi někdy nějaký ženskej vzor? Jako že sis řekl, že tahle ženská mě ovlivnila v tom a v tom? Vědkyně, ale ty projevovaly spíš takový ty mužský vlastnosti, musely si své věci obhájit. Ale nějaká baba, která je dobrá...nevím. mám rád, i když se ženy vymykaj proti ty roli, která je jim přisouzená, když jdou proti proudu. Takový to, že dělá něco, co není jednoduchý si prosadit, ale zároveň je to pozitivní, sympatický. Nebo političky, pokud jsou schopný to skloubit... to je maskulinní prostředí jako blázen, musí mít vůdcovský vlastnosti, mně je sympatická třeba ta Radičová na Slovensku...

4) Vývojový aspekt a význam a limity vzoru

Měl jsi nějaký vzory v dětství až pubescenci (6 – 14 let)? V čem byly důležité? Třeba jsem chtěl hrát tak dobře basket jako o rok o dva starší kluk, byl dominantní, dobře rostlejší, týpek, nebyl nějaký frajer, ale byl maskulinní, byl vyspělejší, blížil se chlapům, vyrovnal se jim, to mi bylo tak 11, 12

Měl jsi nějaký vzory v adolescenci (15 – 19, 20 let)? V čem důležité? Jak vypadaly, jak se chovaly, v čem tě ovlivňovaly, formovaly? Jaký přesah pro tebe mají dnes? V čem ti pomohly vs. v čem tě omezily? Jinak jsem fakt ty vzory neměl. Taková absence vzorů... to je asi škoda. Ani jeden z mejch rodičů není ctižádostivej a to já nejsem taky. My jsme nebyli vedený k tomu dosahovat nějaký cíle, mety... Táta zkusil vysokou, ale sám sebe přesvědčil, že na to nemá a šel od válu. Já to mám taky. Lendl je třeba fakt vydrěnej tenista, to se mi líbí, když někdo nemá talent, ale vydrě to vlastním úsilím, jako třeba Nedvěd. Měl jsem spíš takový hodně kritický období, fakt jsem se k ničemu neupnul. Já jsem spíš takovej ten pozorovací typ, vim, že na to mít nikdy nebudu, spíš to chci pozorovat, než abych do toho aktivně zasáhnul. Začnu to, ale nedřu. Všechno umím jen povrchně, to se chci odnaučit. Nevim, jestli to je povahou, ale bude to i výchovou..., oni (rodiče) nás nekontrolovali, nevedli nás k něčemu...

Vybavuješ si nějaké vzory z období kolem 20 – 24, 25 let? V čem důležité? Jak vypadaly, jak se chovaly, v čem tě ovlivňovaly, formovaly? Jaký přesah pro tebe mají dnes? V čem ti pomohly vs. v čem tě omezily? To se mi třeba líbil ten Edmund Hillary. To, co dělal a jak to dělal, četl jsem asi jeho tři biografie. Byl takovej neokázalej, nestál o publicitu. Pak si vybavim tu koncentračnickou literaturu, četl jsem toho Rudolfa Vrba, jak utekl z Osvětimi. Třeba to, že se v koncentráku nezachoval sobecky a podělil se třeba o kůrku chleba a přitom šlo fakt o život. Šlo o momenty, jak se zachovat v konkrétních situacích. To se mi líbí, ten Winton, nebyl zainteresovanej, přijel z Anglie, vzal ty děcka a odsunul je a pak na to přišli až po 45 letech, to mám rád takovou tu neokázalost, nestál o publicitu, vděk, slávu, to mi přijde fajn. Taky Churchill, ač aristokrat byl pro demokracii. Třeba naši letci, taky je nikdo nenutil, aby zdrhli, mohli tady pro Hitlera ve Škodovce vyrábět granáty, ale ne. A byli to normální lidi se strachem se všim, že to nebyli uplný hrdinové.

Pomohl ti nějaký vzor k tomu, že ses zachoval mužně (projevil odvahu, podstoupil riziko atp.)? Ale jo, třeba do konfliktu to jo, ale musím se do toho přemáhat, třeba ta koncentračnická literatura, řekl jsem si že to nemůžu takhle nechat, ne že bych koukal na Schwartznerovy filmy a chtěl být jako on. Zastal jsem se v tramvaji. Nebo třeba před zkouškou jsem měl takovej trik, že jsem si řekl že o nic nejde (neutikam od Drážďan nebo něco podobnýho) a tím jsem se uklidnil.

5) Identita

Přispěl nějaký vzor k tomu, jak se vnímáš jako muž? Jak? Spíš jakože sám sebe srovnávám, tak třeba s těma koncentračníkama, jak bych se zachoval v takovejch situacích jako oni a říkám si, že to bych asi nedal... Nejsem žádný dominantní, jsem spíš měkkej... táta, toho uznávám jakou má tu roli mužskou, není macho... u nás silná osobnost v rodině je máma, táta jí to přenechal, má takovej svůj život a tak to na ní nechá. Kopíruju situaci v rodině.

Přispěl nějaký vzor k tomu jak se chováš a projevuješ jako muž? Já se fakt chovám podobně jako táta, ve vztahu k ženskéjm určitě. Od 15 se nechám nerad něčím ovlivnit.

Uvědomuješ si nějaký vliv rodičů na formování tvé mužské identity? Jaký? Jak tě ovlivnil táta? On je maskulinní v rozumné míře, nesnaží se za každou cenu, ale umí být rázný. Není konfliktní, chce pohodu, to já mám taky, nejsem, že bych šel do nějaký střetu. Když mám pocit křivdy, tak dám najevo, ale to mám po mámě, to je takový to citový.

Kdo pro tebe sehrál při procesu formování tvé identity větší význam vrstevníci či starší dospělí? A v čem se lišili? Čím to bylo? Z řad vrstevníků ne, spíš ty historický osobnosti. Ten chlap na basketu byl taková výjimka, tím jak byl průraznější. Třeba jsem záviděl některým chlapům, že umí lyžovat. Spíš ty známý mimo můj bezprostřední kontakt. Třeba mi byl sympatickej spolužák ze základky a s gymplu, byl premiant a nebyl to šprt, měl to přirozeně, přirozeně chytřej. Vždycky jsem si říkal, že je lepší než já, to je takovej vzor, to by mohl být on. Seděl se mnou v lavici a pak vyhrál nějakou olympiádu v angličtině, byl nějaký 20. ze 120 v republice a pak jel studovat někam do Bostonu a to jsem si vždycky říkal, že je dobřej. Na základce byl taky jeden z mála, kterej odmítl se stát pionýrem, byl kvůli tomu černá ovce, až po revoluci mi to došlo. Pak udělal tu college a pak učil někde v Kanadě a pak byl na ...UCL (Univesity College London)

6) GRC a Mužská intimita

Zažíváš někdy obavy/strach z projevování vlastních emocí? Z jakých emocí, v jakých situacích, jak často? Snažím se docela kontrolovat, spíš se bojím takovejch těch vyhocenějších konfliktů s jinym chlapem, třeba fyzicky. Ale dokážu i vynadat třeba taxikářovi, když nám nedal přednost na přechodu. Ale kdyby vystoupil, tak nevím... no taky bych se asi popral.

Jak se ti daří s muži sdílet a projevovat své emoce a city (např. smutek, strach ap.)? To jako dávám najevo občas, ale vlastně to nerad ventiluju, mám v tom zábrany, fakt nějaký intimitu nerad, já to v sobě držím, třeba moje máma ta se z toho vymluví.

Před kým si dovolíš odhalit své tzv. slabé stránky (obavy, neúspěchy ap.) spíše před mužem (přítelem, kamarádem) či před ženou (partnerkou, kamarádkou)? Jaké pro to máš důvody? Spíš chlapům než ženskem. Protože člověk nechce před ženskem vypadat jako neúspěšnej. Třeba na chatu je to jedno, ale v osobním kontaktu jsem pak v rozpacích. Ženský jdou daleko víc do hloubky. Ale nechce se mi s ní rozebírat, spíš s chlapama, ale spíš to v sobě dusim.

Zažíváš konflikt mezi prací a rodinnými vztahy (zabezpečení vs. přítomnost)? Co je pro muže podle tebe důležitější rodina či práce a proč? Jsem hodně feminista, ale kdybych měl rodinu a vydělával míň než ženská, tak bych se klidně víc angažoval v rodině, klidně bych šel na rodičovskou dovolenou. Jsem takovej ten rodinnej typ, to mám po rodičích. Já bych byl hodně rodinnej typ, o děcka se staral, přebaloval je. Budu děckám chtít hodně dávat.

Pociťuješ někdy obavy o osobní úspěch, získání autority a obavy ze srovnávání sama sebe s ostatními muži? Úspěch obavy – to jo, to moc nejsem a jsem orientovanej na to, aby ta ženská byla spokojená. Teď bych byl jako partner asi na prd, takže obavu asi jo. Ještě to má nějaký jiný důvody? Nevychází to ze mě, spíš nechci zklamat ostatní, jsem hodně orientovanej na ty druhý. To mám z rodiny. Autorita obava- no já myslim, že autoritu nemám a v rodině bych jí asi měl menší než můj táta, ale asi bych se jí snažil vybudovat. Abych byl jako platnej člen rodiny, abych naplnil tu roli, aby tam byla ta opora, aby se mohla opřít. A v práci? Nemám profesní ambice a nevadí mi, když mi někdo něco vytkne. Ale asi bych neměl problém... není to pro mě důležitý. Srovnávání se z ostatníma chlapama – já se

nesrovnávám, ale mohl bych být jinej. Kdyby mě to partnerka předhazovala, tak by mně to vadilo.

Jsi spokojen s tím, jak zvládáš svou mužskou roli? Mohlo by to být lepší, nejsme úplně spokojenej. Mohl bych být ráznější, za něčím jít. Nevím, jestli to souvisí s maskulinitou, ale spíš jako obecně. Nejsem moc spokojenej a zároveň proto nic nedělám, to je nejhorší kombinace. Ségra měla nějakou poznámku o mé případné homosexualitě, ale to jsem úplně jak čertík vyletěl. To já teda ne, já jsem podle toho Kinseyho tak 98% heterosexuální.

7) Přejížděvé rituály

Vybavuješ si ze svého života nějaký moment, který byl pro tebe důležitý jako pro muže? Ty taková blbost, tenkrát jak jsem začínal v těch 19 cvičit, tam se někdo zmiňoval při nějaký návštěvě, podívejte jaký má prsa, tak ta ješitnost mě tak jako polechtalo mužskou ješitnost a pýchu. To že to někdo vypíchn, já byl spíš takovej nenápadnej. Nebo třeba v sauně s klukama, když mi řekli jakej mám pekáč buchet na břicho. Poprvé v životě jsem si fakt tu maskulinitu uvědomil. Se ženskou v posteli – v těch intimních chvílích, když uděláš ženskem dobře, tak pak máš takovej ten pocit, že to... radost a zároveň to polechtá mužskou ješitnost. Tak to každej chlap. Jsem rád, že jim je se mnou dobře, člověk z toho má tu psychickou radost, to je možná ta pýcha, že je člověk ten bejk...

Uvědomuješ si nějaké milníky, které pro tebe byli důležité na tvé cestě stávání se mužem? První onanie. To je sranda? Nééé fakt. Pak třeba , když nám ten třídní začal vykat v prváku. Takový blbosti. První holku taky. To je spojený všechno s tím sexuálnem, že se vymezíš takhle. Z dospělosti třeba když jsem udělal maturitu, ono se říká že to nic neznamena, ale začali mě pak brát úplně jinak.

Vybavuješ si, zda tebe jako muže ovlivnil/ovlivňuje nějaký přechodový rituál? Jaký a v čem? Já jsem byl víc individuální. Spíš takovej nemožnej. Možná poprvý s tou ženskou, ale voni mě taky ty ženský nebraly jako nějakýho macha.

8) Mužská společnost

Vidíš nějaký význam v setkávání se a trávení času se staršími muži? Jaký? Jo určitě, asi je mi líp mezi chlapama. Ty nejvíc jsme si s tátou pokecali, když jsme šli na pivo. Tam proberem všechno, jeho práci, co dělám, on mě zdrbe, co doma, jak doma. Čím jsme starší, tím se taky víc svěří, nikdy nemluvil o práci, ale na tom pivu jo.

Byl/Jsi členem nějaké mužského spolku, komunity, družstva? Proč, co ti to přináší?

Občas do hospody s kámošema a před tím na basketu, ale to bylo tak do těch 16 – 17, ale to jsme nešli do nějakých intimností, většina chlapů se ti takhle nesvěří. Většinou se neprobíraj intimní problémy. Měl na tebe jako na chlapa basket nějaký vliv nebo ne, a popř. v čem ano? No určitě, v nějaký tý maskulinitě, jak vypadá to prostředí, chování, řeč, od sprosté mluvy až po přístup k intimním tématům. *A ještě myslíš, že ti to něco přineslo?* Takovou tu sebeidentifikaci, spíš třeba když jsme hráli proti ženskem, tak jsme se jako chlapi semkli. Třeba jsme si s nima dávali víc pozor, dostali jsme instrukce ať tolik nefaulujem, prostě máš ohled. Tam jsem měl taky první pivo, na soustředění v patnácti, to byla taková ta iniciace.

Chceš něco říci na závěr, cokoliv? Jsem sám zklamanej, že těch vzorů nemám víc. Ale nevystupuju moc maskulinně. Ješitnost mám, ale tu dokážu potlačit, což je takovej ten motor, co žene chlapy dál, to ke své škodě asi nemám...

Ještě mi, prosím tě, řekni, jaký je tvý bydliště..., věk..., povolání... a rodinný stav... platí to, co jsem řek, tyto údaje budou anonymní. Díky moc.

Příloha č. 4 - Seznam internetových adres s mužskou tematikou

www.fatherhood.org

www.chlapi.cz

www.chlapivakci.cz

www.ilom.cz

www.menengage.org

www.mensstudies.org

www.svaz-muzu.cz

www.unieotcu.cz

www.xyonline.net